

Universitetet
i Stavanger

**DET SAMFUNNSVITENSKAPLIGE FAKULTET
NORSK HOTELLHØGSKOLE – INSTITUT FOR ØKONOMI OG LEDELSE
MASTEROPPGAVE**

STUDIEPROGRAM:

Økonomisk- administrative fag – masterstudium.
Master i økonomisk analyse.

**OPPGAVEN ER SKREVET INNEN FØLGENDE
SPESIALISERING/FAGOMRÅDE:
ANDVENDT MIKROØKONOMI**

ER OPPGAVEN KONFIDENSIELL: *NEI*

TITTEL:

MIKROØKONOMISKE EFFEKTER AV KONJUNKTURNEDGANG.

ENGELSK TITTEL:

MICRO ECONOMIC CONSEQUENCES OF ECONOMIC RECESSIONS

FORFATTER:

Studentnummer:

891753

Navn:

BERTINE LØVDAL MYHRE

VEILEDER:

GORM KIPPERBERG

OPPGAVEN ER MOTATT I FIRE – 4 – INNBUNDNE EKSEMPLARER

Stavanger, den 15.juni 2009

Underskrift, administrasjon _____

Sammendrag

Denne oppgaven er et forsøk på å avdekke, med utgangspunkt i den aktuelle finanskrisa, om hvorvidt, og i tilfelle hvordan konsumentatferd blant norske forbrukere endres når man har en økonomisk nedkonjunktur eller krisetider. Det undersøkes også om hvorvidt folk flest faktisk har fått redusert sin kjøpekraft. I så fall, hvordan kan dette forklares ut fra mikroøkonomiske teorier om rasjonell konsumentatferd?

For å undersøke dette vil det først bli gjort en gjennomgang av aktuell mikroøkonomisk konsument-teori. Deretter tas et overblikk over økonomisk historie og Norges særegne stilling, som et "annerledes-land" med stor grad av statlig styring. Så konsentreres analysen mot funn i offentlige kilder og i media om forbruks- og lønnsutvikling i Norge, før dette drøftes i forhold til teori og i forhold til empiri fra forutgående krisetider. Både kvantitative og kvalitative tilnærminger blir brukt i et forsøk på å nærme seg svar på de spørsmål som stilles i oppgaven.

Oppgaven avdekker at verken nasjonen Norge eller de fleste arbeidstakere blir alvorlig berørt av finanskrisa, og at i den grad man blir berørt har man reserver og støtteordninger som gjør at dette får minimale eller små konsekvenser. Det avdekkes en lite rasjonell usikkerhet og frykt for krise, som sannsynligvis må tillegges hovedsakelig psykologiske faktorer.

Innhold

INNHOOLD	1
FORORD	2
1. INNLEDNING	3
2. KONSUMENT-TEORI.....	4
3. METODE	22
4. ØKONOMISK HENDESEFORLØP.....	25
5. FUNN.....	39
6. TOLKNING OG DISKUSJON	85
7. KONKLUSJON.....	87
KILDELISTE.....	90

Forord

Det vil i denne oppgaven tas sikte på å belyse norsk forbrukeratferd, og hvordan denne avhenger av økonomiske konjunktursvingninger. Målsettingen er å prøve å avdekke hvordan de to store økonomiske nedgangstidene, krisen på 80-tallet, fra 1987-1994, og den finanskrisen man nå opplever, som har vart siden sommeren 2007, påvirker norske forbrukere og deres atferd.

Først vil oppgaven dermed fokusere på norsk økonomisk historie, og på denne måten både forklare hvordan Norge har vært i en særstilling i forhold til store deler av resten av verden. På denne måten vil man presentere en bredere forståelse av norske forbrukere og det samfunnet de lever i. Konjunktursvingningene som senere skal analyseres, vil dermed også bli presentert.

Deretter presenteres både offentlige forbruksundersøkelser og de funn som har blitt lagt frem av Statistisk sentralbyrå i forbindelse med utgiftsdisponeringen til norske husholdninger siden den første undersøkelsen i 1954. Spesielt fokuseres det på 1990-tallet og konsekvensene av krisen på slutten av 80-tallet. I forbindelse med den nåværende finanskrisen, presenteres deretter andre små undersøkelser fremlagt i media, samt uttalelser fra både norsk handelsstand og andre aktører for øvrig. Statistisk sentralbyrås tall og prognoser blir også presentert, og det gjøres et forsøk på å avdekke forbrukeratferden i forbindelse med den nedganskonjunktoren landet nå befinner seg i.

Jeg vil takke Gorm Kipperberg som foreslo at jeg skulle ta i bruk analyser fra Statistisk sentralbyrå, og Terje Myhre for både bidrag med glimrende tekstbehandling og konstruktive forslag til formuleringer og dataanalyse.

Stavanger, juni 2009

Bertine Løvdal Myhre

1. Innledning

Det har i media vært mye snakk om at forbruksvanene til den norske befolkningen er i endring på grunn av finanskrisa. En av grunnene til dette skal være at folk flest har fått redusert sin kjøpekraft, som en konsekvens av økonomisk nedgang.

Denne oppgaven er et forsøk på å avdekke hvordan konsumentatferd blant norske forbrukere endres når man har en økonomisk nedkonjunktur eller krisetider. Blant annet undersøkes det hvorvidt man faktisk endrer kjøpsatferden i nedgangstider og om hvorvidt folk flest faktisk har fått redusert sin kjøpekraft.

Problemstillingen for oppgaven vil da være;

- Kan man finne belegg for å si at norsk forbrukeratferd endres i økonomiske nedgangstider?
- I så fall, hvordan kan dette forklares ut fra mikroøkonomiske teorier om rasjonell konsumentatferd?

Finanskrisa (fra 2007) er fortsatt så ny, at det ikke vil la seg gjøre å danne seg en fullstendig oversikt over dagens situasjon, da tilgjengelige data er mangelfulle eller ennå ikke ferdige. Dermed vil det også fokuseres på det vi vet om slik atferd fra tidligere nedgangstider og konjunktursvingninger for øvrig.

For å sette norsk forbrukeratferd i et perspektiv, vil det først bli gjort en gjennomgang av aktuell mikroøkonomisk konsument-teori. Deretter tas et overblikk over økonomisk historie og Norges særegne stilling, som et ”annerledes-land” med stor grad av statlig styring. Så konsentreres analysen mot funn i offentlige kilder og i media om forbruks- og lønnsutvikling i Norge, før dette drøftes i forhold til teori og i forhold til empiri fra forutgående krisetider.

Både kvantitative og kvalitative tilnærminger vil bli brukt i et forsøk på å nærme seg svar på de spørsmål som stilles i oppgaven.

2. Konsument-teori

Slutten på 1800-tallet markerer, i følge Brownlie og Horne (2002), begynnelsen på en tid med massekonsum som ved 1950-årene hadde utviklet seg slik at alle bortsett fra de aller fattigste kunne utøve valg når de skulle gjøre innkjøp.

For å kunne si noe om hvordan folks konsumvaner endres, vil det være nødvendig å se på definisjonen av konsum. Det vil også være nødvendig med en presentasjon av hvordan konsumenter forholder seg til kjøp uavhengig av økonomiske konjunktursvingninger, da man for å kunne avgjøre hva som er *endring* i konsumentatferd også er nødt til å belyse hva som er normalatferd. Konsum har blitt definert som *forbruk av varer og tjenester i siste hånd*, og man skiller videre mellom privat og offentlig konsum [**Store norske leksikon, snl.no, Lasse Billington, 2009-06-02, <http://www.snl.no/konsum>**].

Store norske leksikon definerer privat konsum på følgende måte: ”*Privat konsum omfatter private personers (husholdningers) forbruk. I vanlig nasjonalregnskapsstatistikk regnes også kjøp av kapitalgjenstander til husholdninger (unntatt boliger) som konsum. For den enkelte avhenger konsumet i første rekke av inntektens størrelse; det stiger med inntekten, men ikke like sterkt som denne, absolutt sett. Det totale private konsum i et samfunn vil avhenge av den totale private inntekt, men inntektsfordelingen vil også ha betydning. For de fleste formål er det imidlertid tilstrekkelig å regne med en samvariasjon for hele samfunnet av samme art som for den enkelte. Fordelingen av konsumet på de forskjellige varer og tjenester avhenger bl.a. av inntektsnivået og av prisene. Det er vanlig at man ved høyere inntekter bruker en mindre del av inntekten på matvarer enn når inntekten er lav (Engels lov, etter den tyske statistiker Ernst Engel, 1821-96)*” [**sitat Store norske leksikon, snl.no, Lasse Billington, 2009-06-02, <http://www.snl.no/konsum>**].

Store norske leksikon definerer videre offentlig konsum slik: ”*Offentlig konsum omfatter varer og tjenester som brukes av offentlige institusjoner, i alt vesentlig stat og kommuner. Til offentlig konsum regnes administrasjonens ytelser, rettsvesen o.l., alt verdsatt til lønnskostnadene, løpende anskaffelser unntatt det som går til anskaffelse og vedlikehold av kapitalutstyr (bygninger, veianlegg o.l.), og kapitalslitet på den offentlige konsumkapitalen*” [**sitat Store norske leksikon, snl.no, Lasse Billington, 2009-06-02, <http://www.snl.no/konsum>**].

Konsumentatferd er et fagområde som har blitt viet mye oppmerksomhet innenfor særlig markedsføringsfaget. Man har i denne forbindelse fokusert sterkt på interaksjonen mellom kunde og salgsaktør, og har forsøkt å finne begrunnelser for hvorfor og hvordan kunden tar sine avgjørelser med hensyn til varekjøp. Dette synet tar spesielt sikte på å avgjøre forskjellige salgs- og markedsføringsstrategier som den enkelte bedrift kan benytte seg av for å oppnå høyere salgsomsetning.

Forbrukerteori har forankring i flere fagområder, som for eksempel psykologi – studiet av enkeltindivider, sosiologi – studier av grupper, sosialpsykologi – studier av enkeltindivider i grupper, kultur og sosialantropologi og økonomi (Fagerstrøm, Asle, 2001:side 15). Innenfor økonomisk tradisjon finner man to forskjellige tilnæringer til studiet av forbrukeratferd. Det makroøkonomiske og sosialøkonomiske perspektivet har fokusert på forbrukeratferden i markedssystemet, mens det mikroøkonomiske perspektivet har fokusert på forbrukernes atferd innenfor de enkelte husholdninger (Grønmo, Sigmund, 1984:14-15).

I tillegg til økonomi har psykologi fått innpass som en analyseringsmetode innenfor samfunnsvitenskapelig forbrukerforskning, og betegnelsen ”økonomisk psykologi” ble brukt så tidlig som i 1880-årene av så vel enkelte sosialpsykologer som en del sosialøkonomer. Likevel kom det avgjørende gjennombruddet for fagområdet i den samfunnsvitenskapelige forbrukerforskningen ikke før etter den 2. Verdenskrig, da professor George Katona og hans medarbeidere ved Michigan-universitetets forskningsprogram ”Survey Research Center” i 1951 la vekt på at betingelse for kjøp ikke bare kan sees på som kjøpeevne, men også kjøpevilje, og at både evne og vilje til kjøp kan måles. Kjøpeevnen omfatter videre disponibel inntekt og disponible ressurser for øvrig, mens kjøpevilje først og fremst er knyttet til forventninger om fremtiden (Grønmo, Sigmund, 1984:15-16).

Som et tredje fagområde innenfor den samfunnsvitenskapelige forbrukerforskningen dukket sosiologien for første gang opp på slutten av 1880-tallet. Den norsk-amerikanske forskeren Thorstein B. Veblen fant under sitt arbeid med ”The Theory of Leisure Class” i 1899 at forbruket hadde en sosial funksjon, da forbruket kunne fungere som et tegn på sosial status (Grønmo, Sigmund, 1984:16).

Forbrukerne har forskjellige måter å forholde seg til konsum og forbruk på. En økonomisk orientert forbruker tar hensyn til egne økonomiske interesser, og er opptatt av priser, varetilbud og lignende. For en sosialt orientert forbruker vil kjøpsprosessen ha en egenverdi, slik at det

sosiale samspillet mellom andre kunder og butikkens betjening har en stor innflytelse på kjøpsopplevelsen. En praktisk orientert forbruker vil være opptatt av enkle og raske innkjøpsmuligheter, mens en ideologisk orientert forbruker vil ønske å støtte bestemte butikker som forbrukeren anser som verdifulle for egen og samfunnets del (Grønmo, Sigmund, 1984:93).

Ødegaard og Jantzen (2002) har sett på utviklingen av hvordan man har vurdert og hvordan man har forstått konsumenten de siste 40 årene. Ved begynnelsen av 1960-årene hevder de at det dominerende perspektivet var såkalt ”*kjøpsatferd*”, hvor man fokuserte på kjøpsprosessen med den hensikt å undersøke hvordan kjøp utfolder seg. Ved å studere kjøpsmekanikken mente man at man kunne stimulere de behov som konsumenten hadde.

Sent på 1960-tallet ble dette perspektivet byttet ut med et sterkere fokus på ”*konsumentatferd*”, og man ble mer opptatt av å studere kjøpsituasjonen i et bredere perspektiv. Konsumentens atferd både før og etter selve kjøpet av goder og tjenester ble i denne perioden vurdert å ha en sentral rolle, og man antok at konsumentene var i stand til å ta såkalte rasjonelle avgjørelser som baserte seg på bearbeiding og logisk rasjonering av den informasjon som var tilgjengelig for den enkelte konsument. Ved en slik konsumentforståelse, mente man å ikke bare dekke konsumentenes mest nødvendige behov (engelsk: ”needs”), men også deres ønsker (engelsk: ”wants”).

”*Konsumentundersøkelser*” endret forskningsfokuset ved et skift fra å studere atferd før og etter kjøp til fokus på mer generelle undersøkelser av hvordan konsumentene levde livene sine i hverdagen, der man konsumerer alle slags typer produkter og tjenester, og hvordan dette påvirker konsumentenes forståelse av seg selv samtidig som det bidrar til å danne et ”image” som andre kan observere. Konsumenten ble ikke lenger antatt å hele tiden skulle opptre rasjonelt, men vurdertes som ”følelsesmessig” og ”narsissistisk”. Man så konsumenten som en ”turist” som søkte å oppfylle ønsket om nye opplevelser gjennom konsum. I følge Ødegaard og Jantzen, er konsumenten påvirket av et ønske om å finne en mening med livet, og forsøker å bruke konsum av varer og tjenester som brikker i konstruksjonen av et meningsfylt liv.

”*Konsumentstudier*” dannet deretter et nytt forskningsområde med helt nye forutsetninger som, i følge Ødegaard og Jantzen, skiller seg totalt fra de tidligere perspektivene, som hadde den enkelte konsument som sitt forskningsobjekt. I stedet er forskningsfokuset under konsumentstudiene konsumentkultur generelt, der forskningsobjektet ikke lengre er den enkelte

---

konsument, men relasjoner mellom konsumenter. Konsumenten hevdes dermed å forstå symbolverdien av de varer og tjenester han/hun konsumerer og hva dette konsument kommuniserer til andre. Ødegaard og Jantzen forklarer det slik; Dersom man ser konsumenten som et stammemedlem som søker å oppnå stammens aksept, vil dermed konsumenten søke å konsumere produkter (symboler) som gjør at man oppfattes som lik til de øvrige medlemmene i stammen (Ødegaard og Jantzen 2002:19).

På 1990-tallet vokste det også frem en tendens til at selve konsumopplevelsen i seg selv ble sett på som viktigere enn tidligere, og flere undersøkelser ble foretatt for å se nærmere på opplevelser som for eksempel mote, kroppsbilde, etnisitet og konsum, temparker, elverafting, museumsbesøk, turisme og så videre. Dermed skiftet man fokus fra ”*konsumentatferd*” til ”*konsumatferd*”, og man så både på hvordan konsumopplevelsen i seg selv fungerte samtidig som man fokuserte på normal rutineoppførsel assosiert med konsumopplevelser (Meamber og Venkatesh 2002:87-88).

I moderne økonomisk tenkning innebærer forbrukerbegrepet en nyttemaksimering, der forbrukerne kontinuerlig forsøker å maksimere egen nytte ved å oppnå høyest mulig grensenytte eller tilfredsstillelse per dollar. Denne tankegangen stammer fra 1870-årene, og har dominert den markedsøkonomiske teorien i gjennom 130 år (Sørensen, Mads P., 2004, side 75).

Den politiske forbruker forholder seg bevisst til varekjøpets betydning for andre og annet enn seg selv, og tar dermed hensyn til for eksempel hvor og hvordan en vare er produsert, miljø, menneskerettigheter og dyrevelferd. En slik markedsatferd rører derfor ved selve forutsetningen for den moderne økonomis forbrukerbegrep (Sørensen, Mads P, 2004, side 81 - 90).

Thjømøe og Olson (2001) mener det er fire forskjellige måter som mennesket fatter sin beslutning på. For det første kan mennesker være passive når de fatter sine beslutninger. For det andre kan man være følelsesmessige eller emosjonelle, noe som innebærer at man lar følelsene være med på å påvirke de avgjørelsene man tar. Ifølge Thjømøe og Olson (2001) er det økonomiske mennesket videre en person som antas alltid å ta rasjonelle beslutninger. Dette er en kategorisering som de hevder ikke har like stor støtte i dag som den hadde tidligere, da alle forbrukere befinner seg i en verden som ikke er ideell og der ikke alle individer har tilgang på den samme informasjonen. Dermed hevder de at det ikke alltid nødvendigvis vil være slik at en løsning som synes rasjonell for ett individ vil være like rasjonelt for alle andre individer, og at det dermed synes som om det ikke finnes noen objektive normer for hva som er rasjonelt og

hva som ikke er det. Videre er det kognitive mennesket en person som søker å løse problemer. I motsetning til det økonomiske mennesket innhenter ikke det kognitive mennesket "all" informasjon, men antas å hente inn så mye informasjon som han synes er tilstrekkelig for at en tilfredsstillende beslutning kan tas, og dermed kan ideen om det kognitive mennesket som beslutningstaker muligens være en mer passende beskrivelse. Fagerstrøm (2001) hevder man i stedet for økonomisk rasjonalitet bør fokusere på såkalt "begrenset rasjonalitet", noe som innebærer at individer tar beslutninger ut i fra hva de faktisk vet, og ikke ut i fra hva de *burde* vite.

Haram (1994) har pekt på at forbrukerlitteraturen har en tendens til å skille mellom to forskjellige betraktninger for hvorfor det konsumeres. For det første kan varer anskaffes for å dekke visse behov. Slike behovsbetraktninger knyttes gjerne til Maslows behovshierarki, der formålet aller først er å dekke menneskers nødvendige behov som behov for mat, husly og lignende. Dersom disse primærbehovene er dekket, vil videre sosiale behov og behov for selvhevdelse gjøre seg gjeldene.

I tillegg har man vurdert forbruk ut i fra nyttebetraktninger, der man ser på den enkelte forbrukers nytte av et produkt. Dette dreier seg både om hva slags bruk forbrukeren har for det enkelte produkt, og videre hvilken verdi dette produktet ilegges av forbrukeren. En slik nytteverdi regnes gjerne ut ifra vurderinger basert på bytteforhold, det vil si hvor stor andel av øvrige produkter forbrukeren er villig til å gi avkall på for å forbruke én ekstra enhet av det gitte produktet. På denne måten har man kunnet vurdere hvor stor nytte et produkt kan gi et individ.

Haram (1994) har videre pekt på muligheter for at andre perspektiver enn behovs- og nytteperspektiver kan være relevante ved vurdering av hvorfor varer og produkter konsumeres. Særlig ved konsum av luksusvarer vil et sosialt aspekt være avgjørende for hvilke produkter som kjøpes inn, da luksusvarer fungerer som et symbol for sosial hevdelse og suksess. Han hevder videre at:

"Forbruk dreier seg om manipulering av tegn (...). Dette indikerer at skillet mellom luksusvarer og nødvendighetsvarer ikke dreier seg om de fysiske attributter, men om ulike ønsker, muligheter eller ambisjoner når det gjelder selvpresentasjon" (Haram 1994:47).

Dermed mener Haram å ha funnet belegg for at markedsføringslitteraturen, ved kun å ta hensyn til "egenskaper som pris, vekt, lengde, farge og design" behandler forbrukeren som en slags "rasjonell og nyttemaksimerende kalkulatør", ikke tar hensyn til øvrige aspekter ved forbruk

---

som han selv mener ”kanskje er av større betydning for forbrukeratferden.” Spesielt peker han på reklame, media og samhandling mellom mennesker som mulige faktorer som påvirker et individs meningsdannelse gjennom inntrykksbasert innflytelse (Haram 1994:48).

Haram skiller videre mellom nyttemessig og investeringsmessige aspekter ved forbruk. Mens nyttemessige aspekter knytter seg til det enkelte individs preferanser og vurderinger, brukes investeringsmotiv til å ”*legitimere forbruket ut fra fornuftshensyn ved at forbrukeren ”tjener” på å kjøpe en gitt vare i forhold til en annen fordi man får ”mer for pengene”*” (Haram 1994:57-58). Varer med lang levetid eller varer som letter hverdagens gjøremål vurderes som ”gode kjøp” og kan dermed lettere legitimeres, da de sees på som en form for investering.

Haram snakker videre om det han kaller ”post-jappetid”, der det på 1990-tallet var stadig viktigere med symbolsk måteholdenhet i forbindelse med forbruk. Etter jappetidens forbruksboom, som i følge Haram enkelte steder har blitt kalt ”de glade 80-årene”, påpekes det at samfunnet har tatt større avstand fra ”pengejag” og ”eiekultur” og at normen for hva som sees på som akseptabelt forbruksnivå taler for mer nøkterne forbruksvaner. Forbrukere som ønsker å tilpasse seg slike normer, hevdes det, kan gjøre dette enten ved å trappe ned forbruket, utøve diskresjon ved forbruk, eller eventuelt forbruke immaterielle goder som for eksempel opplevelser fremfor materielle goder. Årene fra 1987 til 1992 var preget av å være det Haram referer til som ”trange tider”, slik at han ser det som naturlig at normene endret seg som følge av tidligere tendenser til det han kaller ”vulgært og prangende forbruk”(Haram 1994).

Også innenfor mikroøkonomisk teori har man gjennom diverse økonomiske teorier forsøkt å tilnærme seg problemstillingen om hvordan konsumentatferden virker, og hva atferden påvirkes av. Blant annet har man gjennom utviklingen av nytteteori slått fast at forskjellige konsumenter vil ha forskjellige preferanser, og dermed vil ha ulik interesse av diverse konsumgoder. Nytteteori tar utgangspunkt i at den enkelte konsument er nyttemaksimerende, og dermed vil velge de beste tingene som han/hun har råd til, eller eventuelt de tingene som han/hun foretrekker. Gjennom å konstruere nyttefunksjoner for det enkelte individ har man dermed forsøkt å finne et svar på hvordan bytteforholdet mellom to goder oppfattes av enkeltindividet, og dermed også hvor stor del av inntekten som konsumenten vil ønske å bruke på de respektive godene. Man antar at det å vurdere to goder vil være tilstrekkelig, da man kan tolke et av godene som representativt for alt annet konsumenten kan tenke seg å ønske å konsumere, slik at dette godet med andre ord dermed representerer alternativkostnaden av å konsumere det første godet (Varian, 2006:21,23).

Videre vurderer man konsumet av disse to godene, ofte referert til som henholdsvis gode 1 og gode 2, ut i fra den disponible inntekten til den respektive konsumenten. Denne begrensningen som den disponible inntekten representerer, omtales som konsumentens budsjettbeskranking, og man antar at denne endres som funksjon av både pris- og inntektsendringer (se Varian, 2006:24-25).

Problemet med denne typen vurdering av preferanser, er i utgangspunktet at teorien er svært begrenset. Selve grunnlaget for teorien baserer seg på en rekke antakelser om at den enkelte konsument vil ha sterkere preferanser for enkelte konsumkombinasjoner enn han/hun vil ha for andre kombinasjoner. Da disse preferansene videre vurderes som eksogent gitt, tar teorien dermed ikke hensyn til hva som ligger til grunn for disse preferansene. I stedet bruker man indifferenskurver som uttrykk for det enkelte individs valg. I virkeligheten vil man derfor bruke den registrerte etterspørselen for å avgjøre konsumentenes preferanser og nytteverdi (se Varian, 2006:33-35, 73-74, 247).

Mikroteori tar i stor grad sikte på å forklare hvordan en konsuments etterspørsel etter et gode endres ettersom enten konsumentens inntekt eller prisen på godet, endres. For å forklare hvordan etterspørselen endres, skiller man mellom ulike typer goder. For såkalte normale goder vil etterspørselen øke som følge av en inntektsforhøyelse, mens etterspørselen imidlertid vil synke dersom man står ovenfor et såkalt mindreverdige gode. Et mindreverdige gode vil typisk være av lav kvalitet, og konsumenten vil ønske å benytte pengene sine på noe annet ved en økt tilgang på finansielle midler. Ofte forklares slike etterspørselsendringer enten ved hjelp av en såkalt "income offer curve", som er en grafisk illustrasjon av konsumkombinasjonen som blir etterspurt ved forskjellige inntektsnivå, eller ved hjelp av en Engelskurve, som er en grafisk fremstilling av etterspørselen etter ett av godene som en funksjon av inntekten der alle prisene holdes konstant (se Varian, 2006:95-97).

I det virkelige liv er ikke folks preferanser direkte observerbare, men kommer til syne ved observering av folks atferd, og man snakker dermed om såkalt avslørt preferanse (engelsk: "revealed preference"). Siden økonomer ofte analyserer relativt korte tidsperioder, har man gjerne lagt til grunn at konsumentenes preferanser kan vurderes som stabile over den tidsperioden man observerer den respektive konsumentens valgte atferd, altså hva konsumenten velger å konsumere (Varian 2006:118).

Man snakker særlig om to forskjellige effekter av en pris- eller inntektsendring som gir utslag på en konsumentets etterspørsel. For det første endres den raten som man kan bytte et gode mot et annet, og for det andre endres den totale kjøpekraften som konsumentens inntekt representerer. Endringen i etterspørsel grunnet endringen i bytteforholdet mellom de to godene kalles substitusjonseffekten, mens endringen i etterspørsel grunnet at man har større kjøpekraft kalles inntektseffekten (Varian 2006:137).

”The Law of Demand: If the demand for a good increases when income increases, then the demand for that good must decrease when its price increases” (Varian 2006:147).

Mikroøkonomisk teori ser videre på hvordan mengden som etterspørres endrer seg ettersom pris eller inntekt forandres i tre forskjellige sammenhenger: ved å holde inntekten fast, ved å holde kjøpekraften fast og ved å holde nytten fast (Varian 2006:155). I tillegg ser man på hvordan konsum avhenger av arbeidsmengden. Konsumenten antas å kunne velge mellom enten å arbeide mye og dermed ha et relativt høyt konsumnivå, eller å arbeide lite og ha et lavt konsumnivå. Dermed ser vi at valgt arbeidsmengde igjen vil avhenge av konsumentens preferanse for fritid. Imidlertid må nødvendigvis verdien på hva som konsumeres være begrenset av konsumentens inntekt, og inntekten består igjen av både den eventuelle initielle rikdommen som konsumenten er i besittelse av i tillegg til arbeidsinntekten hans/hennes. Dermed vil det optimale valget oppstå når den marginale substitusjonsraten – bytteforholdet mellom konsum og fritid – tilsvarer den virkelige lønnen (engelsk: ”real wage”). Konsumenten må dermed verdsette den ekstra konsummengden som ekstra arbeidsinnsats kan skaffe nøyaktig like mye som den tapte fritiden som kreves til å generere dette konsumet koster, og den virkelige lønnen er dermed mengden konsum som konsumenten kan kjøpe dersom han/hun gir opp en time med fritid (Varian, 2006:173-174).

Siden den marginale nytten av konsum synker når konsummengden øker, innebærer dette at konsumentene verdsetter det å unngå for lave konsumnivåer høyere enn de verdsetter det å oppnå veldig høye konsumnivåer. Altså foretrekker de å jevne ut konsumet over tid fremfor å konsumere forskjellige mengder til forskjellige stadier i livet (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:600).

I følge mikroøkonomisk teori kalles konsum over tid for mellomtidsvalg (engelsk: ”intertemporal choices”), og man antar at konsumentens valg av konsum i dag også tar hensyn til hvorvidt konsumenten får anledning til å konsumere noen ting i fremtiden. Slike vurderinger

tas gjerne i et toperiodesperspektiv, der man har periode 1: "konsum i dag" og periode 2: "konsum i morgen" eller eventuelt "konsum i fremtiden". Ved å ta høyde for at penger til konsum både kan spares og lånes i de to forskjellige periodene, vil konsumenten være i stand til å vurdere til hvilket tidspunkt han/hun ønsker å bruke penger på konsum og når han/hun ønsker å spare eller eventuelt tilbakebetale penger. Konsumenten kan dermed velge å konsumere akkurat den mengden inntekten tillater, eller velge å konsumere mer eller mindre enn dette. I tillegg antar man at valget om enten være en henholdsvis låner eller utlåner i samsvar med denne teorien vil være påvirket av rentenivået, og dermed av hvor stor fordel eller belastning det gitte valget medfører for konsumenten. I det virkelige liv gjør finansielle institusjoner som for eksempel banker det mulig å distribuere konsumet over tid (Varian, 2006:182-187, 212).

Ved et perfekt kapitalmarked innebærer budsjettbeskrankningen over tid at nåverdien av konsum i løpet av livstiden ikke kan overstige summen av konsumentens initielle finansielle rikdom og den humane rikdommen, hvor human rikdom representerer nåverdien av nåværende og fremtidig disponibel inntekt (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:490).

I konsumentens optimumsløsning vil den marginale substitusjonsraten mellom nåværende og fremtidig konsum videre tilsvare den relative prisen på fremtidig konsum, gitt av en pluss den virkelige rentesatsen. Når disponibel inntekt varierer over tid, vil den optimaliserende konsumenten derfor ønske å glatte ut konsumet over tid i forhold til tidsperspektivet til inntekten. Videre vil tilbøyeligheten til å konsumere nåværende rikdom avhenge av den virkelige rentesatsen, konsumentens tidspreferanserate og hans/hennes mellomtidslige substitusjonselastisitet, definert som den prosentvise endringen i raten for fremtidig mot nåværende konsum som følge av en 1 prosent endring i konsumentens marginale substitusjonsrate (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:490).

En økning i den virkelige rentesatsen vil ha motvirkende inntekts- og substitusjonseffekter på tilbøyeligheten til å konsumere nåværende rikdom. Dersom den mellomtidsmessige substitusjonselastisiteten er større enn 1, noe som reflekterer en sterkt ønske hos konsumentene til å substituere fremtidig for nåværende konsum, vil substitusjonseffekten dominere. En økning i den virkelige rentesatsen vil da redusere tilbøyeligheten til å konsumere nåværende rikdom. Det motsatte vil inntreffe dersom den mellomtidsmessige substitusjonselastisiteten er mindre enn 1. Selv om en endring i rentesatsen ikke signifikant påvirker tilbøyeligheten til å konsumere en gitt størrelse rikdom, kan den redusere nåværende rikdom ved å redusere nåverdien av

---

fremtidig arbeidsinntekt, da dette påvirkes ved at human rikdom og markedsverdien på konsumentens aksjepost og boligrikdom reduseres (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:490).

Man har videre funnet en sammenheng mellom nåværende inntekt og konsum. For en optimaliserende konsument vil den gjennomsnittlige tilbøyeligheten til å konsumere nåværende inntekt variere positivt med raten mellom nåværende finansielle rikdom i forhold til nåværende inntekt (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:490).

Man har av og til funnet en negativ sammenheng mellom inntekt og gjennomsnittlig tilbøyelighet til å konsumere. Dette kan la seg forklare ved at i en hvilken som helst periode kan det tenke seg at mange konsumenter vil ha relativt lav nåværende inntekt i forhold til deres gjennomsnittlige inntekt i løpet av livet. Slike konsumenter vil dermed ha et høyt konsumnivå i forhold til deres nåværende inntekt, da de forventer høyere inntekter i fremtiden, eller fordi de har spart opp rikdom ved å spare fra tidligere inntekter i fortiden (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:490).

Usikkerhetsmomentet med hensyn til distribusjonen av konsum vil føre til at konsumentene vil avgjøre hvor stor sannsynlighet han/hun antar at det er for at visse hendelser vil inntreffe. Konsumet vil derfor avhenge av sannsynlighetsfordelingen over tid, slik at konsumenten tilpasser seg det konsumnivået han/hun antar er optimalt. Videre er det altså den forventede nytte som konsumenten får av konsumdistribusjonen som antas å være den forklarende faktoren, da dette avgjør mulighetene for fremtidig konsum (Varian, 2006:215-223).

Virkningene av innføringen av en økonomisk politikk har også blitt viet oppmerksomhet innenfor mikroøkonomien. Det er for eksempel antatt at en skattelette som forventes å være permanent få større positiv innvirkning på nåværende konsum enn en skattelette som antas kun å være midlertidig. Når den virkelige rentesatsen tilsvarer tidspreferanseraten, vil et permanent skatteutt føre til en korresponderende økning i nåværende konsum. Grunnen til forskjellen mellom forventning om midlertidig mot permanent skatteendring er antakelsen om at konsumentene har rasjonelle forventinger, noe som kalles ”*Ricardian equivalence*”.

Myndighetenes mellomtidsmessige budsjettbeskranking innebærer at nåverdien av nåværende og fremtidige skatteytelser må være tilstrekkelig store til å dekke inn nåverdien av nåværende og fremtidige offentlige utgifter pluss verdien til den initielle offentlige gjeldsposten. Dermed må, for et gitt nivå på nåværende og fremtidige offentlige utgifter, et skatteutt i dag motvirkes av en skatteøkning i fremtiden som har like stor nåverdi. Siden konsumentene har rasjonelle

forventninger i forhold til hva en skattelette innebærer i forhold til offentlige utgifter, vil et skatteutt som ikke etterfølges av lavere offentlige utgifter, verken i dag eller i fremtiden, ikke ha noen effekt på privat konsum. Konsumentene sparer dermed hele størrelsen på skatteletten for å kunne finansiere de høyere skattekostnadene i fremtiden uten å måtte redusere fremtidig konsum (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:490-491).

Også et nåværende rentekutt må sees i lys av konsumentenes rasjonelle forventninger. Dersom markedet forventer at rentekuttet kun vil være midlertidig, vil dette nesten ikke påvirke forventningen om den langsiktige rentesatsen, og dermed heller ikke ha særlig innvirkning på insentivet til å investere i langsiktige eiendeler (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:511).

I virkeligheten er det ikke fullt så sannsynlig at konsumentene sparer hele beløpet på skatteletten, til tross for at de kanskje forstår at lavere skattekostnader i dag innebærer høyere skattekostnader i fremtiden. For det første kan noen av konsumentene anta at noe av de fremtidige økte skattekostnadene lempes på senere generasjoner. For det andre kan noen av konsumentene være kredittrasjonerte. Et skifte fra nåværende til fremtidig skattekostnader vil hjelpe disse individene med å oppnå en ønsket økning av nåværende konsum på bekostning av fremtidig konsum. Ved å redistribuere skattene skifter man også fra skattefinansiering til gjeldsfinansiering av nåværende offentlige utgifter, noe som antakeligvis vil ha virkelig innvirkning på nåværende konsum og tilbud av arbeidskraft (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:491).

Fagfeltet atferdsøkonomi (engelsk: "behavioral economics") studerer hvordan konsumentene faktisk tar ulike avgjørelser. Her brukes noen av innsiktene fra psykologi for å utvikle prediksjoner om valg folk vil ta og mange av disse prediksjonene er på høyde med konvensjonelle økonomiske modeller av "rasjonelle" konsumenter. Blant annet har man funnet tendenser til at konsumentavgjørelser kan påvirkes av hvordan noe fremkommer, altså av hvordan konsumenten oppfatter faktiske forhold, noe som har vist seg svært matnyttig innenfor markedsføringsfaget. Spesielt er dette tilfellet når det kommer til avgjørelser som har tilknytning til usikkerhetsmomenter, da det har vist seg at man ved å fremstille noe positivt ladet dermed vil kunne oppnå et annet resultat enn dersom man hadde fremstilt de samme spørsmålene med en negativ undertone (Varian, 2006:548-550).

Videre har man funnet belegg for at avgjørelser kan være påvirket av såkalte "anker-effekter", noe som innebærer at dersom man først presenteres for noen form for informasjon vil valget

---

med stor sannsynlighet kunne avhenge av denne informasjonen. I tillegg har man ved hjelp av enkelte studier funnet sammenhenger mellom hvor lang bestemmelsestid konsumentene har med hensyn til kjøpsavgjørelsen, og at tidsaspektet kan påvirke hvorvidt konsumentene vektlegger variasjon eller vane som avgjørende faktor for avgjørelsen. Innenfor konvensjonell økonomi har man gjerne antatt at flere valg er bedre enn få. Imidlertid har man funnet belegg for at for store valgmuligheter kan vanskeliggjøre bestemmelsesprosessen for konsumenten. Til tross for at man innenfor konvensjonell økonomisk teori anser preferanser for å være forhåndsbestemte i forhold til kjøpsavgjørelsen, og dermed er med på å *forklare* atferd, har man i etterkant kommet frem til at mange av avgjørelsene ikke tas før selve kjøpsøyeblikket. Preferansene oppstår dermed som følge av de valgmulighetene konsumenten presenteres for (Varian, 2006:550-553).

Overdrevet risikoaversjon er et fenomen som spesielt får følger i forsikringsbransjen, hvor folk synes å overforsikre seg mot diverse små hendelser. For eksempel kjøper folk forsikring mot tap av mobiltelefon til tross for at denne antakelig lar seg erstatte til en relativt lav kostnad. Folk kjøper også forsikringer som gir alt for lave utbetalinger til å gi økonomisk mening. Det fremgår dermed at folk ikke egentlig er *risikoaverse* i like stor grad som de er *tapsaverse*, slik at folk legger tilsynelatende stor vekt på status quo – hvor de begynner – i motsetning til hvor de ender opp. Dette får også utslag i forhold til den økonomiske teorien om ”*sunk costs*”. Teorien sier at når man har kjøpt en ting er beløpet man betalte for denne ”sunket”, noe som innebærer at det ikke lengre er mulig å få tilbake. Dermed bør fremtidig atferd ikke være påvirket av sunkne kostnader. Imidlertid pleier folk å bry seg om hvor mye de betalte for noe, slik at anskaffelsesprisen ofte påvirker fremtidig holdning til å kvitte seg med eller selge eiendeler (Varian, 2006:555-556).

I tillegg har man funnet at tidsdiskontering med hensyn til disponering av konsum i dag og konsum i fremtiden, vil kunne variere fra person til person. Tradisjonell økonomisk teori antar at folk diskonterer fremtiden til en konstant størrelse. Imidlertid vil enkelte kunne finne konsum i fremtiden mindre verdt enn dette, mens andre vil verdsette det mer. I tillegg til dette vil noen individer være utsatt for tidsinkonsistens, noe som innebærer at selv om de planlegger å starte å spare for eksempel om et år, så gjør de kanskje ikke dette likevel når tiden kommer, men velger å bruke pengene på noe annet. Dette er også sterkt relatert til selvkontrollproblematikken, og det at man til tross for at man ønsker å gjøre noe, likevel ikke klarer å få seg til å ta de nødvendige stegene som det ønskede resultatet krever (Varian, 2006:556-558).

”Psychologists refer to men’s behaviour as self-serving attribution bias. Basically, men (or at least some men) tend to think their successes are a result of their own skill, rather than dumb luck, and so become overconfident. This overconfidence can have financial repercussions” (Varian, 2006:558).

En spesielt interessant serie psykologiske, eller kanskje sosiologiske, atferder dukker opp i strategisk interaksjon. Ved ultimatumbaserte spill vil antakeligvis normer som går på rettferdighetsvurderinger være med på å påvirke spillutfallet. Dersom i tillegg en tredje part har anledning til å straffe den spilleren som oppfører seg urettferdig, har man funnet at dette svært ofte blir gjort. Det kan dermed synes som om det er en innebygd rettferdighetssans i mange mennesker (Varian, 2006:560).

”Psykologer, markedsførere, og atferdsøkonomer har ved flere eksempler vist hvordan den grunnleggende teorien om økonomiske valg er feil, eller i det minste, uferdig. (...)Til tross for at det helt sikkert er sant at folk ikke oppfører seg fullstendig i samsvar med de enkleste teoriene om økonomisk atferd, kan man likevel svare at ingen teori er 100 prosent korrekt” (Varian 2006:560-561).

I følge Sørensen & Whitta-Jacobsen (2005) kan makroøkonomi, på en noe forenklet måte, sies å være ”studiet av økonomisk vekst og konjunktursykler”. Videre presiseres det at for å være i stand til å forklare bevegelsene i total produksjon, må man også analysere og forstå endringene i total konsum, investering og arbeidsledighetsraten, samt interaksjonen mellom disse variablene. Dermed blir også analyse av disse størrelsene en del av makroøkonomiske analyser (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:2).

”To secure the link between theory and the real world, theories should be evaluated by holding them up against the facts, and new theory should ideally be justified and accompanied by illustrative empirical material” (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:2).

“The economy is such a complex mechanism that we cannot hope to explain and describe it all in detail. To understand at least some of the economics regularities observed, we have to make strong simplifications by abstracting from many details” (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:3).

“All theory depends on assumptions which are not quite true. That is what makes it theory. The art of successful theorizing is to make the inevitable simplifying assumptions in such a way that

---

the final results are not very sensitive” [Robert M. Solow, ‘A Contribution to the Theory of Economic Growth’, *Quarterly Journal of Economics*, 70, 1956, pp. 65-94. Sitert i Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005, side 4].

Når man ser på makroøkonomi på kort sikt, slik som fra et år til et annet, eller fra et kvartal til det neste, er det hovedsakelig tre faktorer som er med på å forklare konjunktursvingningene; makroøkonomiske sjokk, prisrigiditet og forventningsfeil.

Uventede endringer i økonomien kalles gjerne makroøkonomiske sjokk, og en konjunkturedgang som følge av et slikt sjokk vil redusere både norsk eksport og nasjonalprodukt. Dermed vil man også kunne få økt arbeidsledighet (Ytterhus 2001:189-190). Økonomien treffes hele tiden av slike makroøkonomiske sjokk, som er med på å styre den økonomiske utviklingen i et land. Ut i fra økonomisk teori har man vurdert disse sjokkene som eksogene, da dette gir en lettere forståelse for situasjonen. Man har videre definert et eksogent makroøkonomisk sjokk som: “(...) *a sudden event which is best seen as coming from the outside the (...) economic system*” (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:7). Videre kan man både ha tilbudssjokk, som for eksempel en plutselig endring i ressursproduktiviteten, og etterspørselssjokk, som for eksempel en plutselig endring i innenlandsk konsum eller investering som følge av endrede forventninger om fremtiden.

En annen forklarende faktor av konjunktursvingningene er prisrigiditet. Den økonomiske forklaringen innebærer at siden lønnsforhandlinger er kostbare for både bedrifter og arbeidere, så vil man ikke til en hver tid klare å tilpasse lønningene til prisutviklingen. Dermed kan det oppstå endringer i virkelige lønninger (engelsk: ”real wage”), siden prisene kan tenkes å stige som følge av økt etterspørsel, uten at lønningene umiddelbart følger etter (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:9-10).

Ved den danske etterspørselsboomen i 1994, fant man at danske arbeidere var villige til å utføre ytterligere arbeid til tross for at de virkelige lønningene var gått ned. Man antar at fagforeningene kan ha vært med på å dytte de virkelige lønningene over den marginale unytten til det å arbeide, slik at noen arbeidere ufrivillig var arbeidsledige før etterspørselsboomen. En arbeider som ufrivillig er arbeidsledig vil være villig til å ta en jobb selv om den virkelige lønnen faller noe under dens nåværende verdi. Lønnsforhandlingene kom før etterspørselsboomen inntraff, slik at forhandlingen måtte basere seg på det forventede prisnivået. Da det virkelige prisnivået steg høyere enn man hadde forventet, sank altså de

virkelige lønningene. Eksempelet viser dermed at det ofte vil være såkalte forventningsfeil ved konjunktursvingninger (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:10-11).

Økonomiske svingninger kan få alvorlige konsekvenser, som for eksempel plutselige store økninger i arbeidsledighet. Resesjoner kan også påvirke tilfredsheten til individer som ikke treffes direkte av nedbemanning og konkurs, da det kan medføre frykt for å miste jobben og forventning om fremtidig reduksjon i inntekt og velferd (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:23, 397-398).

En viktig økonomisk antakelse med hensyn til fagorganisasjoner, er at press til økte lønnsforhandlinger kan være med på å skape arbeidsledighet. Man antar gjerne at det er fagforeningene som "setter" lønnsnivået, da disse har svært stor makt med hensyn til den arbeidskraften som stilles tilgjengelig for bedriftene. Dersom den totale arbeidsvilligheten til et individuelt fagforeningsmedlem overgår den totale arbeidsetterspørselen firmaene kommer med til den gitte lønnsraten, vil det altså oppstå arbeidsledighet. Dette innebærer at det vil finnes individuelle arbeidere som er villige til å arbeide for den nåværende lønnsraten, men som ikke får jobb (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:368).

På kort sikt vil det være avvik fra trendverdiene til den økonomiske veksten. Dermed vil man ha svingninger i den økonomiske aktiviteten, best kjent som konjunktursvingninger, og økonomien vil svinge mellom såkalte ekspansjoner karakterisert av hurtig vekst, og kontraksjoner eller resesjoner karakterisert av synkende økonomisk aktivitet (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:397).

En anerkjent definisjon av konjunktursvingninger, gitt av Arthur Burns og Wesley Mitchell, er: *"Business cycles are a type of fluctuations found in the aggregate economic activity of nations that organize their work mainly in business enterprises: a cycle consists of expansions occurring at about the same time in many economic activities, followed by similarly general recessions, contractions, and revivals which merge into the expansion phase of the next cycle; this sequence of changes is recurrent but not periodic; in duration business cycles vary from more than one year to ten or twelve years; they are not divisible into shorter cycles of similar character with amplitudes approximating their own"* [Arthur F. Burns and Wesley C. Mitchell, *Measuring Business Cycles*, National Bureau of Economic Research (NBER), New York, 1946, p. 1. Sitert i Sørensen & Whitta-Jacobsen 2005, side 400].

Videre måles lengden av en konjunktursvingning fra toppunkt til toppunkt eller fra bunnpunkt til bunnpunkt, og Sørensen og Whitta-Jacobsen (2005) har laget tre tommelfingerregler for konjunktursvingninger:

1. *“A trough must be followed by a peak, and a peak must be followed by a trough.*
2. *The expansion phase as well as the contraction phase must last for a minimum of two quarters*
3. *A business cycle must span a minimum of five quarters”* (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:401, 405).

“The long US boom of the 1990s inspired many commentators to speculate about the arrival of a ‘New Economy’ in which the expansionary forces stemming from innovations in information technology were so strong that serious recessions would be a thing of the past, at least in the US. Interestingly, the long boom of the 1960s gave rise to a similar unfounded optimism. In 1967, several leading US economists gathered for a conference asking: ‘Is the Business Cycle Obsolete?’. But the recession in the US and in many other countries at the beginning of this decade shows that the business cycle is still with us” (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:403).

Privat investering har ofte vist seg å være det mest volatile komponentet i aggregert etterspørsel, og er sterkt korrelert med total produksjon. Dermed blir det å forstå kreftene som driver privat investering en viktig del av det å forstå konjunktursvingninger (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:433).

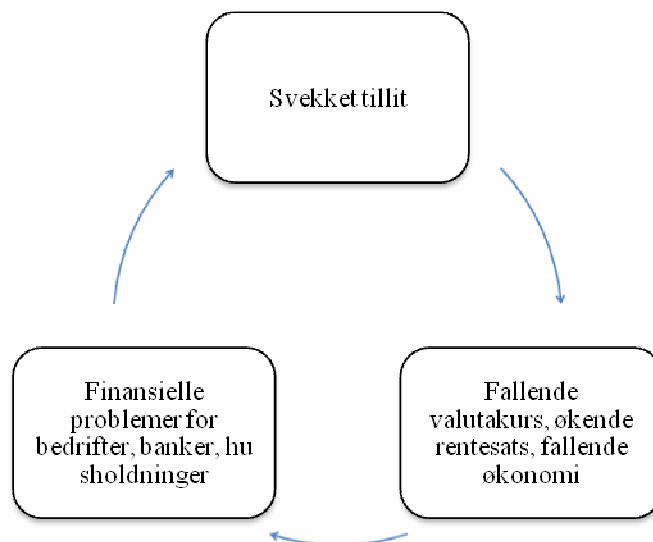
Hovedkonseptet bak teorien om investering lar seg på en enklest mulig måte illustrere ved å se på det private eiendomsmarkedet. Til enhver gitt tid vil det være en viss markedspris på hus av en gitt størrelse og kvalitet. Denne prisen kan godt tenke seg å overstige det som det vil koste å bygge et nytt hus til samme størrelse og kvalitet, altså gjenskaffelseskostnaden. Jo mer markedsprisen overstiger gjenskaffelseskostnaden, jo mer lønnsomt vil det være for bygningsfirmaene å bygge og selge nye hus. Altså vil man observere et høyere nivå av investering i det private bolighusmarkedet jo større avstand det er mellom markedsprisen og gjenskaffelseskostnaden til bolighus. Jo høyere aksjens markedsverdi er i forhold til gjenskaffelseskostnaden, jo sterkere vil incentivet til å investere være, og jo høyere vil investeringsnivået være (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:433).

Boliginvestering antas å variere negativt med rentesats og positivt med total inntekt (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:453).

Da husholdninger i stadig økende grad kan tenkes å ha en stor andel av sparingene gjennom såkalte pensjonsfond, livsforsikring og andre finansieringsformidlinger, som igjen investerer en substansiell andel av fondene i aksjer, påvirker aksjemarkedet en relativt stor andel av mange husholdningers sparekapital. I tillegg kan utviklingen til aksjepriser ha en stor påvirkning på produksjons- og sysselsettingsnivå, grunnet innvirkningen på konsum og bedriftsinvesteringer (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:436).

Man definerer sparing som inntekt minus konsum (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:465).

Finanskrise og panikk

Figur: Finanskrisens onde sirkel.

Kilde: Krugman, P. (2000), "The Return of Depression Economics", London: Penguin Books Ltd, side 94.

En finanskrise skaper gjerne en panikk blant allmennheten. Panikken fungerer gjerne som en slags selvoppfyllende profeti, da panikken i seg selv rettferdiggjør selve panikken. Dersom man tror at økonomien vil gå dårlig, vil den i neste øyeblikk automatisk gjøre nettopp dette.

Et klassisk eksempel er, i følge Krugman (2000), en bankkrise. Når alle innskuddshaverne i banken prøver å ta ut pengene sine samtidig tvinges banken til å selge alle sine eiendeler til lave priser, slik at banken går konkurs. De innskuddshaverne som opprinnelig ikke fikk panikk

ender da opp med et verre utfall enn dem som reagerte med å trekke pengene sine ut av banken. Dersom forbrukerne er klar over dette, vil denne kunnskapen rasjonelt sett kunne føre til ytterligere panikk.

Dersom det oppstår en svekket tiltro på en stabil valutakurs og økonomi i et land vil investorer ønske å ta ut pengene sine fra dette landet. Dermed reduseres valutakursen som en følge av panikk. Dersom sentralbanken ikke er i stand til å opprettholde verdien på valutakursen ved å kjøpe den på det utenlandske valutamarkedet, tvinges den til å forsøke å styrke valutakursen ved å øke rentesatsen og trekke egen valuta ut av sirkulasjon. Dette skaper igjen finansielle problemer for de som forsøker å drive forretninger i dette landet. Dermed ser man at en finanskriser skaper en ond sirkel som det kan være vanskelig å komme seg ut av.

3. Metode

Denne oppgaven vil ha flere tilnæringsmåter til å prøve å avdekke hvordan norske forbrukere anvender sine økonomiske midler til ulike former for konsum, og da spesielt i økonomiske nedgangstider. For å vurdere hvordan norske konsumenter bruker ulike prosentandeler av sitt totale forbruksbudsjett på ulike former for utgiftsposter, vil det være sentralt å legge vekt på de data som allerede er lagt frem i den offentlig tilgjengelige *Forbruksundersøkelsen* fra Statistisk sentralbyrå. Denne undersøkelsen blir lagt frem med jevne mellomrom, og strekker seg over en lengre tidshorisont enn hva som er mulig å analysere ved hjelp av nyere data alene. På denne måten bidrar en analyse av *Forbruksundersøkelsen* til å gi et historisk analytisk perspektiv på hvordan nordmenns kjøpevaner endres i forbindelse med konjunktursvingninger.

Videre vil oppgaven også ta sikte på å prøve å si noe om hvor vidt, og eventuelt hvordan, norske konsumenter har endret sine forbruksvaner som en konsekvens av den økonomiske tilbakegangen som Finanskrisen fra 2007 har medført. Da *Forbruksundersøkelsen* fra Statistisk sentralbyrå ikke har fullstendige tall for denne perioden, vil det være nødvendig å se på andre økonomiske indikatorer enn denne undersøkelsen alene for å kunne prøve å kartlegge norske forbrukeres kjøpevaner i forbindelse med denne økonomiske nedgangsperioden. *Forbruksundersøkelsen* legges frem for tre år av gangen, og den siste tilgjengelige undersøkelsen er per dags dato *Forbruksundersøkelsen* for 2005-2007.

Design

Oppgaven vil ta forsøk på å gi en beskrivende og forklarende analyse av hvordan konsumenter oppfører seg i økonomiske nedgangstider. Dette vil videre bli knyttet opp mot teori. Det faglige perspektivet vil være mikroøkonomi og teori omkring konsumentatferd, og særlig da i Norge. Andre land, og andre perioder enn den siste finanskrisen nevnes kun for å sette ting i perspektiv.

Utvalg

Ved å ta i bruk offentlige undersøkelser og analyser presentert av Statistisk sentralbyrå, vil utvalget allerede være bestemt i disse undersøkelsene. Statistisk sentralbyrå har tatt utgangspunkt i det de selv har vurdert som et representativt utvalg for den norske befolkningen

for å kunne vurdere hvordan norske husholdninger anvender sine økonomiske midler til ulike former for konsum.

Imidlertid vil det også legges vekt på andre indikatorer for å kunne forsøke å belyse endringer i norsk kjøpsatferd i forbindelse med virkningene av Finanskrisen. Det vil dermed være relevant å se på det bildet media har skapt av den økonomiske situasjonen som norske forbrukere befinner seg i, og det vil videre bli lagt vekt på presenterte undersøkelser som enkeltbransjer og den norske handelsbransjen for øvrig har lagt frem i forbindelse med eventuelle endringer i både næringslivets omsetning og endringer i privat etterspørsel.

Det er dermed de norske husholdningene som er populasjonen i den følgende analysen, og oppgaven vil prøve å belyse det norske markedets private husholdninger gjennom å ta utgangspunkt i et utvalg bestemt av både Statistisk sentralbyrå og av norsk handelsstand.

Innsamling av data

Datainnsamlingen vil videre også ta utgangspunkt i Forbruksundersøkelsen fra Statistisk sentralbyrå, og det vil fokuseres på de økonomiske størrelsene som denne analysen har lagt opp til. Dette er en undersøkelse som har foregått over en lengre periode, og det vil dermed være sentralt å prøve å belyse de samme økonomiske størrelsene som man har belyst i denne undersøkelsen også når man skal prøve å si noe om forbrukeratferden i forbindelse med Finanskrisen. Dette gir et sammenligningsgrunnlag for å kunne si noe om både kisen på 1980-tallet og den nåværende Finanskrisen med opphav i 2007, og dette vil også være en forutsetning for å kunne si noe om hvordan forbrukeratferden eventuelt endres som en konsekvens av en økonomisk resesjon.

Ved å ta utgangspunkt i data som strekker seg over en lengre periode, antas det også at man vil kunne registrere de tendensene man har i det norske samfunnet til eventuell endring av atferd, og at man ved å ta utgangspunkt i aggregerte størrelser for gjennomsnittlig forbruk i norske husholdninger kan avdekke disse endringene dersom de eksisterer. Det antas videre at man ved å bruke gjennomsnittlige anslag for den norske populasjonen, også kan generalisere de resultatene man eventuelt finner til å gjelde det norske husholdningsmarkedet generelt.

Analyse av data

Oppgaven vil dermed ha preg av både kvantitative og kvalitative analytiske metoder. Ved å ta i bruk en offentlig undersøkelse som Forbruksundersøkelsen, tar man i den kommende analysen sikte på å legge til grunn kvantitative data for å kunne si noe om endret atferd hos norske forbrukere. Gjennom bruk av slik statistisk generalisering kan man videre med en viss sikkerhet si noe om hvorvidt de funnene man gjør vil være av betydning for den populasjonen som oppgaven prøver å belyse, nemlig de norske forbrukerne. Imidlertid er det relevant å anta at forbrukeratferd også blir påvirket av sosiale prosesser, og det vil dermed kunne være nyttig å ta i bruk kvalitative tilnærminger for å kunne forstå hvordan forbrukeratferden endres i økonomiske nedgangstider.

På denne måten vil det gjøres et forsøk på både å sikre generell oversikt over problemstillingen og de forhold som ønskes belyst, samtidig som det vil bli forsøkt å tilnærme seg en særlig innsikt i visse vesentlige perspektiver som en analyse av atferdsendring vil kunne føre til. På denne måten vil det gjøres et forsøk på å utnytte den styrken kvalitativ metode har i at den ligger så nært opp til konsumentenes hverdag, samtidig som man utnytter den kvantitative metodens analytiske egenskaper.

---

4. Økonomisk hendelsesforløp

Innledning.

For å kunne si noe om hvordan norske konsumenter har endret sine konsumvaner i perioder med økonomisk nedgangskonjunktur, vil det være nødvendig å se på hvordan den økonomiske konjunktursyken har vært. Det vil dermed være nødvendig med en kortere innføring i verdensøkonomiens historie for å kunne avgjøre hvordan det norske markedet avviker fra det generelle verdensmarkedet, og for å kunne si noe om de norske forbrukernes tilpasning til de markedskreftene som de har vært utsatt for. For å gjøre forståelsen av den norske konjunktursyken lettere, vil det dermed være nødvendig å se på hvordan den norske økonomiske historien skiller seg fra det øvrige økonomiske hendelsesforløpet på verdensbasis.

Norges særstilling.

Norge har i nærmere 100 år vært i en økonomisk særstilling i verden. For det første har vi gjennom hele forrige århundre gradvis bygd opp en skandinavisk velferdsstat, med høye skatter og stort offentlig innslag i økonomien. Det offentlige har sørget for goder som skolegang og høyere utdanning, kommunikasjoner, trygde- og støtteordninger med mer for hele befolkningen og samtidig vært en aktiv næringsaktør i en blandingsøkonomi preget av offentlig kontroll og konsesjonsregimer.

Samtidig har landet, til tross for store eksportinntekter fra skipsfart og industri, i stor grad vært en eksportør av lite bearbejdede råvarer fra landets rike naturressurser, slik som fisk, tremasse og vannkraft, samt etter hvert olje og gass fra omfattende oljefunn i Nordsjøen. Dermed har ikke Norge blitt truffet like hardt av økonomiske kriser som mange andre land, og vi deler dermed ikke den økonomiske historien til verden for øvrig. Norge har i løpet av 1900-tallet opplevd to store økonomiske nedgangstider; den ene på 1920-tallet og den andre på 1980-tallet. Norske myndigheter har heller ikke fulgt de anbefalninger som mye av samtidens økonomiske teori har foreslått, da de, særlig i perioden 1933-1960, ved en egen økonomisk politikk – den såkalte Osloskolen – mye på egenhånd har funnet løsninger på hvordan man skulle kunne kombinere velferdsutvikling med høy sysselsetting og lave rentesatser.

”Mens utviklingen internasjonalt gikk i retning av å forsøke å forutsi markedsaktørens atferd heller enn å styre den, var syttiårene i Norge et høydepunkt for offentlig planlegging og styring

ved hjelp av numeriske modeller. Fra 1973 ble en ny versjon av styringsmodellen MODIS tatt i bruk, en disaggregert makroøkonomisk modell og et typisk produkt av Oslo skolens økonomiske tenkning. Både modellen og bruken av den var fortsatt i høy grad særnorsk. Sammen med oljeformuen og en ny inntektspolitisk orden gav modellen grunnlag for økte styringsambisjoner. Realiseringen av dette prosjekt fant sted etter at Arbeiderpartiet på ny hadde fått regjeringsmakt høsten 1973” (Hanisch et. al, 1999:223).

Det så lenge ut som om den økonomiske politikken i Norge var svært vellykket, da vi hadde høy vekst, relativt moderat prisstigning og lav arbeidsledighet, samtidig som svært mange andre land opplevde den mest alvorlige konjunkturkrisen etter mellomkrigstiden. I Norge utførte man en sterk ekspansiv motkonjunkturpolitikk finansiert gjennom store låneopptak i utlandet, noe man forsvarte med sikkerhet i fremtidige oljeinntekter. Samtidig som statens utgifter vokste kraftig som følge av en slik politikk, tok det lang tid før oljeinntektene kom. Da man høsten 1977 forsøkte å bremse utviklingen uten at dette lyktes, så man seg tvungen til å innføre en generell pris- og inntektsstopp høsten 1978. Likevel var konkurransevnen til norsk industri sterkt svekket ved begynnelsen av 80-tallet, og det var først da oljeinntektene for alvor begynte å vokse at man gjenopprettet balansen mellom inntekter og forbruk i Norge. (Hanisch et. al 1999:224-225).

I den nåværende finanskrisa, som fikk alvorlige konsekvenser i hele verdensøkonomien fra 2007 av, har også Norge klart seg bemerkelsesverdig godt, i forhold til andre land. Landet har liten grad av inflasjon, svært lite økonomisk uro og arbeidsledighet og stort budsjettoverskudd overfor utlandet, sammenliknet med andre land, og har i krisetider økonomiske muskler til å både støtte eget finans- og næringsliv og kjøpe seg opp i utenlandske aksjer. Dette gjør at landets finansminister, Kristin Halvorsen, 14.mai 2009 får uhemmet skryt for den økonomiske motkonjunktur-politikken på forsiden av New York Times. (Se: ”*Norway Thrives By Going Against The Tide*, *NYTimes.com*”; ”*Thriving Norway Provides an Economics Lesson*”, lastet ned fra: <http://www.nytimes.com/2009/05/14/business/global/14frugal.html> den 15.mai 2009)

To konkurrerende økonomiske teorier: Keynesianismen og monetarismen.

Klassisk økonomisk teori baserer seg på teorien om fullkommen konkurranse, og forklarer arbeidsledighet som en funksjon av for høye lønninger. Klassisk økonomisk teori antar videre at det ikke vil eksistere permanent stagnasjon, og dermed heller ikke arbeidsledighet på lang

---

sikt, men at dette er et fenomen som kun eksisterer på kort sikt. Blant annet sier Says lov at ”tilbudet skaper sin egen etterspørsel.”

Man antok dermed, i Norge, som i verden for øvrig, at ledigheten ville gå ned automatisk, uten inngrepen fra myndighetenes side. Imidlertid førte nedgangen i verdensøkonomien på slutten av 1920 årene og begynnelsen av 1930-tallet til at man fikk øynene opp for at det trengtes en ny økonomisk politikk (Ytterhus 2001).

De klassiske økonomene hevdet ikke direkte at et kapitalistisk marked aldri ville avvike fra sin naturlige rate for sysselsetting og produksjon, men var av den oppfatning at dersom markedskreftene fikk lov til å fungere så ville slike forstyrrelser kun være midlertidige og kun eksistere i kort tid. Dermed så de klassiske økonomene ingen grunn til at myndighetene skulle drive med makroøkonomisk stabiliseringspolitikk, og mente at pengepolitikkenes eneste rolle skulle være å stabilisere prisstabilitet, og at finanspolitikkenes rolle var å unngå budsjettunderskudd som ville fortrenge privat kapitalformasjon og dermed hemme økonomisk vekst (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:496).

Da den store depresjonen på 1930-tallet rammet den vestlige verden, ble denne klassiske ”laissez-faire” posisjonen sterkt angrepet (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:497).

”Spesielt anbefalte keynesianerne finanspolitiske tiltak for å redusere ledigheten. I Norge har keynesiansk politikk og dermed finanspolitikk hatt en viktig rolle i stabiliseringspolitikken i hele etterkrigstiden” (Ytterhus 2001:317).

I sin berømte *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936), skrev John Maynard Keynes at “...*the propensity to consume is a fairly stable function so that, as a rule, the amount of aggregate consumption mainly depends on aggregate income...*” Han argumenterte videre at “*The fundamental psychological law, upon which we are entitled to depend with great confidence both a priori from our human nature and from the detailed facts of experience, is that men are disposed, as a rule and on the average, to increase their consumption as income increases, but not by as much as the increase in their income. (...)it is also obvious that a higher absolute level of income will tend, as a rule, to widen the gap between income and consumption. For the satisfaction of the immediate primary needs of a man and his family is usually a stronger motive than the motives towards accumulation, which only acquire effective sway when a margin of comfort has been attained. These reasons will lead, as a rule, to a greater proportion of income being saved as real income increases*” [Keynes, John M. (1936)

'General Theory of Employment, Interest and Money', London and Basingstoke, Macmillan Press, pp. 96-97. Sitert i Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005, side 466].

Dermed vil en keynesiansk konsumfunksjon være en enkel lineær funksjon:

$$C_t = a + bY_t^d, \quad a > 0, \quad 0 < b < 1.$$

John Maynard Keynes regnes, i følge Ytterhus (2001), som makroøkonomiens grunnlegger. I 1936 gav han ut det berømte verket *General Theory of Employment, Interest and Money*. Keynes uttrykte i dette verket sin holdning til hvordan man kunne motarbeide konjunkturedgangen på 1930-tallet, og presiserte at man ved å drive en ekspansiv finanspolitikk der man både økte det offentlige forbruket samtidig som man brukte skattelette for å stimulere til økt privat forbruk og investering, kunne bruke konsum som et virkemiddel for å få økonomien ut av en nedgangstid. Som en følge av dette ville man øke etterspørselen etter varer og tjenester, og produksjonskapasiteten ville bli utnyttet fullt ut (Ytterhus 2001:168-169).

I følge Store norske leksikon, bestod det nye i Keynes' synspunkter først og fremst av at han påpekte at ”den totale inntekten i et samfunn er bestemt av summen av forbruk og investeringer, og at man i et samfunn med arbeidsløshet og uutnyttet produksjonskapasitet bare kan øke sysselsettingen og den totale inntekt ved først å øke utgiftene enten til forbruk eller til investeringer. Keynes fremholdt samtidig at den totale sparing i et samfunn var bestemt av den totale inntekt, og at man derfor i et samfunn med arbeidsløshet kunne oppnå økning av den totale sparing selv om renten ble senket for å øke utgiftene til investering” [Sitat fra Store norske leksikon, Lasse Billington, 2009-06-02, http://www.sn.no/John_Maynard_Keynes].

Keynesiansk teori sier videre noe om multiplikatoreffekten av offentlig forbruk som bøtemiddel på økt arbeidsledighet. ”Det offentlige stimulerer etterspørselen, for eksempel ved økte bevilgninger til å bygge nye sykehus. Det skaper nye arbeidsplasser i bygg- og anleggssektoren. (...)Men dette er bare den direkte virkningen av økt bygg- og anleggsaktivitet. Ved at (...)enten ledige eller personer i ulønnet arbeid kommer ut på arbeidsmarkedet, får de økt sin inntekt. Dermed blir det skapt etterspørsel etter forbruksvarer utover den opprinnelige økning i etterspørselen fra økte offentlige utgifter til sykehusbygning. Den økte etterspørselen etter forbruksvarer skaper igjen større produksjon av forbruksvarer. Dermed sysselsettes flere ledige, og både inntekten og forbruksetterspørselen øker igjen. Slike virkninger kalles altså multiplikatorvirkninger og skaper en serie med økt forbruksetterspørsel” (Ytterhus 2001:175).

På 1970 opplevde mange land en periode med såkalt *stagflasjon*, der økonomien stagnerte samtidig som inflasjonen økte. Dette var en helt ny situasjon som ikke passet inn i keynesianske modeller, og monetarismen – som i dag kanskje er best husket for Mrs. Thatchers ”monetaristiske medisin” for å få orden på økonomien i Storbritannia – fikk dermed innflytelse på den makroøkonomiske politikken i mange land. Monetarismen baserte seg på ideologien om fullkommen konkurranse og markedsøkonomi og hadde sterk tiltro til pengepolitiske virkemidler. Tilhengerne var av den oppfatning at finanspolitiske virkemidler, som baserte seg på økt offentlig forbruk, ville føre til budsjettunderskudd som nødvendigvis måtte gjeldsfinansieres, noe som de igjen mente ville resultere i en høyere rentesats. En høyere rente ville videre presse investeringene ned, noe som gjerne omtales som ”crowding out- effekten.” Imidlertid fikk ikke monetaristene gjennomslag med sine anbefalninger i Norge (Ytterhus 2001).

En mann som i større grad fokuserte på inflasjonens betydning, var den amerikanske sosial-økonomen Milton Friedman. Friedman er kanskje mest kjent for å fokusere på pengepolitikken, og mente at inflasjonen på lang sikt var et rent pengepolitisk fenomen, og boken hans ”*Free to choose*” var bestselgende innen faglitteratur i 1980. I 1976 fikk Friedman Nobels minnepris i økonomi, der det i tillegg til fokuset på pengeteori og pengepolitikk ble lagt vekt på to andre verk. Friedmans teori om konsum antydte at siden rike folk sparer en høyere andel av inntekten sin enn fattige folk gjør, burde andelen av total inntekt spart øke i takt med den gjennomsnittlige inntekten. Imidlertid har ikke denne teorien fått noe særlig empirisk støtte, og personlig sparing har, i etterkant av at Friedman la frem denne hypotesen i 1957, syntes å synke i forhold til inntekten. Friedman påviste også at forbruket særlig påvirkes av den permanente inntekt folk forventer å ha, mens tilfeldig inntekt i større utstrekning absorberes av sparing. Til slutt ble han æret for å ha demonstrert kompleksiteten av stabiliseringspolitikk, hvor han argumenterte for at det ville være veldig vanskelig for myndigheter å kontrollere svingninger i produksjon og sysselsetting, og han la dermed vekt på markedets evne til smidig tilpasning. [Se: ”The fading of Friedman”, Prospect Magazine, issue 129, December 2006, <http://www.prospect-magazine.co.uk/printarticle.php?id=7988> og Store norske leksikon, Lasse Billington, 2009-06-02, http://www.snl.no/Milton_Friedman].

Friedmans ideer fikk fra 1960-årene og fremover betydelig innflytelse på pengepolitikken i mange land, blant annet ved at det ble satt egne mål for pengemengden, og hans kritikk av systemet med faste valutakurser var en medvirkende årsak til at Bretton Woods-ordningene ble

erstattet av flytende valutakurser [Store norske leksikon, snl.no, Lasse Billington, 2009-06-02, http://snl.no/Milton_Friedman].

Den østerrikske økonomen Friedrich Hayek var av den oppfatning at konjunktursyklusene var dypt rotfestet i individuell atferd. Individuelle beslutningstakere legger planene sine under forutsetninger som baserer seg på usikkerhet i forhold til fremtiden, og disse planene kan forstyrres av eksterne sjokk. Mer fundamentalt, vil det være nesten umulig at disse forskjellige planene skal være kompatible med hverandre, uavhengig av hvorvidt man opplever sjokk eller ikke. Bedrifter mangler kunnskap om fremtiden, og planene deres kan ikke koordineres på forhånd. Dermed vil uregulerbare og uventete svingninger i total produksjon være uunngåelig [”The fading of Friedman”, Prospect Magazine, issue 129, December 2006, http://www.prospect-magazine.co.uk/article_details.php?id=7988].

Hayek mente at det vil finnes begrensninger i kunnskapen om menneskers sosiale og økonomiske systemer som ingen størrelse av intellektualitet kan overkomme. Økonomisk utvikling synes, i følge Prospect Magazine, å gå i retning av Hayek i stedet for Friedman og Keynes, da atferdsforklarende og eksperimentell økonomi bekrefter at beslutningstakere stort sett resonerer dårlig og handler intuitivt i stedet for rasjonelt. Teoretiske modeller som aktører har svært begrenset, eller til og med null, forståelse for hvordan miljøet deres opererer, har slående suksess i å forklare en mengde fenomener.

I dag er de fleste makroøkonomer av den oppfatning at økonomisk aktivitet på kort og mellomlang sikt bestemmes av interaksjonen mellom aggregert etterspørsel og aggregert tilbud. På lang sikt antar man at antakelsene fra den klassiske økonomiens tid om at markedskreftene vil sikre såkalte ”naturlige” nivåer på økonomiske faktorer gjennom den aggregerte tilbudssiden i økonomien, men på kort sikt vil den aggregerte etterspørselen spille en nøkkelrolle i avgjørelsen om produksjons- og sysselsettingsnivåene. Det er sterke empiriske forhold som gjør at det synes som om en høyere rentesats påvirker privat sparing, slik at denne antas å øke ved en økt rente (Sørensen & Whitta-Jacobsen, 2005:497-500).

I Norge har synspunktene til Keynes i altoverveiende grad vært styrende for den økonomiske politikken, selv om monetaristisk tenkemåte kom mer inn på 1980-tallet, hvor Norges Bank ble pålagt, i tillegg til å ha mål om stabil sysselsetting, også å ha mål om stabil krone-kurs og inflasjonsmål.

Kort økonomisk-historisk oversikt

Fra midten av 1700-tallet utviklet den økonomiske liberalismen seg, og idealet om fri konkurranse, både på de nasjonale markedene og internasjonal frihandel, stod sterkt i store deler av den vestlige verden. Spesielt kjent for dette synet er den skotske økonomen og moralfilosofen Adam Smith og hans verk *The Wealth of Nations* fra 1776, der han argumenterer for at økonomiske beslutninger bør tas av de enkelte individene i samfunnet og at man dermed ikke trenger noen særlig form for statlig innblanding eller kontroll. Markedets ”usynlige hånd” ville i følge Smith fikse opp i eventuell uorden i markedet, slik at statens fremste oppgave ville være å sikre individenes rettigheter som henholdsvis næringsfrihet, kontraktsfrihet og den private eiendomsrett. I Norge vokste den økonomiske liberalismen seg spesielt sterk fra 1830-årene, og man gikk langt i retning av internasjonal frihandel (Hanisch et. al, 1999).

1920-tallet. Perioden mellom 1920-1933 var svært dårlig for landet, og Norge ble i denne perioden rammet av tre omfattende kriser. Imidlertid hadde man perioder med vekst mellom de forskjellige krisene. Etter krigen var det en akutt vareknapphet i Europa, og det utviklet seg dermed en kraftig etterkrigsboom i 1919 der man hadde sterk prisstigning. Til tross for at produksjonen i privat sektor tok seg opp stod man nå ovenfor en sviktende etterspørsel etter norske varer, det ble fort et betydelig tilbudsoverskudd, noe som førte til et internasjonalt prisfall. Dermed brøt høykonjunktoren sammen, og man fikk omfattende nedgang i lønnsomheten i norsk næringsliv og en tilsvarende nedgang i investeringene. Dette førte igjen til redusert produksjon og omfattende arbeidsledighet, og man fikk en internasjonal etterkrigsdepresjon. Samtidig har det blitt hevdet at den økonomiske politikken som flere land, deriblant Norge, førte i denne perioden var med på å forsterke virkningene av krisen. I 1920 ble pengepolitikken her til lands endret i forbindelse med at vi fikk ny sentralbanksjef, og lagt i kontraktiv retning med ønske om å få stoppet prisstigningen, senke prisnivået, heve pengenes gullverdi til pari og gjenopprette den gullstandarden som hadde gitt så gode resultater før 1914. Både Storbritannia og Sverige hadde allerede bestemt seg for å føre en slik paripolitikk, og det ble naturlig for Norge å gjøre det samme. Omleggelsen bidro imidlertid til en brå overgang fra prisstigning til prisfall, og man fikk en dramatisk stigning i realrenten og en tilsvarende nedgang i investeringene. Andre europeiske land som valgte å la være å føre sin valuta tilbake til pari ble tilsynelatende ikke like hardt rammet av etterkrigsdepresjonen.

Det drastiske prisfallet og det økonomiske sammenbruddet i Norge førte videre til en omfattende bankkrise i 1923, og gjeldstyngede bedrifter fikk alvorlige problemer med å betale renter og avdrag. Da bankinnskuddene ikke var sikret mot en eventuell konkurs, fikk bankene

samtidig sterk pågang fra innskytere som ønsket å ta ut pengene sine av frykt for å miste dem. Dermed førte panikk i markedet til at et stadig økende omfang av banker opplevde en sviktende likviditet, og da innskuddene for lengst var utlånt til andre kunder var det under den økonomiske krisen i praksis umulig å få pengene sine tilbake (Hanisch et. al, 1999:74-75).

Både Stortinget og Norges Bank gikk etter hvert inn for at staten, for å dempe likviditetskrisen, skulle støtte bankene ved å plassere innskudd i utsatte banker og at man skulle øke sine utlån til bankene. Betingelsene for å få slik støtte var imidlertid at egenkapitalen til banken var i behold, og det viste seg i praksis også at de bevilgede støtteinnskuddene var for små. Våren 1923 kom dermed en rekke banker i akutt krise. ”*Paradoksalt nok skjedde dette på et tidspunkt hvor de internasjonale konjunkturer var på vei oppover og norske eksportnæringer klarte seg bedre*” (Hanisch et. al, 1999:75).

Den norske økonomien klarte seg bedre i 1923 og særlig i 1924. I tillegg til at de internasjonale konjunkturer ble bedre, og at dermed både skipsfart, hvalfangst og kraftkrevende storindustri gjorde det bedre, bidro også den svake kronekursen til at norsk konkurransevne ble styrket, høyere realrente bidro til høyere grad av investering, og man fikk den laveste arbeidsledigheten for hele perioden 1921-1939 i juli 1924 på 3,9 prosent (Hanisch et. al, 1999:79).

Betalingsbalansen med utlandet forbedret seg tydelig som følge av at de internasjonale konjunkturer bedret seg, og en klar følge av dette var at man fikk større tilgang på utenlandsk valuta. Eterspørselen etter kronen økte samtidig som at også tilliten til den norske kronen steg, noe som var et viktig moment for kursstigningen til den norske kronen. Dermed syntes det som om man skulle få gjennomført den paripolitikken man hadde annonsert allerede i 1920, og folk begynte å se fordelene av å selge utenlandsk valuta og investere i kronen. Dermed steg kursen på den norske kronen i rekordfart, og man fikk gullfestet kronen til pari den 1. Mai 1928.

Imidlertid hadde den raske stigningen i kronens ytre verdi ført til at kursen var for høy i forhold til det innenlandske kostnadsnivået, slik at både lønninger og andre kostnader måtte ned dersom man skulle kunne være konkurransedyktige. Rentenivået ble dermed holdt høyt for å hindre kapitalflukt og for å heve kronens indre verdi. De som hadde tatt opp lån i norske kroner før kronekursen steg, spesielt bønder, arbeidsinsentiv hjemmeindustri og kommuner, fikk dermed påført ytterligere stor gjeldsbyrde, og flere innenfor disse bransjene gikk dermed konkurs i denne perioden (Hanisch et. al, 1999:86-87).

Kapitalintensive eksportnæringer som skipsfart, hvalfangst og kraftkrevende storindustri hadde til gjengjeld store deler av lånene sine i utenlandsk valuta, og unngikk på denne måten å få økt gjeldsbyrde som følge av kroneoppskrivningen. De ble heller ikke i samme grad påvirket av den relative økningen i kostnadsnivået, og kunne dermed utnytte den internasjonale høykonjunktoren 1922-1929. Dermed så man en periode med sterk vekst for disse næringene, men samlet sett må man nok konkludere med at den økonomiske utviklingen i Norge i 1920-årene var svært lite tilfredsstillende (Hanisch et. al, 1999:86-87).

1930-årene. I begynnelsen av 1930-årene ble Norge rammet av den store internasjonale depresjonen i verdensøkonomien, og krisen førte til en radikal omvurdering av økonomisk teori og politikk både i Norge og i andre land, da markedøkonomien og det kapitalistiske systemet etter manges mening hadde spilt fallitt. Man forlot gullstandarden og internasjonal frihandel, og staten fikk en mer sentral og aktiv rolle.

I Norge introduserte prisdirektør Wilhelm Thagaard og sosialøkonomen Ragnar Frisch tanken om statlig planøkonomi. I motsetning til Keynes, som ville forbedre markedøkonomien, ville den såkalte Osloskolen, påvirket av Thagaard og Frisch, i stor grad erstatte markedet med nye administrative systemer for vitenskapelig utnyttelse av ressurser. Selv om gjennombruddet kom som en konsekvens av krisen i 1930-årene, ble ikke de nye ideene gjennomført i større målestokk i Norge før under annen verdenskrig.

Markedsmekanismen ble da nok en gang satt til side, og staten overtok ressursforvaltningen. Etter krigen begynte mange land å trappe ned på denne typen statskontroll, mens dette ble skjerpet i Norge, blant annet gjennom pris- og mengdereguleringer, da Arbeiderpartiet mente statlig kontroll var det eneste som kunne bidra til at man kunne oppnå målene om full sysselsetting, rask økonomisk vekst og sosialt rettferdig fordeling av godene. *Dette utløste en langvarig politisk strid og en viktig prinsipiell debatt* (Hanisch et. al, 1999:21).

1945-1970. Etter krigen økte produksjonen meget raskt, spesielt i industrien, og vi fikk en overgang fra krise til vekst omkring årsskiftet 1932-33. Frem til 1939 var det raskt vekst i norsk økonomi, og fra 1946 fikk industrien politisk status som hovednæring. Regjeringen erklærte i 1945 at man, for å unngå et kappløp mellom priser og lønninger, skulle fryse levekostnadsindeksen, noe som var med på å sørge for at man måtte beholde pris- og mengdereguleringene lenger i Norge enn man gjorde i mange andre vestlige land. Dermed måtte både importvarer og en rekke andre varer subsidieres, og man bestemte seg også senere for å beholde valutakursen

på 1943-nivå for å unngå økte priser på importvarer. Altså prioriterte man å unngå prisstigning fremfor å sikre konkurranseevnen, og hensynet til prisreguleringen kan også ha vært en grunn til at man valgte å stabilisere prisnivået da hyppige prisendringer ville gjøre kontrollen svært vanskelig. Også frykt for den såkalte etterkrigsdepresjonen gjorde sitt til at denne såkalte stabiliseringslinjen holdt frem helt til årsskiftet 1949-1950. Økonomene mente at utviklingen etter første verdens-krig ville komme til å gjenta seg, og at ettersom det internasjonale prisnivået ville begynne å falle som følge av krisen, kunne man la subsidieringen av importvarer gradvis reduseres uten at importprisene i Norge ville falle (Hanisch et. al, 1999:149-150).

Til tross for at Norge hadde store valutareserver opptjent av handelsflåten under krigen, var disse stort sett brukt opp sommeren 1947. Valutakrise og mangel på dollar var et utbredt problem over hele Europa, og selv om USA og andre land hadde varer som man trengte i Europa, hadde ikke europeerne betalingsevne til å skaffe seg slike varer. Økonomene fryktet importreduksjon og etterkrigsdepresjon, men USA kom med utbredt finansiell og teknisk bistand gjennom den såkalte Marshallhjelpen, noe Arbeiderpartiet og Norge i 1947 takket ja til.

”Svært mange land opplevde en periode med uvanlig sterk sammenhengende vekst etter 1945”, skriver Hanisch et. al, 1999:171-172. Det var også konjunktursvingninger i disse årene, men uten at det ble økonomiske kriser. Det så lenge ut til blandingsøkonomi og keynesianske økonomisk politikk fungerte helt utmerket, men fra ca.1970 ble utviklingen mindre gunstig, og det oppstod alvorlig tvil om politikken virket etter hensikten. Valutauro, prisstigning og tiltagende arbeidsledighet førte til økende kritikk av keynesianismen. I 1974 opplevde vi et brått omslag fra etterkrigstidens kraftigste høykonjunktur til den sterkeste og mest langvarige konjunktursvikten siden mellomkrigstiden. I flere toneangivende land ble kursen lagt om fra kortsiktige mål om full sysselsetting til langsiktige mål om effektiv ressursallokering og stabilt prisnivå, for en stor del inspirert av nyere monetaristisk teori.

”Også Norge hadde rask produksjonsvekst i denne perioden. Kontrasten til mellomkrigstidens kriser var enorm, og i løpet av to tiår ble grunnlaget lagt for en moderne velferdsstat”, skriver Hanisch et al. *”Industriutbygging stod sentralt og ble sett som veien til velstand. Det ble bygd ut en rekke store industrianlegg basert på vannkraft, verkstedindustrien ble modernisert og skipsfarten vokste. Veksten i industriproduksjonen var likevel relativt beskjeden i internasjonal målestokk, om lag halvparten av veksten i Vest-Europa for øvrig. Til tross for en meget høy investeringsrate kom ikke veksten i BNP mer enn opp mot gjennomsnittet for Vest-Europa.”*

1970-tallet. I Norge steg lønninger og privat forbruk raskt også utover 1970-tallet, og sammen med høy kronekurs førte dette til svekket konkurranseevne. Økt import og forsinkelser i produksjonen av olje førte til at underskuddet på driftsbalansen med utlandet ble uvanlig stort. Raskt opparbeidet landet et alvorlig gjeldsproblem, og man kan si at oljemilliardene ble tatt ut på forskudd. Da regjeringen forsøkte å bremse denne utviklingen fra høsten 1977, viste det seg at situasjonen nærmest var ute av kontroll.

Forsøket på makroøkonomisk styring på 1970-tallet var altså ikke spesielt vellykket, og fremprovoserte en mer liberal markedsøkonomi. I Norge hadde 35 år med statlig styring skapt både administrative og politiske bindinger som var med på å gjøre veien tilbake til markedsøkonomien både lang og vanskelig. Både produksjon og prisdannelse ble i stadig større grad overlatt til markedet, mens det offentliges rolle skulle være å utvikle gunstige rammebetingelser med hensyn til infrastruktur, utdanning, forskning, kapitalmarkeder og lignende. I 1993 ble det dermed vedtatt en ny konkurranselov som baserte seg på prinsipper som hadde rådet før 1930 (Hanisch et. al, 1999).

I 1979 utløste en krig mellom Iran og Irak en sterk prisstigning i olje målt i dollar. Samtidig steg også dollarkursen, slik at man i løpet av få år fikk en tredobling av oljeprisen målt i norske kroner (Hanisch et. al, 1999:257).

1980-årene. Rundt 1980 var det politisk enighet i Norge om at det var behov for å fokusere på mindre politisk styring og en mer markedsbasert økonomisk politikkførsel. Man mente at konkurranse, og ikke byråkrati, skulle være med på å sørge for både lave priser og god kvalitet, og ønsket å skape stabile makroøkonomiske rammebetingelser for både næringsliv og husholdninger. Til tross for at man nå ønsket å føre en markedsbasert og antisyklisk økonomisk politikk, opplevde Norge de neste 20 årene de sterkeste konjunktursvingningene siden krigen.

I 1984 utviklet det seg en høykonjunktur som fikk anledning til å akselerere til en kredittfinansiert boom, og som varte helt til den ble avvirket av et drastisk fall i oljeprisen i 1986. Sammen med oljeprisen falt også den norske kronen, og boomen ble avløst av etterkrigens dypeste nedgangskonjunktur, med høy arbeidsledighet, prisfall i eiendoms- og aksjemarkeder, gjeldskrise og bankkrise. I 1994 snudde endelig utviklingen, og Norge fikk en ny oppgangsperiode. Igjen forsterket den økonomiske politikken oppgangen, slik at man heller ikke denne gangen klarte å bremse utviklingen før oljeprisen falt i 1998 og tilliten til den norske kronen igjen sviktet (Hanisch et. al, 1999:255).

”I 1986 var det slutt på den norske lavrentepolitikken. Renten ble underlagt valutapolitikken, hvor hovedmålet nå ble stabil kronekurs. (...) En viktig oppgave for den nye politikken var å bremse den kredittfinansierte etterspørselen, og til dette virket den over all forventning. En forholdsvis dramatisk økning i realrenten etter skatt forsterket en naturlig konjunkturedgang, og førte til prisfall i eiendomsmarkedet fra 1988. I tillegg kom det internasjonale børskraket i oktober 1987, som innebar sterkt fall i aksjekursene. Dermed ble høyt gjeldseksponerte husholdninger og bedrifter rammet av en omfattende gjeldskrise, som i neste omgang ledet til en ny bankkrise og etterkrigsrekord i arbeidsledighet” (Hanisch et. al, 1999:323).

Man hadde siden krigen lært at det var lite lønnsomt å spare før man kjøpte, og at kombinasjonen lav rente, høy prisstigning og høye skattesatser med liberale fradragsmuligheter, gjorde det særlig lønnsomt å låne. Staten hadde i 40 år stått som garantist for tilnærmet full sysselsetting og stabile rammebetingelser for øvrig, og prisstigningen ble mer enn kompensert i lønnsoppgjørene. Etter omleggingen ble både husholdninger og næringslivet i større grad enn tidligere overlatt til seg selv, og næringsliv og finansnæring ble i større grad eksponert mot konkurranse, både gjennom deregulering av det norske kapitalmarkedet og ved internasjonal integrasjon. Det korporative systemet med bransjesamarbeid og formelle eller uformelle prisavtaler ble bygd ned. Den særnorske konjunkturedgangen som fulgte av oljeprisfallet, ble ikke forsterket av den økonomiske politikken. Den stramme politikken ble oppfattet som helt nødvendig av hensyn til valutakursen, som dermed ble prioritert høyere enn målet om full sysselsetting.

”En konsekvent fastkurspolitikk innebar at virkningen av uansvarlige lønnsoppgjør ikke lenger kunne kompenseres ved devaluering. Dermed skulle koblingen mellom industrisysselsetting og lønnsmoderasjon gjenopprettes, noe som senere ble nedfelt i det såkalte ”solidaritetsalternativet” som ble utformet av LO og Arbeiderpartiet etter Kleppeutvalgets innstilling fra 1992” (Hanisch et. al, 1999:328).

”Både børskraket og eiendomskraket bidro psykologisk og realøkonomisk til å forsterke konjunkturedgangen. For første gang på meget lenge fikk norske banker store tap. Fra 1987 til 1993 falt boligprisene med om lag 40 prosent og prisene på næringseiendommer antakelig enda mer. De som nylig hadde investert i fast eiendom, fikk reduserte inntekter som følge av konjunkturfalle, og samtidig steg de reelle rentekostnadene dramatisk. Endelig medførte fallet i eiendomsprisene at panteverdien på lånene i mange tilfelle falt til langt under lånets pålydende. Dermed var man fanget i en gjeldsklemme som det var svært vanskelig å komme ut

av. Jo flere som forsøkte å løse problemet ved å selge eiendom, jo større ble prisfallet. Resultatet ble dermed nøyaktig det Skånland få år i forveien hadde advart mot, gjeldskrise i næringsliv og husholdninger og en etterfølgende bankkrise” (Hanisch et. al, 1999:336).

1990-årene. Aktivitetsnivået innenlands ble svekket i begynnelsen av 90-årene. Drastiske nedganger i realinvesteringene gjorde at folk rett og slett ikke ville bruke penger. Dette til tross for at det forelå en klar forbedring i husholdningenes disponible inntekt.

”Krise i flere asiatiske økonomier og en generell konjunkturavslapping i Europa førte til at både lønnsvekst og rentenivå holdt seg lavt i EU. I slike situasjoner forutsatte fastkurspolitikken at finanspolitikken og inntektspolitikken skulle innrettes mot å bremse den sterke veksten i norsk økonomi. I en konjunkturrapport høsten 1996 påpekte Norges Bank at finanspolitikken burde ha vært strammere allerede i 1996, og anbefalte et stramt opplegg for 1997. Konsekvensene av manglende stramhet ville etter sentralbankens mening kunne bli en ny runde med kraftig vekst i etterspørselen og en påfølgende økonomisk buklanding omkring tusenårsskiftet. [Se for eksempel Kjell Storvik, ”Aktuelle stabiliseringspolitiske utfordringer for sentralbanken” foredrag på ”Økonomisk forum 1988” 19. mai 1998. Referert i Hanisch et. al 1999, side 350] Også fra Statistisk sentralbyrå ble det advart. På nyåret 1997 slo byrået fast at konjunkturoppgangen hadde vært vesentlig sterkere enn det man hadde trodd den skulle bli. Veksten i husholdningenes konsum ble på nær fem prosent i 1996, og det var ikke tegn til at veksten skulle avta. Dessuten så også offentlige utgifter ut til å øke betydelig i 1997 (Hanisch et. al, 1999:350).

”Målet var imidlertid som før å kunne opprettholde full sysselsetting uten at det resulterte i en raskere kostnadsvekst enn hos våre handelspartnere [og dermed til redusert konkurransevne]” ”Mens politisk styring tidligere ble sett på som garanti for samfunnsøkonomisk effektivitet, ble det etablert en langt klarere grense for den politiske styringen av investeringer og næringsutvikling. De fleste statseide industrianlegg ble avvirket eller solgt i løpet av åttitallet, og spørsmålet om privatisering av blant annet sykehusdrift og eldreomsorg ble tatt opp til debatt. Politisk var imidlertid privatisering temmelig omstridt, og i motsetning til i Sverige, hvor den offentlige sektoren havnet i finansiell krise tidlig på nittitallet, sikret de store oljeinntektene finansieringen av norsk offentlig sektor. Det har dermed ikke vært det samme presset i retning av privatisering i Norge som i flere andre land” ”På den ene siden trakk altså staten sin styrende hånd tilbake, men samtidig ble det på den andre siden bygd opp en stor finansiell formue på statens hånd. At Norge på denne tiden ble oppfattet som et svært rikt land,

skapte forventninger til det offentlige tjenestetilbudet som ikke alltid lot seg innfri. Mange offentlige ansatte i helse, omsorg og undervisning ble liggende etter privat sektor i lønnsnivå. Problemet var at enten det var press i økonomien eller arbeidsledighet, synes finanspolitiske hensyn å tilsa moderasjon i oppgjørene for de offentlig ansatte. I tillegg til at offentlig vare- og tjenesteproduksjon stadig vokste i omfang, gav oljeinntektene staten mulighet til å gå inn som en betydelig eier i det private næringsliv. Både i forbindelse med at staten overtok landets tre største forretningsbanker, og ved opprettingen av Petroleumsfondet ble denne problemstillingen gjenstand for offentlig debatt” (Hanisch et. al, 1999:353).

5. Funn

Norsk Forbruksforskning; en tilnærming til konsumentatferd

Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO) fant i en undersøkelse om norske husholdningers økonomiske situasjon i 2006 at 13 % av husholdningene oppgav å ha forbrukslån. Videre oppgav 42 % av alle personer mellom 18 og 79 år at de hadde handlet ved hjelp av kredittkort i daværende siste tolvmånedperiode. Videre betalte 9 % av disse kun en andel av den sist mottatte regningen fra kredittkortselskapet. Videre rapporterte 4,5 % av alle husholdene om tilbakevendende betalingsproblemer i de samme tolv månedene, noe som i følge SIFO innebærer at 85.000-90.000 husholdninger har dette som en del av sin økonomiske hverdag. Sammenliknet med befolkningen for øvrig er videre utbredelsen av tilbakevendende betalingsvansker nesten 3 ganger høyere blant hushold med som oppgav at de hadde forbrukslån og nesten 4 ganger høyere blant personer som oppgav at de bare betalte avdrag på kredittkortgjelden.

SIFO hevder at man med mer penger mellom hendene antakelig vil øke forbruket, og at noe av dette økte forbruket er kredittfinansiert. Rundt 71 % oppgav i undersøkelsen at de hadde vært i stand til å sette av midler til sparing i løpet av disse månedene. Imidlertid tok ikke undersøkelsen hensyn til hvor mye som ble spart, slik at dette tallet ikke sier noen ting om oppbygging av økonomiske buffere og formue. 20 % av husholdningen oppgav videre at de hadde brukt den gunstige økonomiske situasjonen til å nedbetale ekstraordinært på eksisterende lån. Til tross for at husholdningene i oppgangstider kan tenke seg å benytte anledningen til både å spare og nedbetale gjeld, hevder SIFO det er rimelig å anta at enkelte husholdninger vil utnytte bedringen i kjøpekraft til å ta opp nye lån, noe som 29 % av de spurte husholdningene oppgav i undersøkelsen at de hadde gjort. SIFO gir også uttrykk for at hvilken livsfase den enkelte husholdningen er i, vil ha noe å si for hvordan husholdningen velger å tilpasse seg, og at dette kan være uavhengig av hvorvidt det er høykonjunktur eller lavkonjunktur. I tillegg ble det lagt vekt på at det i løpet av 2000-tallet har vært høy gjeldsvekst og høy sysselsetting, men at det ikke ville finnes noen garanti for at denne type stabilitet ville komme til å prege årene som kom. Høy prisstigning i boligmarkedet, og at en økende andel av befolkningen hadde tatt opp gjeld som oversteg 80 % av boligens verdi, ble sett på som et faremoment, og SIFO la vekt på at også Norges Bank og Kredittilsynet hadde gitt uttrykk for sin bekymring for den sterke

veksten i låneopptak, og da særlig veksten i den usikrede kreditten som fant sted på 2000-tallet. SIFO uttrykte i denne forbindelse en bekymring for at en eventuell økning i arbeidsledigheten i kombinasjon med de høye gjeldsforpliktelsene nødvendigvis måtte føre til vekst i omfanget av gjelds- og betalingsproblemer, og at mange husholdninger ville ha vært risikoutsatte for en fremtidig renteoppgang [Statens Institutt for Forbruksforskning – SIFO, sifo.no, **Prosjektnotat nr. 6, 2006, ”Husholdningenes økonomiske situasjon 2006”**, Christian Poppe, 2009-06-02, http://www.sifo.no/files/file66154_prosjektnotat_nr.6_-2006.pdf].

Forholdet mellom inntekt, sparing og konsum

For å kunne avgjøre hvilket forhold norske husholdninger har til konsum, vil det også være relevant å avdekke hvilket forhold de har til sparing. Økonomisk teori tar som regel utgangspunkt i at det er to måter konsumenter kan anvende sin disponible inntekt; sparing og konsum. Altså vil det budsjettet som konsumentene har til å bruke på konsum avhenge av tilbøyeligheten til å spare. Videre vil denne tilbøyeligheten avhenge av tilbøyeligheten til å jevne ut konsumet over livsløpet, slik at det kan tenkes at enkelte konsumenter i noen livsfaser har større sannsynlighet for å spare enn andre, og at enkelte konsumenter, muligens i andre livsfaser, med større sannsynlighet vil konsumere mer enn hva de tjener i samme periode.

Norge har også hatt en så å si kontinuerlig vekst i reallønnen i løpet av 1900-tallet. I følge Statistisk sentralbyrå, som har statistikk for veksten i reallønninger tilbake til 1947, har reallønninger i Norge vokst med ca 440,1 % mellom 1947 og 2008. I perioden 1947-1959 var veksten 46,9 %, i 1960-1969 46,4 %, i 1970-1979 25,2 %, 1980-1989 4,6 %, 1990-1999 21,8 %, og mellom 2000 og 2008 var reallønnsveksten i Norge på 28,3 % [Statistisk sentralbyrå, ssb.no, **Historisk statistikk, 2009-04-17**, <http://www.ssb.no/histstat/aarbok/ht-0901-lonn.html>].

Dette er lønn per normalårsverk, men til tross for at det i denne perioden har blitt en mye større andel avyrkesaktive kvinner (nye arbeidsaktive som stort sett har deltids jobb og kvinnelønn), så har andelen av befolkningen som er yrkesaktiv blitt mindre, noe som blant annet skyldes økt andel av både trygdede og elever/studenter. Dermed er reallønnsveksten til husholdningene mindre, og mye blir finansiert gjennom overføringer og ytelser gjennom skatte- og trygdesystem. I 1946 var ca. 56 % av befolkningen over 15 år yrkesaktiv, mens i 1990 var dette bare ca.43,2 % [Statistisk sentralbyrå, ssb.no, **Historisk statistikk, 2009-04-18** <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/9-9-1t.txt>].

 Husholdningenes sparerate, etter hovedinntektens alder. 1975-1994. Prosent

	Gjennomsnitt	Median	Standardavvik	Antall observasjoner
20-29 år	-21,1	3,1	94,5	3 382
30-39 år	-9,8	7,9	81,1	5 764
40-49 år	-6,1	10,6	78,1	4 840
50-59 år	3,2	21,2	80,9	4 242
60-69 år	-0,5	23,4	98,3	3 920
70-79 år	11,2	30,1	82,4	2 195

Tabell: Husholdningenes sparerate, etter hovedinntektens alder. 1975-1994. Prosent. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Samfunnsspeilet nr 1. 2003, 2009-04-18, <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200301/06/tab-2003-03-26-02.html>.

Gjennomsnittlig sparerate i norske husholdninger har mellom 1975-1994 vært på -3,85 %, mens medianen i samme periode var 16,05 %. Dette er tall som legges til grunn av Statistisk sentralbyrå, med et gjennomsnittlig standardavvik på 85,88 % . Medianhusholdningen er den husholdningen som ligger midt i inntektsfordelingen, og har i følge SSB ofte blitt sett på som representativ. Fordi sparefordelingen er skjevt fordelt, vil medianhusholdningen typisk ha en høyere spareandel enn gjennomsnittshusholdningen. På grunn av muligheten for å lånefinansiere konsum, vil noen av spareratene være negative, da noen vil kunne ha et forbruk som er større enn inntekten i samme periode [**Statistisk sentralbyrå, Samfunnsspeilet nr. 1, 2003, 2009-04-18, <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200301/06/>**].

I tillegg viste statistikken at eldre mennesker sparer mer enn hva som er forventet i forhold til økonomisk teori, da de sparer en større andel av inntekten sin enn andre aldersgrupper tilsynelatende gjør, noe som ikke er i tråd med den såkalte livsløpshypotesen. For å kunne jevne ut forbruket over livsløpet vil mange unge, i følge SSBs analyse, antas å ønske å låne til for eksempel studier og bolig mot fremtidige inntekter. Videre vil middelaldrende husholdninger i henhold til en slik hypotese typisk ha høyere inntekt enn forbruk, og den overskytende inntekten vil kunne brukes til å tilbakebetale lån samtidig som det spares til aldredommen, noe som gjøres fordi man forventer å ha en lavere inntekt som pensjonist.

Dermed vil det kunne være ønskelig å spare opp en kapitalbeholdning som man som pensjonist kan tære på for å opprettholde det ønskede forbruket. SSB hevder dermed at et motiv for den høye spareraten blant eldre mennesker kan være at man ønsker å etterlate seg en arv til senere generasjoner. Imidlertid hevder SSB at selv om mange mottar arv, så har de funnet belegg for at det synes som om sparingen er viktigst for de rikeste, slik at dette foreløpig bare må antas å være en hypotese. Uansett hevder SSB at sparingen må ha andre motiver enn ønsket om å sikre

en trygg alderdom, da man i Norge har et såkalt ”sjenerøst pensjonssystem”, og at det dermed synes relevant å kunne anta at de eldre menneskene sparer ut i fra et forsiktighetsprinsipp, og at man er klar over at eventuelle overskudd som blir igjen som en konsekvens av en slik sparing, videre kan etterlates til senere generasjoner. Videre legger ikke SSB skjul på at den store spareraten blant eldre mennesker kan ha rot i det at eldre mennesker er vant til å spare, slik at de muligens rett og slett sparer av gammel vane, og at de muligens også kan ha et ønske om å ta vare på formuen sin i stedet for å tære på den [Statistisk sentralbyrå, Samfunnsspeilet nr. 1, 2003, 2009-04-18, <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200301/06/>].

Tabeller fra Statistisk sentralbyrå pver inntekt og forbruk 1980 – 2004 viser at det var, under forrige kriseperiode 1986 -1994, en betydelig prosentvis nedgang i husstander som hadde lønnsinntekt som viktigste inntektskilde og en tilsvarende relativ økning i andelen husstander som hadde overføringer fra andre lønsmottakere, i form av trygd, sosialhjelp eller annen stønad.

Inntekt og forbruk 1997-2004

Tabell: Disponibel inntekt og sparerate for husholdninger og ideelle organisasjoner, vekst fra forrige periode, sesongjustert

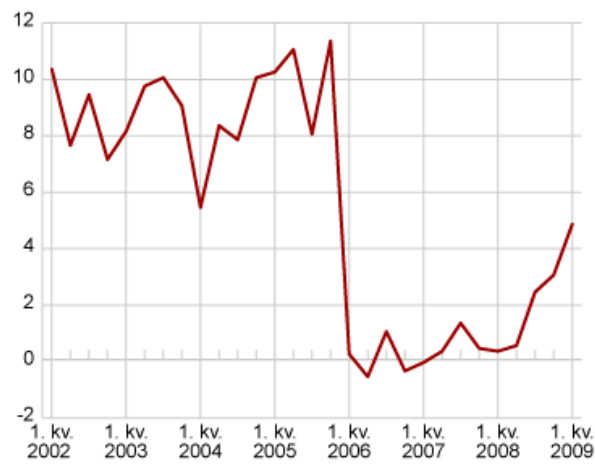
	Disponibel inntekt	Disponibel realinntekt	Sparerate
1. kvartal 2006	-9	-8,9	0,2
2. kvartal 2006	1,1	-0,3	-0,7
3. kvartal 2006	2,8	2,6	1
4. kvartal 2006	0,5	-0,2	-0,4
1. kvartal 2007	2,1	3,3	-0,1
2. kvartal 2007	1,2	0,2	0,3
3. kvartal 2007	2	2,3	1,3
4. kvartal 2007	1,9	0,6	0,4
1. kvartal 2008	1,8	0,6	0,3
2. kvartal 2008	0,1	-0,7	0,5
3. kvartal 2008	2,4	1,3	2,4
4. kvartal 2008	0,9	-0,5	3
1. kvartal 2009	1,8	1,9	4,8

Tabell: Disponibel inntekt og sparerate for husholdninger og ideelle organisasjoner, vekst fra forrige periode, sesongjustert. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Nasjonalregnskap, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/emner/09/01/knri/>

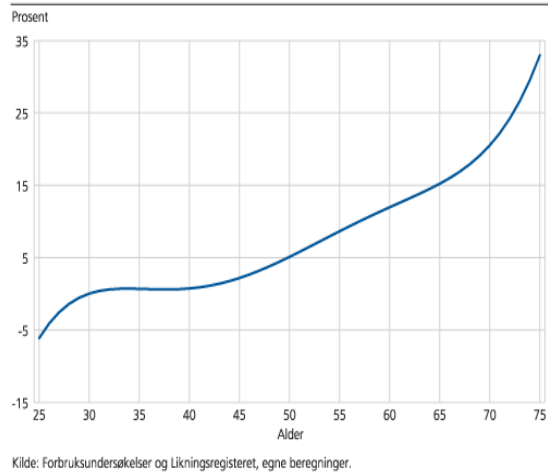
I følge SSB økte den disponible inntekten til norske husholdninger med 1,8 prosent fra 4. kvartal i 2008 til 1. kvartal i 2009, noe som hovedsakelig skal skyldes en sterk nedgang i renteutgiftene. Samtidig melder SSB at det skal ha vært en svak økning i pensjoner og stønader,

som utgjør nærmere en tredel av den disponible inntekten, og disse skal ha økt med 1,3 prosent fra 4. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009. Lønnsinntektene, som utgjør nesten 60 prosent av husholdningenes samlede inntekter, skal derimot ha holdt seg tilnærmet uforandret fra 4. kvartal. Korrigert for prisstigningen skal økningen i disponibel realinntekt videre ha vært på 1,9 prosent fra kvartalet før [Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Nasjonalregnskap, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/emner/09/01/knri/>].

Sparerate. Sesongjustert. 1. kvartal 2002-1. kvartal 2009

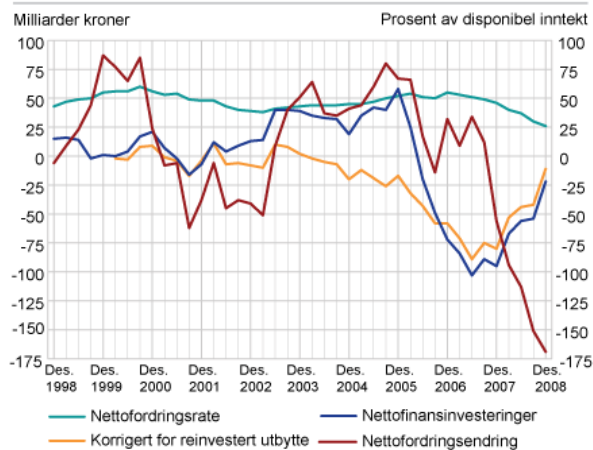

Figur 1. Husholdningenes sparerate, etter hovedinntektstakers alder. 1975-1994. Beregnet sammenheng

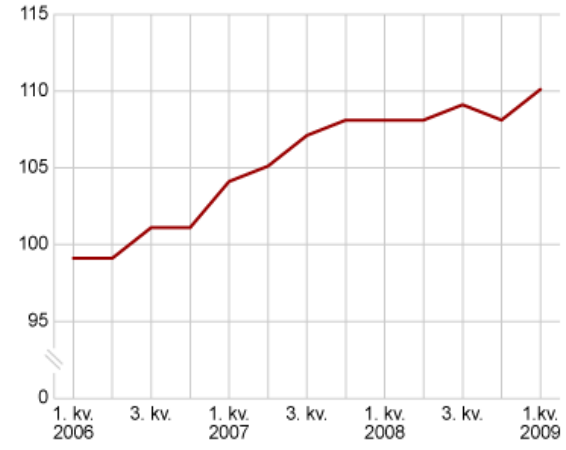

Figur A: Sparerate. Sesongjustert. 1. Kvartal 2002-1.kvartal 2009.. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Nasjonalregnskap, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/emner/09/01/knri/>. **Figur B:** Husholdningenes sparerate, etter hovedinntektstakers alder. 1975-1994. Beregnet sammenheng. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Samfunnsspeilet nr. 1, 2003, 2009-04-18, <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200301/06/>.

Husholdningenes nettofinansinvestering og nettofordringsendring siste fire kvartaler. Milliarder kroner. Nettofordringer i prosent av disponibel inntekt

Disponibel realinntekt. 2006=100. 1. kvartal 2006-1. kvartal 2009

Figur A: Husholdningenes nettofinansinvestering og nettofordringsendring siste fire kvartaler. Milliarder kroner. Nettofordringer i prosent av disponibel inntekt. **Figur B:** Disponibel realinntekt. 2006=100. 1.kvartal

2006-1.kvartal 2009 **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Nasjonalregnskap, 2009-06-13,
<http://www.ssb.no/emner/09/01/knri>.

De foreløpige tallene viser at sparingen i husholdninger var på om lag 24 milliarder kroner i 1. kvartal i 2009, noe som innebærer at sparingen i 1. kvartal 2009 er høyere enn den var til sammen for 2007 og 2008. SSB har i denne forbindelse definert husholdningenes sparing som disponibel inntekt minus konsumutgiftene, korrigert for endringene i husholdningenes netto pensjonsfond. De sesongjusterte tallene viser i følge SSB at sparingen tok seg opp andre halvår 2008 og at den igjen økte fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. Hovedforklaringen bak denne utviklingen skal være at den disponible inntekten har økt. Økningen skal blant annet skyldes lavere renteutgifter, samtidig som husholdningenes konsum i verdi omtrent var uendret fra 4. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009 [**Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Nasjonalregnskap, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/emner/09/01/knri>**].

Husholdningers inntekter, utgifter og sparing. Millioner kroner.

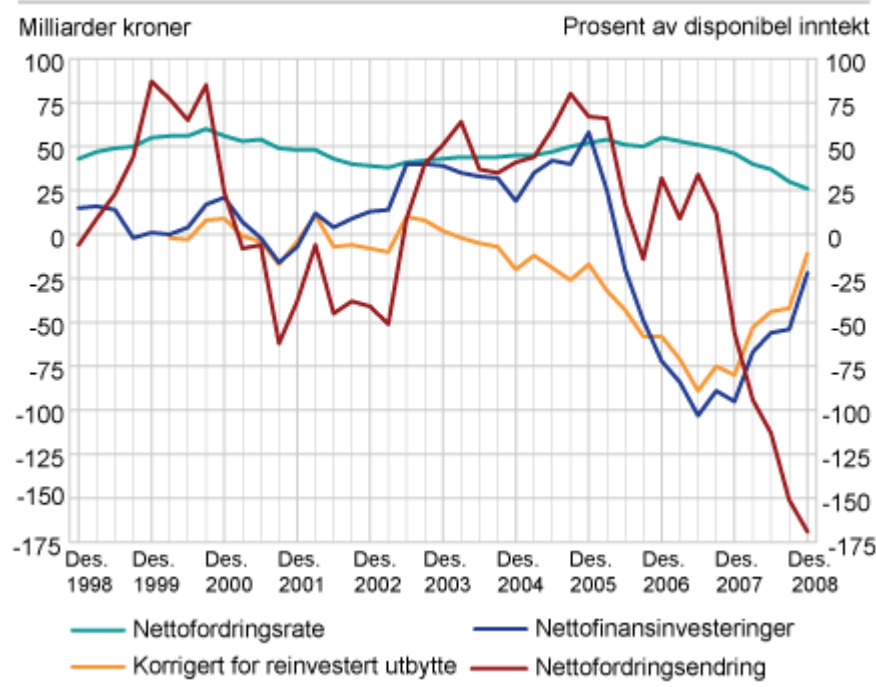
År	Inntekter	Lønn	Arb.giver avgift til folketrygde n mv.	Driftsresultat	Renteinntekter	Stønader fra det offentlige	Stønader fra utlandet	Andre inntekter	Utgifter
	A=B+C+ D+E+F+G +H	B	C	D	E	F	G	H	I=J+K+L+M+N
1975	126572	73330	12832	15399	3132	20154	529	1196	45566
1976	148117	85634	14328	18792	3642	23680	529	1511	52758
1977	167792	96706	16274	21210	4360	27050	543	1650	58742
1978	188686	105921	18039	24567	5865	31916	553	1825	67898
1979	199725	110564	18811	23381	7143	37023	594	2209	73873
1980	225364	124105	21291	26780	8516	40975	756	2940	85376
1981	257448	139800	24204	30977	10376	47636	1016	3439	94937
1982	289368	156164	27018	34462	12461	54516	1061	3687	107143
1983	317878	169236	28834	36985	15296	62212	1178	4137	116165
1984	349472	185034	31144	40805	18719	67917	1291	4563	126894
1985	381889	205209	34258	41691	22349	73819	1402	3160	143009
1986	432262	232162	38996	45248	28960	81525	1268	4103	169480
1987	487687	261439	44580	47273	35965	92072	1515	4844	207028
1988	529432	275135	48818	51508	42043	105358	1787	4783	229139
1989	545335	279496	48790	52198	40475	118150	1832	4393	230461
1990	577709	290863	50808	58523	41845	128982	2036	4652	238641
1991	605304	303327	52734	59548	41523	140871	2325	4977	246449

Tabell: Husholdningers inntekt, utgifter og sparing. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Nasjonalregnskap, 2009-04-17, http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/tabeller/22-22-25.txt.

I følge finansregnskapet, ble de norske husholdningenes underskudd i 2008 kraftig redusert. Dette skal angivelig skyldes reduserte gjeldsopptak og økte bankinnskudd i form av sparing.

Etter å ha nådd et toppunkt med 208 milliarder kroner i 3. kvartal 2007, skal gjeldsopptaket ha avtatt kraftig og den fallende utviklingen skal ha tiltatt i vesentlig grad siste halvår av 2008. Videre hevdes det at gjeldsnedgangen har vært under stor påvirkning av et boligmarked med fallende priser og nedgang i omsetningen, i tillegg til at det også legges vekt på at låneopptaket har vært påvirket av innstrammende kredittpraksis i bankene og uro som følge av den finansielle krisen. Nettosalg av verdipapirer m.v. og tiltakende bankinnskudd skal ha vært en tendens, spesielt mot slutten av 2008 [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), Nasjonalregnskap, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/finsek/husholdning.pdf>]

Husholdningenes nettofinansinvestering og nettofordringsendring siste fire kvartaler. Milliarder kroner. Nettofordringer i prosent av disponibel inntekt

Figur: Husholdningenes nettofinansinvestering og nettofordringsendring siste fire kvartaler. Milliarder kroner. Nettofordringer i prosent av disponibel inntekt. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), Nasjonalregnskap, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/finsek/>.

Finansregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner. Milliarder kroner.

	4. kv. 2007	1. kv. 2008	2. kv.2008	3. kv. 2008	4. kv. 2008
Fordringer/finansielle eiendeler	2378	2379	2413	2371	2352
- Gjeld	1961	1980	2045	2075	2104
= Nettofordringer/finansielle formue	417	398	369	297	248
Investeringer i finansielle eiendeler	25	44	30	9	29
- Gjeldsopptak	51	18	64	28	24

= Nettofinansinvesteringer	-26	26	-34	-19	5
+ Netto gevinster/ tap mv	-4	-45	5	-53	-53
= Netto fordringsendring/ formuesendring	-30	-19	-30	-72	-48
Sum fire siste kvartaler					
Investeringer i finansielle eiendeler	107	126	128	108	113
- Gjeldsopptak	201	193	185	162	135
= Nettofinansinvesteringer	-95	-67	-56	-54	-22
+ Nettogevinster/ tap mv	38	-27	-57	-97	-147
= Nettofordringsendring/ formuesendring	-56	-94	-113	-151	-169

Tabell: Finansregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner. Milliarder kroner. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, Nasjonalregnskap, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/finanse/husholdning.pdf>.

Mens husholdningenes nettofinansieringer var 5 milliarder kroner i 4. kvartal 2008, var de -26 milliarder i 4. kvartal i 2007. De norske husholdningene økte gjelda med 24 milliarder siste kvartal 2008, og man hadde dermed en nedgang i gjeldsopptaket på nesten 27 milliarder kroner sammenliknet med 4. kvartal 2007. I 4. kvartal 2008 utgjorde investeringene i finansielle eiendeler 29 milliarder, noe som er 4 milliarder høyere enn samme periode 2007.

Husholdningenes låneopptak i finansielle foretak utgjorde nesten 21 milliarder kroner i siste kvartal 2008. Til sammenligning var det samlede opptaket av lånegjeld i finansielle foretak i overkant av 46 milliarder kroner i 4. kvartal 2007.

Husholdningene økte videre bankinnskuddene og kasseholdet med 28 milliarder kroner i siste kvartal 2008. I samme kvartal i 2007 var økningen 14 milliarder kroner. Samtidig solgte husholdningene solgte seg netto ut av verdipapirer og verdipapirfondsandeler for mer enn 5 milliarder kroner i 4. kvartal 2008, noe som var nesten på nivå med nettoslaget i samme kvartal året før. I siste kvartal 2008 solgte husholdningene ihendehaverobligasjoner og innløste andeler i pengemarkedsfond. Samtidig kjøpte de seg opp i sertifikater, noterte aksjer og grunnfondsbevis, samt nettotegnet andeler i verdipapirfond utenom pengemarkedsfond. Plasseringene av midler i forsikringstekniske reserver økte med 2 milliarder fra 4. kvartal i 2007 til 11 milliarder kroner i 4. kvartal 2008.

I 2008 investerte husholdningene også i finansielle eiendeler for nesten 113 milliarder kroner. Samtidig ble gjeldsopptaket beregnet til 135 milliarder kroner. Bankinnskudd og forsikringstekniske reserver trekker i følge SSB de finansielle investeringene opp, mens salg av verdipapirer og verdipapirfondsandeler trekker investeringen ned. Et betydelig lavere netto gjeldsopptak i finansielle foretak sammenliknet med årene før skal dermed forklare gjeldsnedgangen. I 4. kvartal 2008 ble angivelig husholdningenes nettofordringsrate redusert

---

med 4,2 prosentpoeng til 26,2 prosent ved utgangen av kvartalet, samtidig som gjeldsraten for første gang på fire år falt med 1,5 prosentpoeng til 206,5 prosent. Samtidig falt også fordringsraten med 5,7 prosentpoeng til 232,7 prosent [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), Nasjonalregnskapet, 2009-06-13, <http://www.ssb.no/finanssek/husholdning.pdf>].

Forbruksundersøkelsene

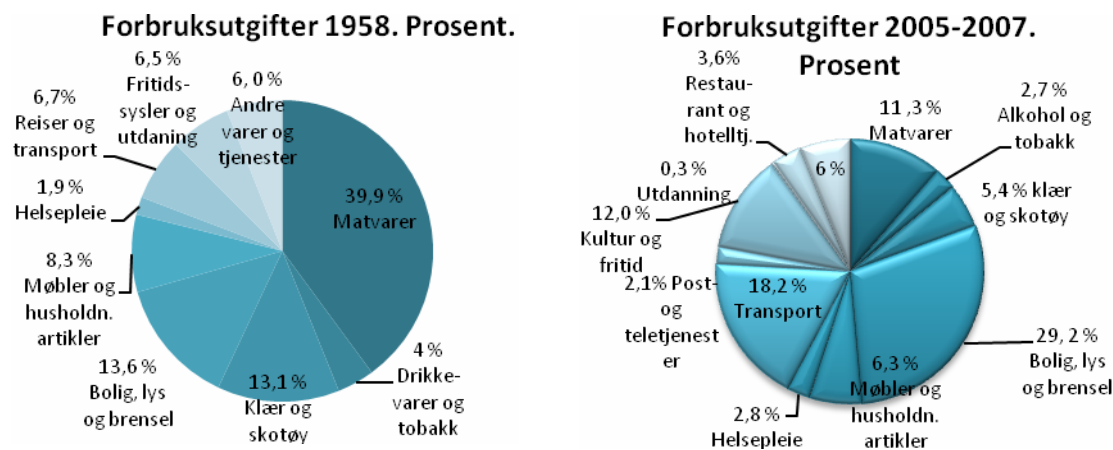
Forbruksundersøkelsen er en årlig undersøkelse hvor Statistisk sentralbyrå (SSB) samler inn opplysninger om utgifter i private husholdninger, som, basert på et utvalg av norske husholdninger, gir en detaljert oversikt over husholdningers utgifter til forbruksvarer. På grunn av små årlige utvalg kan SSB bare publisere tall for enkeltgrupper ved å slå utvalgene i forbruksundersøkelsene for tre år sammen [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), ”Forbruksundersøkelsen 2004-2006”, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2007-09-10-01.html>].

SSB presiserer også at forbruket og forbruksmønsteret i private husholdninger endrer seg lite fra år til år, og at det først er over flere år en kan se spor av eventuelle strukturelle endringer [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), ”Forbruksundersøkelsen, 2000”, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2001-12-19-01.html>].

Imidlertid har Forbruksundersøkelsen kun vært gjennomført årlig siden 1974, og da uten store innholdsmessige endringer. Før 1974 ble det gjennomført landsomfattende forbruksundersøkelser i 1958, 1967 og 1973 [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), ”Forbruksundersøkelsen 2001-2003”, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/magasinet/blandet/art-2005-02-01-01.html>].

En husholdning består, i følge SSBs variabeldefinisjon, av alle personene som bor i den samme boligen og som spiser minst ett måltid sammen per dag, altså at de har felles kost- og losji. Husholdningen omfatter også personer som er fast bosatt i boligen, men som midlertidig er fraværende på grunn av skole, ferie, sykehusinnleggelse, militærtjeneste og så videre. Med hovedinntektstaker forstår SSB videre den personen som inntektsmessig bidrar mest til husholdningens underhold, og opplysningene om inntekt er hentet fra inntektsregisteret og er beregnet som alle inntekter og overføringer etter skatt. Videre omfatter ”forbruksutgift i alt” husholdningens utbetalinger i regnskapsperioden (omregnet til tall for hele året), og en del av

utgiftene som for eksempel utgift til bolig, kjøp av varige forbruksvarer (bil, elektriske husholdningsmaskiner og lignende), utgifter til klesartikler, selskapsreiser etc. er registrert ved intervju. For varige forbruksvarer utgjør forbruksutgiften differansen mellom utgift ved kjøp og ”inntekt” ved eventuelt salg (innbytte). Av den grunn kan det i enkelte tabeller fremkomme negative tall på for eksempel varegruppen ”kjøp av transportmidler”. I forbruksutgift i alt inngår imidlertid ikke utgifter til direkte skatter, trygdeprenie, gitte gaver, realinvesteringer (for eksempel kjøp av bolig og utgifter til bygging og påbygging av bolig), og kontraktmessig sparing (for eksempel pensjonsinnskudd, avdrag på lån, livsforsikring m.v.). I tillegg til utbetalingene omfatter forbruksutgift i alt verdien av forbruket av egenproduserte varer og mottatte gaver etter detaljpris. Egenproduserte varer er verdsatt til produsentpris og mottatte gaver etter detaljpris. Utgifter til bolig, lys og brensel omfatter videre både boligutgifter og utgifter til fritidshus. [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), ”Forbruksundersøkelsen 1996-1998”, side 10-12, Anne Lodberg-Holm og Eiliv Mørk, 2009-03-17, <http://www.ssb.no/vis/fbu/om.html>].

Figur: Forbruksutgifter for en gjennomsnittshusholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1958 og 2005-2007. Prosent (prosentandelene er basert på løpende priser). **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, Forbruksundersøkelsen.

Norske husholdningers forbruk har tredoblet seg siden 1958, dersom man ser på de totale forbruksutgiftene. Mens gjennomsnittshusholdningen i 1958 brukte om lag 11.000 kroner til forbruk, brukte man i perioden 2005-2007 365.000 kroner årlig. Dersom man regner om forbruket fra 1958 til 2007-kroner, tilsvarer dette 115.500 kroner. De norske husholdningene

bruker en stadig mindre andel av utgiftene sine på mat, og bruker i dag bare om lag 10 prosent av budsjettet til mat. I 1958 var andelen nærmere 40 prosent. Matforbruket har også endret seg betydelig, og nordmenn kjøper betydelig mindre fisk og poteter (målt i kilo) enn i 1958, samtidig som vi spiser mer kjøtt. Nordmenn spiser også mer på restaurant enn hva vi gjorde i 1958, og forbruket av både mineralvann/brus og vin (målt i antall liter) er tidoblet i løpet av samme periode. I 1973 hadde kun 3 prosent av husholdningene i Norge oppvaskmaskin og 70 prosent av husholdningene TV. I dag har 72 prosent av norske husholdninger oppvaskmaskin, og hele 96 prosent eier en TV [**Statistisk sentralbyrå, ssb.no, ”Temaside – Forbruk”, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/emner/05/02/forbruk/main.shtml>**].

Tabellene nedenfor illustrerer hvordan forbruket har endret seg fra den første forbruksundersøkelsen i 1958 til Forbruksundersøkelsen 1996-1998, og er med på å gi et inntrykk av hvordan forbruket i norske husholdninger utviklet seg før, under og etter krisen på 1980-tallet.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1958-1982. Løpende priser. Kroner.

Utgiftspost/ varegruppe	1958	1967	1973	1974-1976 (1976-priser)	1977-1979 (1979-priser)	1980-1982 (1982-priser)
Forbruksutgift i alt	11088	21000	36832	49330	64144	88014
Matvarer	4418	6208	8823	11132	12651	18096
Drikkevarer og tobakk	445	857	1813	2192	2425	3543
Klær og skotøy	1448	2586	3881	4841	6381	7680
Bolig, lys og brensel	1513	2455	4746	6968	10501	15613
Møbler og husholdningsartikler	922	2020	3447	4875	6084	7623
Helsepleie	207	403	850	1081	1425	1826
Reiser og transport	747	3313	7181	9170	12620	17112
Fritidssysler og utdanning	722	1742	3585	5358	7269	9517
Andre varer og tjenester	666	1416	2506	3716	4788	7005
Tallet på husholdninger	4793	5008	3363	3226	3444	4139
Personer per husholdning	3,09	3,06	2,88	2,85	2,73	2,63

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1958, 1967, 1973, 1974-1976, 1977-1979 og 1980-1982. Løpende priser. Kroner. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, ”Forbruksundersøkelsen 1996-1998”, side 20-21, Anne Lodberg-Holm og Eiliv Mørk, 2009-03-17, <http://ssb.no/vis/fbu/om.html>.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1958-1982. Løpende priser. Prosent.

Utgiftspost/ varegruppe	1958	1967	1973	1974-1976 (1976-priser)	1977-1979 (1979-priser)	1980-1982 (1982-priser)
Forbruksutgift i alt	100	100	100	100	100	100
Matvarer	39,9	29,6	24,0	22,6	19,7	20,6
Drikkevarer og tobakk	4,0	4,1	4,9	4,4	3,8	4,0
Klær og skotøy	13,1	12,3	10,5	9,8	10,0	8,7
Bolig, lys og brensel	13,6	11,7	12,9	14,1	16,4	17,7
Møbler og husholdningsartikler	8,3	9,6	9,4	9,9	9,5	8,7
Helsepleie	1,9	1,9	2,3	2,2	2,2	2,1
Reiser og transport	6,7	15,8	19,5	18,6	19,7	19,4
Fritidssysler og utdanning	6,5	8,3	9,7	10,9	11,3	10,8
Andre varer og tjenester	6,0	6,7	6,8	7,5	7,5	8,0
Tallet på husholdninger	4793	5008	3363	3226	3444	4139
Personer per husholdning	3,09	3,06	2,88	2,85	2,73	2,63

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1958, 1967, 1973, 1974-1976, 1977-1979 og 1980-1982. Løpende priser. Prosent. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Forbruksundersøkelsen 1996-1998", side 22-23, Anne Lodberg-Holm og Eiliv Mørk, 2009-03-17, <http://www.ssb.no/vis/fbu/om.html>.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1983-1998. Løpende priser. Kroner.

Utgiftspost/ varegruppe	1983-1985 (1985-priser)	1986-1988 (1988-priser)	1989-1991 (1991-priser)	1992-1994 (1994-priser)	1996-1998 (1998-priser)
Forbruksutgift i alt	114757	168711	184737	199765	237721
Matvarer	21314	25518	27360	27768	30558
Drikkevarer og tobakk	4291	5928	6926	7695	8946
Klær og skotøy	9151	12470	11891	12939	14497
Bolig, lys og brensel	23018	39404	49040	50602	50113
Møbler og husholdningsartikler	9459	13630	14840	16767	20704
Helsepleie	2314	3157	4488	4708	6233
Reiser og transport	24507	38771	35387	40075	57207
Fritidssysler og utdanning	11811	15749	19723	21930	26965
Andre varer og tjenester	8892	14084	15082	17281	22408
Tallet på husholdninger	4567	4393	3657	4033	3792
Personer per husholdning	2,56	2,46	2,41	2,32	2,23

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1983-1985, 1986-1988, 1989-1991, 1992-1994 og 1996-1998. Løpende priser. Kroner. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Forbruksundersøkelsen 1996-1998", side 20-21, Anne Lodberg-Holm og Eiliv Mørk, 2009-03-17, <http://ssb.no/vis/fbu/om.html>.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1983-1998. Løpende priser. Prosent.

Utgiftspost/ varegruppe	1983-1985 (1985-priser)	1986-1988 (1988-priser)	1989-1991 (1991-priser)	1992-1994 (1994-priser)	1996-1998 (1998-priser)
Forbruksutgift i alt	100	100	100	100	100
Matvarer	18,6	15,1	14,8	13,9	12,9
Drikkevarer og tobakk	3,7	3,5	3,7	3,9	3,8
Klær og skotøy	8,0	7,4	6,4	6,5	6,1
Bolig, lys og brensel	20,1	23,4	26,5	25,3	21,1
Møbler og husholdningsartikler	8,2	8,1	8,0	8,4	8,7
Helsepleie	2,0	1,9	2,4	2,4	2,7
Reiser og transport	21,4	23,0	19,2	20,1	24,1
Fritidssysler og utdanning	10,3	9,3	10,7	11,0	11,3
Andre varer og tjenester	7,7	8,3	8,2	8,6	9,4
Tallet på husholdninger	4567	4393	3657	4033	3792
Personer per husholdning	2,56	2,46	2,41	2,32	2,23

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1983-1985, 1986-1988, 1989-1991, 1992-1994 og 1996-1998. Løpende priser. Prosent. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Forbruksundersøkelsen 1996-1998", side 22-23, Anne Lodberg-Holm og Eiliv Mørk, 2009-03-17, <http://www.ssb.no/vis/fbu/om.html>.

Tabellene nedenfor illustrerer hvordan forbruket i norske husholdninger har endret seg fra slutten av nittitallet og frem til den siste forbruksundersøkelsen offentliggjort per dags dato, Forbruksundersøkelsen 2005-2007.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1998-2003. Løpende priser. Kroner

Vare- og tjenestegruppe	Utgift per husholdning per år. Kroner.			
	1998-2000 (2000-priser)	1999-2001 (2001-priser)	2000-2002 (2002-priser)	2001-2003 (2003-priser)
Forbruksutgift i alt	280 078	289 459	299 252	304 767
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	33 499	33 134	33 673	35 042
012 Alkoholfrie drikkevarer	3 467	3 443	3 582	3 602
02 Alkoholdrikker og tobakk	8 114	8 423	8 235	8 838
03 Klær og skotøy	16 278	16 960	17 208	16 287
04 Bolig, lys og brensel	71 278	72 795	77 109	81 243
05 Møbler og husholdningsartikler	17 321	19 027	20 784	21 367
06 Helsepleie	7 717	8 501	8 275	8 623
07 Transport	56 832	56 496	55 949	52 695
08 Post- og teletjenester	5 610	6 288	6 894	7 564
09 Kultur og fritid	33 634	36 101	38 261	38 365

10 Utdanning	869	955	980	931
11 Restaurant- og hotelltjenester	11 379	11 596	11 892	11 910
12 Andre varer og tjenester	17 547	19 183	19 992	21 901
Tallet på husholdninger	3 500	3 368	3 272	3 279
Personer per husholdning	2,23	2,21	2,24	2,18

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1998-2000, 1999-2001, 2000-2002 og 2001-2003. Løpende priser. Kroner. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Forbruksundersøkelsen, <http://ssb.no/fbu/arkiv/tab-2001-12-19-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2002-12-16-01.htm>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2003-12-16-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2004-11-16-01.html>.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1998-2003. Løpende priser. Prosent.

Vare- og tjenestegruppe	Utgift per husholdning per år. Prosent.			
	1998-2000	1999-2001	2000-2002	2001-2003
Forbruksutgift i alt	100,0	100,0	100,0	100,0
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	12,0	11,4	11,3	11,5
02 Alkoholdrikker og tobakk	2,9	2,9	2,8	2,9
03 Klær og skotøy	5,8	5,9	5,8	5,3
04 Bolig, lys og brensel	25,4	25,1	25,8	26,7
05 Møbler og husholdningsartikler	6,2	6,6	6,9	7
06 Helsepleie	2,8	2,9	2,8	2,8
07 Transport	20,3	19,5	18,7	17,3
08 Post- og teletjenester	2,0	2,2	2,3	2,5
09 Kultur og fritid	12,0	12,5	12,8	12,6
10 Utdanning	0,3	0,3	0,3	0,3
11 Restaurant- og hotelltjenester	4,1	4,0	4,0	3,9
12 Andre varer og tjenester	6,3	6,6	6,7	7,2
Tallet på husholdninger	3500	3368	3272	3279
Personer per husholdning	2,23	2,21	2,24	2,18

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1998-2000, 1999-2001, 2000-2002 og 2001-2003. Løpende priser. Prosent. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Forbruksundersøkelsen, <http://ssb.no/fbu/arkiv/tab-2001-12-19-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2002-12-16-01.htm>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2003-12-16-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2004-11-16-01.html>.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 2002-2004. Løpende priser. Kroner.

Vare- og tjenestegruppe	Utgift per husholdning per år. Kroner.			
	2002-2004 (2004-priser)	2003-2005 (2005-priser)	2004-2006 (2006-priser)	2005-2007 (2007-priser)
Forbruksutgift i alt	308 227	322 998	343 290	365 131

01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	36 541	37 754	38 959	41 379
012 Alkoholfrie drikkevarer	3 715	3 680	3 826	4 045
02 Alkoholdrikker og tobakk	9 622	9 967	9 656	9 824
03 Klær og skotøy	16 817	17 952	18 496	19 841
04 Bolig, lys og brensel	80 848	84 708	97 549	106 583
05 Møbler og husholdningsartikler	20 763	20 996	21 262	23 107
06 Helsepleie	8 851	9 678	10 123	10 213
07 Transport	53 524	58 484	63 136	66 308
08 Post- og teletjenester	8 105	8 541	8 589	7 545
09 Kultur og fritid	38 085	39 879	41 318	43 978
10 Utdanning	1 000	1 053	1 075	942
11 Restaurant- og hotelltjenester	12 023	12 333	12 295	13 317
12 Andre varer og tjenester	22 047	21 652	20 832	22 093
Tallet på husholdninger	3 377	3 376	3 238	3 170
Personer per husholdning	2,23	2,21	2,22	2,21

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 2002-2004, 2003-2005, 2004-2006 og 2005-2007. Løpende priser. Kroner. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Forbruksundersøkelsen, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2005-10-26-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2006-09-11-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2007-09-10-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/tab-2008-09-04-01.html>.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 2002-2007. Løpende priser. Prosent.

Vare- og tjenestegruppe	Utgift per husholdning per år. Prosent.			
	2002-2004	2003-2005	2004-2006	2005-2007
Forbruksutgift i alt	100,0	100,0	100,0	100,0
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	11,9	11,7	11,3	11,3
02 Alkoholdrikker og tobakk	3,1	3,1	2,8	2,7
03 Klær og skotøy	5,5	5,6	5,4	5,4
04 Bolig, lys og brensel	26,2	26,2	28,4	29,2
05 Møbler og husholdningsartikler	6,7	6,5	6,2	6,3
06 Helsepleie	2,9	3,0	2,9	2,8
07 Transport	17,4	18,1	18,4	18,2
08 Post- og teletjenester	2,6	2,6	2,5	2,1
09 Kultur og fritid	12,4	12,3	12	12
10 Utdanning	0,3	0,3	0,3	0,3
11 Restaurant- og hotelltjenester	3,9	3,8	3,6	3,6
12 Andre varer og tjenester	7,2	6,7	6,1	6,1
Tallet på husholdninger	3377	3376	3238	3170
Personer per husholdning	2,23	2,21	2,22	2,21

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 2002-2004, 2003-2005, 2004-2006 og 2005-2007. Løpende priser. Prosent. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Forbruksundersøkelsen, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2005-10-26-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2006-09-11-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/tab-2007-09-10-01.html>, <http://www.ssb.no/fbu/tab-2008-09-04-01.html>.

Andel av husholdninger med fritidshus og en del varige forbruksvarer. 1973-1998

Varegruppe	1973	1977- 1979	1980- 1982	1983- 1985	1986- 1988	1989- 1991	1992- 1994	1996- 1998
Fritidshus	18	21	23	21	21	22	21	21
1 bil	48	52	57	58	55	55	58	57
2 eller flere biler	6	9	9	13	17	18	17	19
Campingvogn	2	5	6	6	7	6	7	5
Motorsykel, scooter	3	2	4	4	4	4	4	6
Seilbåt, motorbåt	7	10	14	12	13	15	14	14
Fryseboks, fryseskap (separat)	57	73	75	76	92	92	91	89
Oppvaskmaskin	3	12	17	20	32	37	44	51
Vaskemaskin	72	76	79	83	87	89	89	87
Tørketrommel/tørkeskap	-	-	-	-	26	32	34	37
Fjernsynsapparat, sort/hvitt	64	40	23	20	-	-	-	-
Fjernsynsapparat, farge	7	52	72	81	93	95	92	94
Videospiller	-	-	-	9	23	37	50	59
Videokamera	-	-	-	-	-	5	12	17
Hjemmedatamaskin	-	-	-	-	-	10	17	33
Tallet på husholdninger	3363	3444	4139	4567	4393	3657	4033	3792
Person per husholdning	2,88	2,73	2,63	2,56	2,46	2,41	2,32	2,23

Tabell: Andel av husholdninger med fritidshus og en del varige forbruksvarer. 1973, 1977-1979, 1980-1982, 1983-1985, 1986-1988, 1989-1991, 1992-1994 og 1996-1998. Prosent. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Forbruksundersøkelsen 1996-1998", side 84, Anne Lodberg-Holm og Eiliv Mørk, 2009-03-17, <http://www.ssb.no/vis/fbu/om.html>.

Mengde per person per år av mat- og drikkevarer, etter varegruppe. 1958-1998.

Varegruppe		Mengde per person						
		1958	1980- 1982	1983- 1985	1986- 1988	1989- 1991	1992- 1994	1996- 1998
Mel, gryn og bakervarer	Kg	86,9	75,4	76,4	78,0	76,5	76,1	74,3
Kjøtt og kjøttvarer	"	30,5	46,7	46,1	44,6	46,5	46,9	46,3
Fisk og fiskevarer	"	26,5	20,0	19,9	19,7	21,1	19,4	18,3
Melk, fløte, ost og egg ¹⁾	"	196,8	182,1	180,1	179,9	169,8	161,2	139,4
Helmelk, søt	Liter	164,2	124,3	112,4	73,0	42,4	35,4	28,1
Lettmelk	"	-	-	8,1	42,4	64,0	64,7	55,1
Skummet melk	"	3,6	23,5	25,7	24,6	25,8	23,2	17,9
Andre melkeprodukter	"	0,6	8,7	8,2	9,8	8,9	10,4	11,5
Fløte	"	5,3	5,8	5,6	5,6	5,7	5,4	5,3
Ost	Kg	8,3	10,2	10,4	10,9	10,6	10,5	10,6
Egg	"	9,6	9,5	9,6	8,9	8,0	7,8	7,4
Spisefett og oljer	"	24,8	17,6	16,8	15,4	14,3	13,7	12,3
Smør	"	2,6	3,4	3,3	2,6	1,8	1,4	1,1
Margarin og spiseolje	"	22,2	14,2	13,5	12,8	12,5	12,3	11,2
Grønnsaker, frukt og bær	"	86,1	97,5	100,1	105,9	110,7	114,1	119,3
Grønnsaker	"	31,6	33,7	34,1	34,5	36,7	37,6	40,0
Frukt og bær	"	54,5	63,8	65,9	71,4	74,0	76,4	79,6

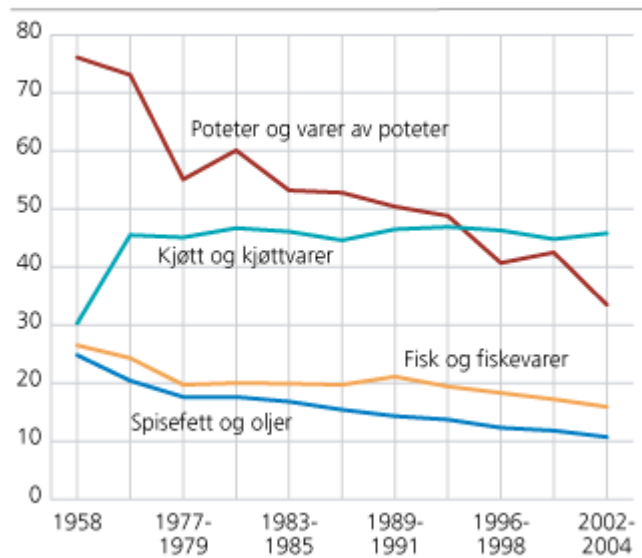

Poteter og varer av poteter	"	76,1	60,1	53,2	52,8	50,4	48,8	40,7
Sukker	"	24,8	17,6	17,5	13,7	12,3	10,5	9,2
Kaffe, te, kakao og kokesjokolade	"	5,9	7,7	7,8	7,7	7,2	7,1	6,8
Kaffe	"	5,2	6,8	7,0	6,9	6,3	6,2	5,9
Te	"	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Kakao og kokesjokolade	"	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Andre matvarer	"	3,5	11,5	13,7	14,7	16,0	18,0	19,0
Alkohol frie drikkevarer	Liter	7,4	29,4	31,9	43,9	48,6	61,0	73,4
Alkoholholdige drikkevarer	"	6,4	18,8	19,1	22,7	23,6	25,3	26,1
Øl	"	5,5	15,1	15,4	18,2	18,7	20,1	19,5
Vin	"	0,2	2,2	2,2	2,7	3,3	3,9	5,2
Brennevin	"	0,6	1,5	1,4	1,6	1,6	1,4	1,3
Tallet på husholdninger		4793	4139	4567	4393	3657	4033	3792
Personer per husholdning		3,09	2,63	2,56	2,46	2,41	2,32	2,23

¹⁾ 1 liter melk/ fløte er regnet lik 1,03 kg.

Tabell: Mengde per person per år av mat- og drikkevarer, etter varegruppe. 1958, 1980-1982, 1983-1985, 1986-1988, 1989-1991, 1992-1994 og 1996-1998. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Forbruksundersøkelsen 1996-1998", side 78, Anne Lodberg-Holm og Eiliv Mørk, 2009-03-17, <http://www.ssb.no/vis/fbu/om.html>.

Forbruk av utvalgte matvarer per person per år. Kilo

Figur: Forbruk av utvalgte matvarer per person per år. Kilo. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, 2009-06-05, Forbruksundersøkelsen, <http://www.ssb.no/emner/05/02/forbruk/>.

Forbruksundersøkelsen på 1990-tallet

Boligutgiftene pekte seg stort sett ut som den største utgiftsposten i løpet av 1990-tallet, og deretter kom transportutgiftene. Matvareutgiftene utgjorde en stadig mindre andel av forbrukernes utgifter, og ble etter hvert lavere enn utgiftene til kultur og fritid.

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1987-1997. 1997-priser.

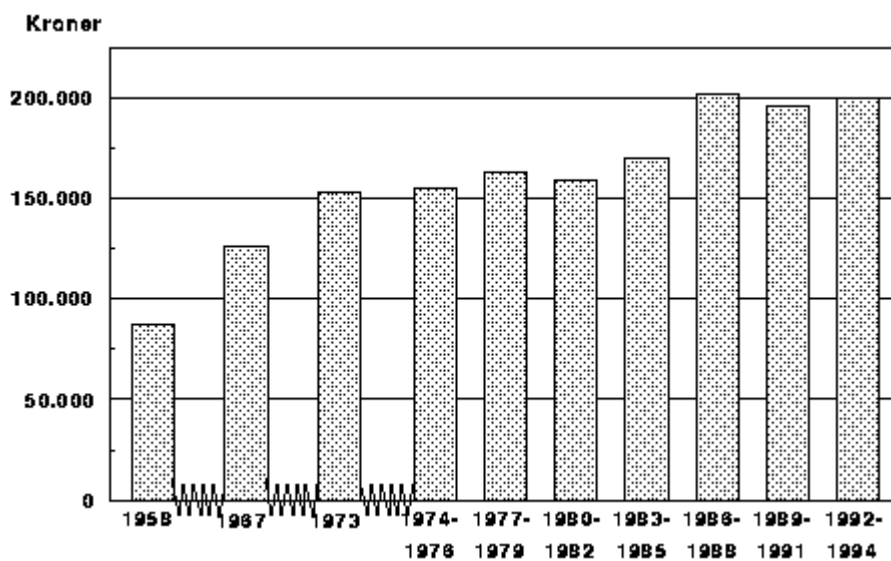
	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
I alt	214084	214427	208362	202007	213313	215589	207771	211830	214268	222698	23619
Matvarer	29415	29918	29204	29103	30431	29458	29073	30152	29489	29331	29834
Drikkevarer og tobakk	9532	9228	9541	8898	9088	8858	8979	8239	8284	8370	8179
Klær og skotøy	13867	13180	12291	11658	12738	13094	12240	12331	12133	13946	14530
Bolig, lys og brensel	52451	58350	57497	54449	55956	57689	53036	53238	48051	48574	50342
Møbler og husholdningsartikler	16389	15994	15161	15770	16983	17041	16656	18406	18870	19075	21555
Helsepleie	4248	5753	5281	6104	5511	5721	5381	4599	5597	6607	5174
Reiser og transport	49808	44727	40511	38210	41811	41959	40762	44452	47415	49342	58502
Fritidssysler og utdanning	20380	19932	22310	21396	23677	23621	23103	21973	24746	26578	26619
Andre varer og tjenester	17994	17345	16566	16419	17118	18148	18541	18440	19683	20893	21463
Antall husholdninger	1482	1418	1172	1201	1284	1388	1308	1337	1312	1334	1260
Personer per husholdning	2,49	2,43	2,43	2,41	2,38	2,37	2,26	2,35	2,28	2,25	2,26

Figur: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1987-1997. 1997-priser, deflatert med delindekser (husholdningenes utgifter er omregnet med delindeksene fra konsumprisindeksen. Det vil si at utgiftene til matvarer er regnet om til 1997-kroner med delindeksen for matvarer, utgiftene til drikkevarer og tobakk med delindeksen for drikkevarer og tobakk og så videre). **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Ukens statistikk nr. 51. 1998: Forbruksundersøkelsen, 1997:Husholdningene passerer forbrukstoppen fra 1980-tallet", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9851/3-01t.txt.

Forbruksundersøkelsen 1992-1994

I forbindelse med forbruksundersøkelsen for 1992-1994 fant man at husholdningenes forbruk var 200.000 kroner per år. SSB hevder at, omregnet i 1994-kroner, registrerte også de to foregående undersøkelsene av de private husholdningenes forbruk, i 1986-1988 og 1989-1991, utgifter på rundt 200.000 kroner. Da var alle utgiftene som husholdningene hadde, unntatt direkte skatter, betaling av avdrag på boliglån og trygdepremier, registrert. SSB mente i den forbindelse å ha belegg for å kunne si at utgifter til forbruk hadde stabilisert seg på et nivå som var mer enn dobbelt så høyt som i 1958 og snaut 50.000 kroner over utgiftsnivået til forbruk fra 1973 til 1980-1982. Det presiseres også at mens husholdningene i gjennomsnitt bestod av 3,1 personer i 1958 var det tilsvarende tallet i 1994 2,3 personer, slik at husholdningens totale utgifter til forbruk skulle fordeles på færre personer i 1994 enn i 1958. Man har videre registrert en trinnvis vekst i husholdningenes utgifter. Fra 1958 til 1973 steg husholdningenes utgifter fra

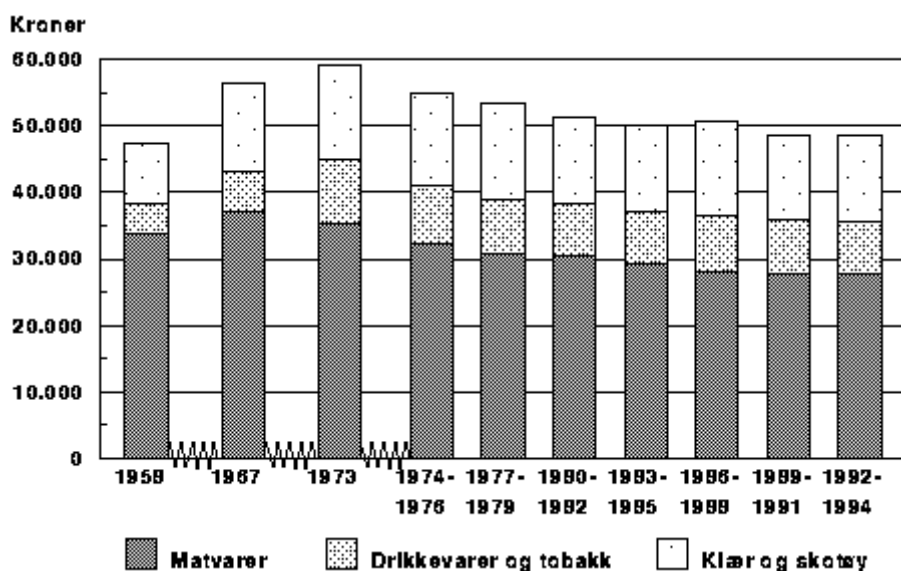
i underkant av 90.000 kroner til vel 150.000 kroner, og fra 1980-1982 til 1986-1988 steg husholdningenes utgifter per år fra 160.000 til vel 200.000 kroner. Fra 1973 til 1980-1982 lå forbruket på om lag samme nivå, 150.000-160.000 kroner per husholdning per år. SSB meldte dermed i forbindelse med forbruksundersøkelsen for 1992-1994 at forbruket siden 1986 hadde lagt på omtrentlig 200.000 kroner per år [Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Ukens statistikk nr. 12, 1996: Forbruksundersøkelse, 1992-1994: Utgiftene uforandret i ni år", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9612/3.html].

Figur: Utgifter i alt per husholdning per år. 1958-1994. 1994-priser. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Ukens statistikk nr. 12, 1996: Forbruksundersøkelse, 1992-1994: Utgiftene uforandret i ni år", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9612/3.html.

Utgiftene til matvarer, drikkevarer og tobakk, klær og skotøy, gitt i 1994-priser, økte per husholdning fra 1958 til 1973, men gikk etter dette ned igjen. Utgiftene til matvarer steg fra kroner 33.500 i 1958 til kroner 37.000 i 1967. Etter dette har husholdningenes årlige matvareutgifter sunket, men mellom 1986 til 1992-1994 var nedgangen svært liten. I 1992-1994 var husholdningenes gjennomsnittlige utgifter til matvarer 28.000 kroner, noe som tilsvarer om lag 1.000 kroner per person per måned. Utgiftene til drikkevarer og tobakk og klær og skotøy steg henholdsvis fra 4.500 og 9.000 kroner i 1958 til 9.500 og 14.000 kroner i 1973. De samme utgiftene falt fra 1973 til 1983-1985, men flatet deretter ut frem mot 1992-1994. SSB hevder at husholdningenes nedgang i årlige utgifter for disse tre varegruppene hovedsaklig fant sted i perioden mellom 1973 til 1980-1982. Fra 1983-1985 til 1992-1994 var utgiftene til drikkevarer og tobakk og klær og skotøy nær uforandret. Imidlertid gikk utgiftene til matvarer noe ned, slik

at husholdningenes samlede utgifter til disse tre varegruppene ble redusert fra 50.000 til 48.500 kroner. SSB påpeker at nedgangen i husholdningenes utgifter til disse tre varegruppene ikke har skjedd parallelt med nedgangen i antall personer per husholdning, da reduksjonen av antall personer per husholdning var like stor fra 1973 til 1980-1982 som fra 1983-1985 til 1992-1994, mens nedgangen i utgiftene var større fra 1973 til 1980-1982 enn fra 1983-1985 til 1992-1994 [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Ukens statistikk nr. 12, 1996: Forbruksundersøkelse, 1992-1994: Utgiftene uforandret i ni år", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9612/3.html].

Figur: Utgifter til matvarer, drikkevarer tobakk og klær og skotøy per husholdning per år. 1958-1994. 1994-priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Ukens statistikk nr. 12, 1996: Forbruksundersøkelse, 1992-1994: Utgiftene uforandret i ni år", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9612/3.html.

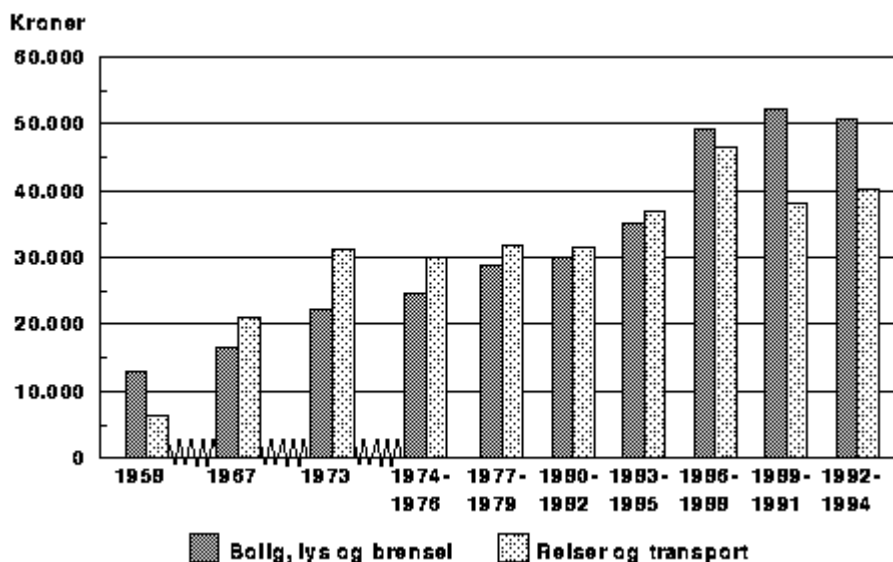
Man opplevde og så at utgiftene til både bolig og til reise steg. I 1958 var utgiftene til bolig, lys og brensel 13.000 kroner. I 1992-1994 var disse utgiftene kommet opp i 51.000 kroner.

Utgiftene til reiser og transport steg fra vel 6.000 til 40.000 kroner i den samme perioden.

Utgiftene til bolig omfatter renter på lån, husleie, kommunale avgifter og vedlikehold, men ikke avdrag på lån. Utgiftene til reiser og transport omfatter kjøp av egne transportmidler, drift og vedlikehold av transportmidler, bruk av offentlige transportmidler og porto og telefon.

Utgiftene til bolig steg fra 13.000 kroner per husholdning i 1958 til 22.000 i 1973. Fra 1973 til 1982 steg husholdningenes boligutgifter med nye 8.000 til 30.000 kroner. Fra 1980 til 1988

gikk husholdningenes boligutgifter opp med hele 20.000 kroner til nær 50.000 kroner. Fra 1986-1988 var boligutgiftene så å si uforandret, og lå på ca. 50.000 kroner frem til 1992-1994. Tallene for 1992-1994 viste for første gang siden 1958 en nedgang i husholdningenes årlige utgifter til bolig. Utgiftene til reiser og transport steg sterkt fra 1958 til 1973, for deretter å holde seg tilnærmet uforandret i ti år frem til 1980-1982. Fra 1980 til 1988 steg utgiftene til reiser og transport fra vel 30.000 til 46.000 kroner. Imidlertid falt disse utgiftene med 8.000 kroner fra 1989-1991, og lå da på 38.000 kroner i året. Fra 1989 til 1994 steg husholdningene årlige utgifter til reiser og transport igjen til 40.000 kroner [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Ukens statistikk nr. 12, 1996: Forbruksundersøkelse, 1992-1994: Utgiftene uforandret i ni år", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9612/3.html].

Figur: Utgifter til bolig, lys og brensel og reiser og transport per husholdning per år. 1958-1994. 1994-priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Ukens statistikk nr. 12, 1996: Forbruksundersøkelse, 1992-1994: Utgiftene uforandret i ni år", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9612/3.html.

Forbruksundersøkelsen 1995

I forbindelse med forbruksundersøkelsen for 1995 meldte Statistisk sentralbyrå at boutgiftene hadde blitt lavere. Fra å være 26,4 prosent i 1989 og 1990 hadde andelen i 1995 sunket til 22,1 prosent. Etter en kraftig stigning i boutgiftene frem til 1988, hvor denne utgiften ble den største for husholdningene, mente man at denne tendensen hadde snudd og at reiser og transport, på samme måte som i perioden fra 1967 til 1987, igjen var blitt den mest dominerende utgiftsposten for husholdningene. SSB hevdet også at utgiftene til klær og sko hadde fått en

mindre relativ betydning på husholdningsbudsjettet i løpet av det forhenværende tiåret, og mens husholdningene brukte 7,7 prosent på klær og skotøy i 1986 brukte de 6,1 prosent i 1995.

Utgiftene til fritidssysler og utdanning hadde imidlertid økt jevnt i løpet av det samme tiåret, og mens gjennomsnittsandelen i 1986 var på 9,8 prosent, var den økt til 11,7 prosent i 1995. Også utgiftene til møbler og husholdningsartikler økte i denne perioden fra 7,9 prosent i 1986 til 8,9 prosent i 1995 for en gjennomsnittshusholdning. Det presiseres imidlertid at det er store forskjeller mellom husholdningene, og at det særlig er barnefamilier, og da helst med store barn i alderen 7 til 19 år, som har de største utgiftene både når det gjelder klær og sko, møbler og husholdningsartikler og fritidssysler og utdanning [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), ”Ukens statistikk nr. 40, 1996: Forbruksundersøkelsen, 1995: Boutgiftene er blitt mindre”, 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9640/2.html].

Forbruksundersøkelsen 1996

Omregnet til 1996-kroner, meldte Statistisk sentralbyrå i 1997 at norske husholdninger hadde økt sitt totale forbruk i 1990-årene etter nedgangen i slutten av 1980-årene.

Gjennomsnittshusholdningen i 1996 forbrukte 218.538 kroner, mens man i 1987, regnet i 1996-kroner, brukte hele 228.541 kroner. Imidlertid presiserte SSB at siden gjennomsnittshusholdningen i løpet av samme periode var blitt mindre, passerte forbruket per person 1987-nivået i overgangen fra 1995 til 1996 [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), ”Ukens statistikk nr. 48, 1997: Forbruksundersøkelsen, 1996: Husholdningenes forbruk øker”, 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9748/2.html]

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1987-1997. Prosent.

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Matvarer	15,0	15,2	15,00	15,3	14,9	14,0	14,0	14,2	13,6	13,3	12,6
Drikkevarer og tobakk	3,5	3,4	3,7	3,6	3,6	3,7	4,0	3,6	3,7	3,6	3,5
Klær og skotøy	7,5	7,1	6,7	6,4	6,5	6,6	6,4	6,4	6,1	6,5	6,2
Bolig, lys, brensel	22,7	25,6	26,4	26,4	25,9	26,3	25,2	24,6	22,1	21,8	21,3
Møbler og husholdningsartikler	8,3	8,1	7,8	8,3	8,3	8,1	8,2	8,8	8,9	8,6	9,1
Helsepleie	1,7	2,2	2,1	2,6	2,3	2,5	2,4	2,1	2,5	2,9	2,2
Reiser og transport	23,3	20,9	19,6	18,8	19,4	19,3	19,6	21,0	22,2	22,1	24,8
Fritidssysler og utdanning	9,3	9,1	10,5	10,4	11,0	10,9	11,2	10,6	11,2	12,0	11,3
Andre varer og tjenester	8,7	8,4	8,2	8,2	8,1	8,6	9,0	8,7	9,1	9,4	9,1
Antall husholdninger	1482	1418	1172	1201	1284	1388	1308	1337	1312	1334	1260
Personer per	2,49	2,43	2,43	2,41	2,38	2,37	2,26	2,35	2,28	2,25	2,26

Tabell: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1987-1997. Prosent (prosentandelene er basert på løpende priser). **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Ukens statistikk nr. 51, 1998: Forbruksundersøkelsen, 1997: Husholdningene passerer forbrukstoppen fra 1980-tallet", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9851/3-02t.txt.

Forbruksundersøkelsen 1997

I 1997 var forbruket, etter en nedgang på begynnelsen av 1990-tallet, i følge SSB større enn i toppåret 1988. Da gjennomsnittshusholdningen i 1997 forbrukte 236.198 kroner, var forbruksutgiften 214.427 kroner i 1988 omregnet i 1997-kroner. I følge SSB var forbruket høyt også i 1996, men det var først i 1997 at man registrerte en betydelig økning. Man har også registrert en hovedtendens til at andelen av husholdningsbudsjettet som brukes på matvarer stadig har minket, mens bolig- og transportutgiftene har blitt stadig mer dominerende. Matvarer utpekte seg som den tredje største utgiftsposten denne perioden, og var akkurat litt høyere enn utgiftene til kultur og fritid. Tallene viser også at andelen av husholdningsutgiftene brukt på klær og skotøy har blitt redusert fra 7,5 prosent i 1987 til i overkant av 6 prosent i 1997. SSB presiserer at beløpet i samme periode har økt fra 13.860 til 14.530 kroner regnet i 1997-kroner til tross for at man har hatt en prisreduksjon på både klær og sko, noe som innebærer at man har kjøpt mer klær og sko enn økningen i beløpet viser. Spesielt er det husholdninger med store barn (7-19 år) som bruker mye penger på klær og sko. I tillegg bruker husholdningene stadig mer på møbler og husholdningsartikler, og disse utgiftene har økt med en tredjedel på syv år. Størst utgift på møbler har familier med små barn (0-6 år), hvor mange er i en etableringsfase, og gjennomsnittsutgiften for disse husholdningene var i perioden 1996-1997 47.472 kroner. Også fritidssystemer og utdanning har hatt en jevn utvikling i løpet av de ti årene fra 1987 til 1997, og har økt sin andel av totalutgiftene med 2 prosent i perioden. SSB gjør spesielt oppmerksom på at man ved sammenligning mellom forskjellige år må være oppmerksom på at størrelsen på husholdningen har endret seg, og at man i 1987 hadde en gjennomsnittshusholdning på 2,49 personer, mens denne var sunket til 2,26 personer i 1997 [**Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Ukens statistikk nr 51., 1998: Forbruksundersøkelsen, 1997: Husholdningen passerer forbrukstoppen fra 1980-tallet", 2009-06-03, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9851/3.shtml].**

Forbruksundersøkelsen 1999-2001

Norske husholdninger brukte mest på bolig og deretter transport. Kultur og fritid var den tredje viktigste utgiften for gjennomsnittshusholdningen, mens utgiftene til matvarer kom på en fjerde plass [**Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Forbruksundersøkelsen, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2002-12-16-01.html>**]

Under Forbruksundersøkelsen fra 1999, kom det frem at nordmenn stadig bruker en mindre andel av utgiftene på mat. I følge SSB henger dette sammen med den vedvarende velstandsutviklingen man har hatt i Norge, og man forklarer dette videre med at det er vanlig at det brukes en prosentvis mindre andel av inntekten, og dermed også av forbruksutgiftene, på matvarer jo høyere inntekten blir [**Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Forbruksundersøkelsen 1999, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2000-12-18-01.html>**].

SSB presiserer videre at de reduserte matvareutgiftene ikke skyldes at den enkelte spiser mindre, men at økt forbruk brukes på andre områder enn mat. På grunn av stadig mindre matvareutgifter, endret utgiftsstørrelsene seg også i andre varegrupper, slik at andre utgiftsposter fikk en mer sentral rolle. Ved billigere matvarer har man anledning til å bruke penger på andre ting, og siden matvareutgiftene sank i prosent i forhold til inntekten, hadde man en realøkonomisk økning i husholdningenes forbrukskapasitet. Det ble i perioden også registrert at det i større grad spises mer utenfor hjemmet, som for eksempel på restaurant. I tillegg har man erfart at størrelsen på husholdningen stadig blir mindre og at det derfor blir færre munnar å mette. Utgiftene til kultur viste seg å øke både i de foregående årene og i 1999, og gikk i løpet av disse årene forbi utgiftene til matvarer. SSB melder også om at transportutgiftene ser ut til å ha stabilisert seg på rundt 20 prosent av de totale utgiftene i gjennomsnitt de siste fire årene, altså fra 1996-1999. Også andelen av utgiftene til klær og skotøy var stabil over disse årene, og lå på rundt 6 prosent. SSB presiserer at dette innebærer at utgiftene i kroner har økt, da totalforbruket i perioden har økt samtidig som prosentandelen har vært stabil [**Statistisk sentralbyrå, ssb.no, "Forbruksundersøkelsen, 1999", 2009-06-03, <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2000-12-18-01.html>**].

I 2000 økte forbruksutgiften i en gjennomsnittshusholdning, og var da oppe i 289.500 kroner. Til tross for at man som en konsekvens av velstandsutviklingen de siste årene før tusenårsskiftet opplevde at en redusert andel av inntekten brukes på mat, ble det i 2000 registrert en økning i matvareutgiftene. SSB antar at dette enten kan bety at husholdningene tenderer mot å kjøpe dyrere matvarer, eller at det kan skyldes at et økt innslag av større husholdninger i utvalget har bidratt til skiftet i denne tendensen. Utgiftene til mat var i 2000

like store som utgiftene til kultur og fritid, og lå på 12,3 prosent av de totale utgiftene til en gjennomsnittshusholdning. I tillegg økte utgiftene til restaurant- og hotelltjenester fortsatt jevnt, og var oppe i 4 prosent av totalutgiften. Man registrerte også at utgiftene til post- og teletjenester, etter å ha økt de siste årene, i 2000 syntes å flate ut. Dette skal angivelig skyldes økt konkurranse med lavere priser og at deler av markedet begynte å bli mettet [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no, "Forbruksundersøkelsen, 2000", 2009-06-03, http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2001-12-19-01.html](http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2001-12-19-01.html)].

Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1996-2000. Prosent.

Utgiftspost/ varegruppe	1996	1997	1998	1999	2000
Bolig, lys og brensel	27,6	27,0	26,5	25,1	23,7
Transportutgifter	17,0	19,8	20,9	19,1	20,2
Kultur og fritid	11,7	11,5	11,7	12,4	12,3
Matvarer og alkoholfri drikke	12,6	12,3	11,9	11,8	12,3
Alkoholholdig drikke- og tobakkvarer	2,6	2,6	2,7	3,1	2,7
Klær og skotøy	6,0	5,8	5,9	5,9	6,6
Møbler og husholdningsartikler	6,7	6,8	6,2	6,2	6,5
Helsekostnader	2,7	2,0	2,4	3,1	2,7
Post- og teletjenester	1,9	1,8	1,8	2,5	2,1
Utdanning	1,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Restaurant- og hotelltjenester	3,6	4,0	4,0	4,1	4,0
Andre varer og tjenester	6,3	6,1	5,7	6,3	6,7
Tallet på husholdninger	1346	1263	1183	1193	1124
Personer per husholdning	2,25	2,26	2,17	2,13	2,38
Forbruksutgift i alt	100,0	100,0	100,0	99,9	100,1

Figur: Utgift per husholdning per år, etter vare- og tjenestegruppe. 1996-2000. Prosent (Prosentandelene er basert på løpende priser.) **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, [ssb.no, Forbruksundersøkelsen 2000, 2009-06-03, http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2001-12-19-01.html](http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2001-12-19-01.html)

Forbruksundersøkelsen på 2000-tallet

Norske husholdninger brukte mest på bolig og deretter transport. Kultur og fritid var den tredje viktigste utgiften for gjennomsnittshusholdningen, mens utgiftene til matvarer kom på en fjerdeplass. Forbruksundersøkelsen for årene 2002, 2003, 2004, 2005 og 2006 viser liten endring i forbruksmønsteret, og nordmenn bruker fortsatt mest penger på bolig og deretter på transport. Kultur og fritid var gjennomsnittshusholdningens tredje største utgiftspost, mens matvarer kom på en fjerdeplass.

Forbruk per person i husholdningene. 1970-2004. 2000-priser

Figur: Forbruk per person i husholdningene. 1970-2004. 2000-priser. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, ssb.no, 2009-06-05, Nasjonalregnskap, <http://www.ssb.no/emner/05/02/forbruk/>

Forbruksundersøkelsen 2005-2007

Private husholdninger brukte i gjennomsnitt 365.100 kroner per år til forbruk i perioden 2005-2007, noe som var en realøkning på 13 prosent i forhold til perioden 2002-2004. Mens husholdningene i 2002-2004 brukte 322.600 kroner regnet i 2007-kroner per år, var forbruket 42.500 kroner høyere i 2005-2007.

Fremdeles meldte SSB om stabile forbruksmønstre for perioden, men la vekt på at forbruksmønstrene mellom ulike husholdningstyper var store. Disse forskjellene har imidlertid endret seg lite. For eksempel har enhetshusholdninger den laveste utgiften til bolig i forhold til andre husholdninger regnet i kroner, med 80.300 kroner per år i gjennomsnitt, mens dette likevel er den høyeste prosentandelen til bolig blant alle husholdningstypene, og utgjør 35 prosent av utgiftene. Par med store barn (7-19 år) har de høyeste boutgiftene med kroner 145.400 kroner i gjennomsnitt. Som andel av de totale utgiftene utgjør dette likevel bare 26 prosent, og er dermed, sammen med par med små barn (0-6 år), den laveste andelen blant de ulike husholdningene.

Par med store barn har høyest total forbruksutgift, noe som er vanlig. I gjennomsnitt har også denne husholdningsgruppen den høyeste transportutgiften. I perioden 2005-2007 utgjorde denne 107.900 kroner per år, eller 19 prosent av de totale utgiftene [Statistisk sentralbyrå, ssb.no, Forbruksundersøkelsen 2005-2007, 2009-03-17, <http://www.ssb.no/fbu/main.html>].

Konjunkturtendensene for Norge og utlandet

forvaltning														
Bruttoinvestering i														
fast realkapital	-5,4	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	13,3	11,7	8,4	3,9	-8,6	-2,1	1,9	6,2
Utvinning og														
rørtransport	-13	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	18,8	4,3	5,5	6,6	2,4	3,2	-0,3	-2,2
Fastlands-Norge	0,2	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	12,7	11,9	9,3	2,4	-10,5	-3,6	4,2	7
Næringer	-1	-0,4	2,5	4	-11,6	8,4	19,2	17,1	12,2	6,8	-17,4	-12,6	2,6	9,1
Bolig	3	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	10,8	4,1	5,3	-8,1	-13,9	-3,9	12,6	11
Offentlig forvaltning	0,4	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	1,3	11,6	7,9	5,8	12,1	14,5	-0,2	0,2
Etterspørsel fra														
Fastlands-Norge ¹	2,9	2,6	3	3	1,4	5	4,6	5,3	6	2,2	-0,4	3	3,7	3,4
Lagerendring ²	-1,1	1,2	-1,3	0,1	-0,2	1,2	0,4	0	-1,5	0,1	-0,2	0	0	0
Eksport	2,8	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	1,1	0	2,5	1,4	-5,1	-1,6	0,9	1,4
Råolje og naturgass	0,4	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5	-6,5	-2,6	-1,5	-2	-0,2	-1,1	-1,6
Tradisjonelle varer	2,3	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5	6,2	8,7	4,8	-10,2	-2,2	3,5	5,2
Import	-1,6	2	1,7	1	1,4	8,8	8,7	8,4	7,5	4,4	-6,1	3,6	4,2	4,8
Tradisjonelle varer	-1,9	2,5	4,5	3	5,2	10,9	8,1	11,5	6,7	2,7	-7,8	2,6	5,6	5,4
Bruttonasjonal-														
produkt	2	3,3	2	1,5	1	3,9	2,7	2,3	3,1	2,1	-1,2	0,7	1,9	2,1
Fastlands-Norge	2,6	2,9	2	1,4	1,3	4,4	4,6	4,9	6,1	2,6	-1,4	1	2,6	3
Industri og bergverk	0,1	-0,6	-0,5	-0,4	3	5,7	4,2	3,1	5,4	2,9	-5,1	-4,3	-0,9	2,5
Arbeidsmarked														
Utførte timeverk i														
Fastlands-Norge	0,7	-0,7	-1,6	-0,9	-2,1	1,7	1,4	3,1	4,3	3,3	-1,1	-0,5	0,7	1,2
Sysselsatte personer	0,9	0,6	0,3	0,3	-1	0,4	1,1	3,6	4,1	3,1	-0,8	-0,5	0,6	1,5
Arbeidstilbud ³	0,5	0,7	0,5	0,7	-0,1	0,3	0,7	2	2,5	3,4	0,7	0,7	0,5	0,9
Yrkesandel (nivå) ³	73,3	73,4	73,5	73,5	72,9	72,6	72,4	72	72,8	73,9	73,8	73,6	73,2	73,1
Arbeidsledighets-														
rate (nivå)	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,8	4,6	4,6	4,1

Priser og lønninger

Lønn per normalårsverk	5,4	4,6	5,3	5,4	3,7	4,6	3,8	4,8	5,6	5,8	3,8	3,5	3,5	4,7
Konsumprisindeksen (KPI)	2,3	3,1	3	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8	1,7	1,1	1,7	2,5
KPI-JAE ⁴	..	..	2,6	2,3	1,1	0,3	1	0,8	1,4	2,6	2,2	1	1,5	2,4
Eksporpris tradisjonelle varer	-0,5	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,1	11,4	2,5	2,3	-6,3	-2,1	3,8	5,1
Importpris tradisjonelle varer	-2,9	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4	0,5	4	3,7	3,2	-2,2	-2,8	1,6	2,7
Boligpris ⁵	11,2	15,7	7	5	1,7	7,7	9,5	13,7	12,6	-1,1	-2,3	2	4,8	5,4

Inntekter, renter og valuta

Husholdningenes realdisponible inntekt	2,4	3,4	-0,3	7,9	4,4	3,6	7,6	-6,4	5,9	2,9	2,5	3,6	2,9	2,8
Husholdningenes sparerate (nivå)	4,7	4,3	3,1	8,4	9,1	7,4	10,2	0,1	0,4	2	4,6	3,7	2,8	2,5
Pengemarkeds-rente (nivå)	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2	2,2	3,1	5	6,2	2,5	2,2	3,7	4,9
Utlånsrente, banker (nivå) ⁶	8,4	8	8,8	8,4	6,5	4,2	3,9	4,3	5,7	7,3	4,5	3,4	4,6	5,9
Realrente etter skatt (nivå)	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,3	1,5	1,5	1,3	1,6	1,7
Importveid kronekurs (44 land) ⁷	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3	-3,9	0,7	-1,8	0	3,8	-6,6	-2	0
NOK per euro (nivå)	8,3	8,1	8,1	7,5	8	8,4	8	8,1	8	8,2	8,7	8,2	8	8

Utenriksøkonomi

Driftsbalansen, mrd. kroner	69,5	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	316,6	372,1	362,3	466,2	297,7	274,9	311,9	336,8
Driftsbalansen i prosent av BNP	5,6	15	16,1	12,6	12,3	12,7	16,3	17,2	15,9	18,3	12,3	11,2	12,1	12,3

Utlandet

Eksportmarkeds- indikator	6,9	11,7	0,8	2,4	3,6	8,4	6,9	9,1	5,5	0,8	-11,2	-1,7	3,3	6,1
Konsumpris euro- området	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	3,3	0,2	0,7	1	1,7
Pengemarkeds-rente, euro (nivå)	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,6	1,5	1,5	2,4	3,4
Råoljepris i kroner (nivå) ⁸	142	252	219	197	205	257	351	414	423	527	350	388	436	470

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Ifølge AKU.

KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁵ Brudd i serien i 2004.

Gjennomsnitt for året.

⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.

Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

4

6

8

Figur: Makroøkonomiske hovedstørrelser 1999-2012. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår. **Kilde:** Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Konjunkturtendensene for Norge og utlandet – Den verste produksjonsnedgangen bak oss", 2009-06-03, <http://www.ssb.no/kt/main.html>.

Økte renter gjennom store deler av 2008 skal i følge SSB ha bidratt til at husholdningenes etterspørsel falt. Imidlertid ble styringsrentene både i inn- og utland satt betydelig ned etter hvert som styrken i nedgangen ble klarere, og siden oktober 2008 er norske styringsrenter satt ned med til sammen 4,25 prosentpoeng. Da statistikken fra SSB ble utgitt, var den norske styringsrentesatsen nede i 1,5 prosent. Sammen med det som karakteriseres som bedringer i pengemarkedets funksjonsmåte, har dette bidratt til at pengemarkedsrenta har falt fra nær 8 prosent i begynnelsen av oktober 2008 til 2,2 prosent i slutten av mai 2009, og SSB antar at rentebunnen vil nås i andre halvår 2009 med 2,0 prosent. Da bankenes utlånsrente reagerer på endringer i pengemarkedsrenta med en tidsforsinkelse, anslår SSB at bankenes gjennomsnittlige utlånsrente vil falle til 3,3 prosent ved årsskiftet 2009-2010. I tråd med bedre konjunkturer forventes det videre at styringsrenta gradvis vil settes opp fra sommeren 2010, og at gjennomsnittlig utlånsrente i bankene vil være oppe i knappe 6 prosent i 2012 [Statistisk sentralbyrå, [ssb.no](http://www.ssb.no), "Konjunkturtendensene for Norge og utlandet – Den verste produksjonsnedgangen bak oss", 2009-06-03, <http://www.ssb.no/kt/main.html>].

SSB melder om ganske forskjellig aktivitetsutvikling i de ulike næringene, og antar at man også i tiden fremover må forvente at denne tendensen holder seg. Det ligger følgelig an til sterk vekst i offentlig etterspørsel og man antar også at husholdningenes etterspørsel kommer til å bedre

---

seg kraftig. SSB melder videre at mange av Norges tradisjonelle eksportnæringer har blitt rammet av nedgangen ute, og at industrielle råvarer siden sommeren 2008 har vært utsatt for et produksjonsfall på 30 prosent. Man forventer at omslaget i utlandet trolig vil gå over lenger tid og være mindre markert enn i Norge, og mye av økningen i arbeidsledigheten forventes dermed å være knyttet til industrivirksomhet. SSB hevder derfor at arbeidsledigheten kan komme opp i 130.000 personer tidlig i 2011. Også investeringene i norske fastlandsnæringer gikk kraftig ned i 1. kvartal 2009, etter en moderat nedgang gjennom 2008, og SSB legger til grunn at disse vil fortsette å falle et godt stykke inn i 2010. Imidlertid forventes det at petroleumsinvesteringene vil holde seg på et høyt nivå, og at disse vil virke stabiliserende på aktivitetsnivået [**Statistisk sentralbyrå, ssb.no, ”Konjunkturtendensene for Norge og utlandet – Den verste produksjonsnedgangen bak oss”, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/kt/main.html>].**

I 2008 var lønnsveksten per normalårsverk i følge SSB på 5,8 prosent, og konsumprisene skal ha økt med 3,8 prosent. Imidlertid legges det til grunn at høy arbeidsledighet, dårlig lønnsomhet i næringslivet, fall i energipriser og utsikter til en sterkere krone kan føre til at både lønns- og prisveksten kan komme til å reduseres med om lag 2 prosent i 2009 og 2010. Også prisene i boligmarkedet falt gjennom andre halvår i 2008, men ser deretter ut til å ha økt. SSB forventer at økningen i arbeidsledigheten vil bidra til at boligprisene ikke fortsetter å vokse vesentlig før litt ut i 2010. Litt ut i 2010 forventer man imidlertid at boliginvesteringene, etter å ha vært i nedgang de siste to årene, igjen begynner å ta seg opp. Også husholdningenes konsum har falt gjennom de siste fire kvartalene, men dette fallet har blitt klart dempet i løpet av 2009.

Inntektsvekst, rentenedgang og stabiliserte boligpriser bidrar til at SSB forventer at husholdningenes konsum kommer til å ta seg opp i tiden som kommer. SSB forventer dermed en vekst på 0,4 prosent i 2009 og en økning på totalt 4,6 prosent i 2010 [**Statistisk sentralbyrå, ssb.no, ”Konjunkturtendensene for Norge og utlandet – Den verste produksjonsnedgangen bak oss”, 2009-06-03, <http://www.ssb.no/kt/main.html>].**

Sommeren 2007 brøt Finanskrisen ut, og man knyttet fort krisen til kollapsen i det amerikanske markedet for høyrisikoboliglån, de såkalte subprime-lånene, noe som førte til at sentralbanker verden over grep inn for å unngå fullstendig utlånsstopp [**Le Monde diplomatique, oktober 2008, side 5, ”Krisekronologi”**].

”Finans er den sektoren i verden som har vært gjenstand for størst globalisering og avregulering de siste 30 årene. I praksis har hele verden nå ett finansmarked, som er åpent 24 timer i døgnet. Men globaliseringen har kommet med en pris: Med de frie bevegelsene sprer

---

økonomiske kriser seg raskt fra land til land. Og finansinstitusjonene har ikke fulgt med i timen". Dette skrev Maren Næss Olsen i magasinet Ny Tid 17. Oktober 2008 [**Ny Tid, nytid.no, "Etter finanskrisen", publisert 17.10.08, Maren Næss Olsen, 2009-06-05, <http://www.nytid.no/perspektiver/artikler/20081017/etter-finanskrisen/>**].

Professor i økonomi ved Institutt for økonomi og ledelse ved Universitetet i Stavanger Ola Kvaløy og doktorgradstipendiat Kristoffer W. Eriksen fant i en undersøkelse gjengitt i UniverS nr. 1, 2009, et magasin fra Universitetet i Stavanger, at folk som investerer penger lar seg manipulere av kortsiktige svingninger i økonomien. I denne artikkelen uttalte Eriksen at "*Vi opplever nå en finanskriser som får brei dekning i mediene. Dermed eksponeres investorer for hyppige tilbakemeldinger om nedgang og tap i aksjemarkedet*". Undersøkelsen viste videre tendenser til at profesjonelle investeringsrådgivere syntes å være dobbelt så følsomme som lekfolk for slike hyppige tilbakemeldinger. Kvaløy uttalte i samme artikkel: "*De bakenforliggende årsakene til dagens krise kan langt på vei forklares ved hjelp av kjente rasjonelle modeller for økonomisk informasjonssvikt. Men for å forstå hvordan krisen arter seg, spesielt de selvforsterkende mekanismene i den, kan psykologien hjelpe oss*" [**UniverS Magasin for Universitetet i Stavanger Nr. 1 2009, side 28, "Blir manipulert av kursendringer"**].

Da de amerikanske myndighetene vedtok å komme med en krisepakke, ble mange av John Maynard Keynes' økonomiske teorier lagt til grunn. Myndighetene bestemte å bruke 700 milliarder dollar på å redde kriserammede finansinstitusjoner, og sentralbanken besluttet å garantere bankinnskudd inntil 250.000 dollar, mot tidligere 100.000 dollar. I tillegg inneholdt pakken relativt omfattende skattelettelser for både privatpersoner og selskaper. Rune Skarstein, førsteamanuensis i samfunnsøkonomi ved NTNU i Trondheim, uttalte til Klassekampen oktober 2008 at "*(...)Keynes' tanker om reguleringer som begrenset kapitalismens skadevirkninger*" er "*(...)noe som passer godt med norsk virkelighet*" [**Klassekampen Lørdag 4. Oktober 2008, side 28-29, "Tyr til Keynes i kriser" og Klassekampen Tirsdag 7. Oktober 2008, side 12, "Tvil om hjelpepakkens virkning på det fastlåste kredittmarkedet i USA: Risikerer å betale overpris"**].

John R. Talbott, tidligere visepresident i investeringsbanken Goldman Sachs og forfatter av to bøker der han forutså krisen på det amerikanske boligmarkedet, uttalte i oktober 2008 at til tross for at den amerikanske sentralbanken (Federal Reserve) hver dag i flere uker hadde "*(...)kanalisert hundrevis av milliarder av dollar inn i banksektoren*", var

---

”(...)internbankrenten (libor) stadig tre ganger høyere enn før krisen.” Videre hevder Talbott at dette ”(...)viser at problemet vi står overfor ikke er en mangel på likviditet, men en utbredt frykt for betalingsstans og konkurs, som man også kan kalle panikk” [**Klassekampen Tirsdag 7. Oktober 2008, side 12, ”Tvil om hjelpepakkens virkning på det fastlåste kredittmarkedet i USA: Risikerer å betale overpris”**].

Finanskrisen i 2007 har fått stor dekning i mediene, og det har blitt fokusert på krisens påvirkning på internasjonal økonomi. Imidlertid har mediene i stor grad vært todelt, der de i det ene øyeblikket har fokusert på krisetid og ulike sparetiltak, for i neste øyeblikk å presentere historier om økt konsum blant forbrukere.

USA har blitt hard rammet av krisen, og i slutten av 2008 ble det spådd forbruksstopp blant amerikanske forbrukere. E24 skrev i november 2008 at sterk pessimisme har spredd uro og fører til at amerikanerne vegrer seg for å åpne lommebøkene, og at konsumentene har blitt redde. Det private forbruket er en kritisk faktor for den amerikanske økonomien, og står for hele to tredjedeler av den økonomiske aktiviteten over Atlanteren. Finanskrisen har ført til at flere amerikanere har blitt arbeidsløse, boligprisene har falt og tilgangen til kreditt har blitt begrenset, noe som igjen har stor påvirkning på forbruket. Seniorøkonom i Bank of America, Peter Kretzmer, har uttalt at resesjon og stramme kredittmarkeder er forventet å begrense forbruket godt inn i 2009 [**E24 A/S, e24.no, ”Spår forbruksstopp i USA”, publisert 09.11.08, Halvor Strand Nygård, 2009-06-02, <http://e24.no/boers-og-finans/article2759838.ece>**].

Finansdepartementet hevdet i en pressemelding i midten av mai 2009 at finanskrisen rammer Norge mindre enn andre land, og begrunner dette med at man fører en aktiv økonomisk politikk – budsjettet for 2009 presenteres som det meste ekspansive på over 30 år – i tillegg til at man har en gunstig næringsstruktur og en stor offentlig sektor med gode fellesskapsløsninger. Til tross for at myndighetene mener å ha jobbet raskt og effektivt for å dempe virkningene av finanskrisen og det internasjonale tilbakeslaget på produksjon og sysselsetting, samt å ha bidratt til å stabilisere utviklingen i de norske markedene og til å bedre tilgangen på nye lån for norske banker, husholdninger og bedrifter, sier finansminister Kristin Halvorsen at man er inne i en utfordrende tid for norsk økonomi og må kunne forvente at arbeidsledigheten kan øke til 3 ¾ prosent som gjennomsnitt for inneværende år og opp mot 4 ¾ prosent neste år, noe som tilsvarer 120.000 arbeidsledige. Altså venter man en klar oppgang i månedene fremover, mens man går ut i fra at utviklingen i 2010 vil være mer stabil. Foreløpig ser det ut til at det først og

fremst er personer med bakgrunn fra industri-, bygg- og anleggsbransjen som har meldt seg ved arbeidskontorene [**Finansdepartementet, Pressemelding 15.05.2009, Nr: 48/2009, *Finanskrisen rammer Norge mindre enn andre land, regjeringen.no, 2009-06-05, <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/presSESenter/Pressemeldingar/2009/finanskrise-rammer-norge-mindre-enn-and.html?id=561745#>***].

NAV meldte nylig om rekordtrafikk på nettsiden nav.no, der hele 480.000 brukere besøkte nettstedet andre uken i januar, en økning på 80.000 sammenlignet med samme uke i fjor [**Arbeidsrettsadvokaten, arbeidsrettsadvokaten.no, Eivind Arntsen, 2009-06-05, <http://www.arbeidsrettsadvokaten.no/nyheter/advokat-oslo-arbeidsrett-oppsigelse-avskjed/finanskrise-gir-rekordtrafikk-pa-nav.no/>**]

Siden oktober 2008 har Norges Bank senket styringsrenten med til sammen 4,25 prosentpoeng, til 1,5 prosent. Finansdepartementet mener at dette kan bidra til å øke husholdningenes inntekter med over 30 milliarder kroner dersom denne rentenedgangen slår fullt over i bankenes innskudds- og utlånsrenter, og at husholdningenes etterspørsel dermed kan antas å ta seg opp utover i 2009 og 2010. For 2009 anslås det likevel en nedgang i BNP for Fastlands-Norge på 1 prosent, mens aktiviteten forventes å øke med rundt $\frac{3}{4}$ prosent fra 2009 til 2010.

Finansdepartementet melder at norsk økonomi passerte en konjunkturtopp allerede ved årsskiftet 2007/2008, og at omslaget ble forsterket av den internasjonale finanskrisen og svikt i etterspørselen etter viktige norske eksportprodukter. Dermed har redusert inntjening og vanskeligere tilgang på finansiering bidratt til nedgang i bedriftenes investering

[**Finansdepartementet, Pressemelding 15.05.2009, Nr: 48/2009, *Finanskrisen rammer Norge mindre enn andre land, regjeringen.no, 2009-06-05, <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/presSESenter/Pressemeldingar/2009/finanskrise-rammer-norge-mindre-enn-and.html?id=561745#>***].

Man forventer også at de svakere økonomiske utsiktene vil gi utslag i en lavere lønnsvekst, og basert på resultatene så langt i årets lønnsoppgjør anslås gjennomsnittlig årslønnsvekst i 2009 til 4 prosent. I 2008 var lønnsveksten til sammenlikning anslått til å være 6 prosent, noe som er den høyeste årslønnsveksten siden 1998. Det påpekes også at konsumprisene justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) økte med 2,8 prosent fra 1. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009, og at man nå venter at årsvæksten i KPI-JAE skal avta med 2,6 prosent i 2008 til 2,4 prosent i 2009. Sammen med den forventede nedgangen i energiprisene, antar man dermed at nedgangen i KPI-JAE skal trekke ned veksten i de samlede konsumprisene (KPI) fra

---

3,8 prosent i 2008 til 1,8 prosent i 2009. Man forventer også at oljeprisen skal bli mer stabil i tiden fremover, noe den synes å ha vist tendenser til allerede så langt i år

[Finansdepartementet, Pressemelding 15.05.2009, Nr: 48/2009, *Finanskrisen rammer Norge mindre enn andre land*, regjeringen.no, 2009-06-05, <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/presSESenter/Pressemeldingar/2009/finanskrisen-rammer-norge-mindre-enn-and.html?id=561745#>].

Man forventer også følgende prosentvise endringer fra året før: Privat konsum i 2008: 1,5 prosent mot 0,0 prosent i 2009. Offentlig konsum i 2008: 3,7 prosent mot 5,7 prosent i 2009. Eksport 2008: 0,9 prosent mot -5,3 prosent i 2009. Sysselsetting, personer i 2008: 3,2 prosent mot -1 prosent i 2009 og -1 ½ prosent i 2010. Arbeidsledighetsrate, AKU (nivå) i 2008: 2,6 prosent mot 3 ¾ prosent i 2009 og 4 ¾ prosent i 2010. Husholdningenes sparing i prosent av disponibel inntekt: 2,1 prosent i 2008 mot 5 ¼ i 2009 **[Finansdepartementet, Pressemelding 15.05.2009, Nr: 48/2009, *Finanskrisen rammer Norge mindre enn andre land*, regjeringen.no, 2009-06-05, <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/presSESenter/Pressemeldingar/2009/finanskrisen-rammer-norge-mindre-enn-and.html?id=561745#>].**

Fornyings- og administrasjonsminister Heidi Grande Røys påpekte i 2006 at flere stadig vender seg til de nordiske landene og spør hvordan man har klart å videreutvikle velferdssamfunnet og samtidig føre en sunn og omstillingsvennlig økonomi. Stadig flere ser at et velferdssamfunn som gir folk grunnleggende trygghet dersom inntekten skulle falle bort eller helsa skulle svikte vil være en fordel for næringslivet, sier hun. Et av kjennetegnene ved den nordiske modellen er en offentlig sektor som er finansiert av alle i fellesskap, og som igjen alle nyter godt av. Den økonomiske veksten har også vært høyere i Norge enn gjennomsnittet i Europa, man har hatt lav rente – denne falt kraftig i 2004 og stabiliserte seg på samme nivå som renta i euro-området – og sysselsetting har vært høy sammenlignet med i andre europeiske land. I tillegg til dette har man hatt relativt små lønnsforskjeller, sier Grande Røys. Hun påpeker at høyresiden i mange år har kritisert den nordiske modellen for å la staten bli for stor, og at resultatet vil bli at næringslivet blir hemmet og vil sakke akterut i den internasjonale konkurransen, og dermed få lav økonomisk vekst, stor arbeidsløshet og høyt rentenivå. Imidlertid, sier Grande Røys, har det vist seg at utviklinga ikke ser ut til å gi høyresiden rett i disse påstandene **[SV – Internett, sv.no, ”Ja takk, begge deler”, publisert 05.12.06, Torgeir Knag Fylkesnes, 2009-06-05, <http://arkiv.sv.no/partiet/regjering/fornyingsdepartementet/nyheter/dbaFile118739.html>].**

Flere eksperter som har uttalt seg om krisen, har uttalt at krisen i Norge først og fremst påvirker norske forbrukere gjennom dyrere boliglån [se for eksempel **DinSide 18.09.08, "Finanskrise, sier du?", 2009-06-02, <http://www.dinside.no/786950/finanskrise-sier-du>].**

Forbrukerøkonom i DnB NOR Sidsel Sodefjed Jørgensen hevder at nordmenn liker å ha penger på bok, og at man i gjennomsnitt har lagt seg opp en buffer på 168.000 kroner til en regnværsdag, hovedsakelig på bankkonto. Hun hevder videre at nordmenn bruker mindre penger nå enn før, og at folk tenker seg om flere ganger før de handler. DnB NORs forbrukerbarometer for første kvartal 2009, der de har snakket med 1002 norske personer over 15 år, viser at 35 prosent sier at de tenker seg ekstra om før de gjør et innkjøp, men kun 10 prosent sier de har utsatt innkjøp som følge av finanskrisen [**Hegnar.no, "Finanskrisen har satt en støkk i oss", publisert 03.06.09, Sverre Rørvik Nilsen, 2009-06-05, http://www.hegnar.no/personlig_ekonomi/article377280.ece]**

Trender og forskjellige holdninger til krisen

Dagens Næringslivs D2 har snakket med et knippe trendforskere og eksperter om 2009. Professor og instituttleder ved Institutt for Markedsføring ved BI, Tor W. Andreassen, tror at de virkelig rike ikke vil være preget av de økonomiske endringene, men at det han kaller for "wannabees" – de som kopierer de rike gjennom deres merker og livsstil – vil måtte endre seg og tilpasse seg en ny økonomisk ramme med større usikkerhet. Trendforsker og rådgiver i Bengal, Anna Gipling, mener det etter finanskrisen slo inn har blitt noe mer tabu å kjøpe ting som skriker av penger, og at man i nedgangstider i større grad ønsker å være litt likere de andre. Dermed vil man ønske å oppnå status ved å kutte i forbruket, eller i hvert fall være bevisste med hensyn til eget forbruk, muligens fordi man ikke ønsker å få skyldfølelse eller bli sett på som en med et uforsvarlig forbruk når andre har det vanskelig. På denne måten vil alt som hjelper forbrukerne å spare bli "in" i 2009, i følge trendforskerne, og en sterk trend innen personlig forbruk skal være gjenbruk, resirkulering og produkters levetid. Antall søk etter "brukte varer" på nettet skal ha økt betraktelig den siste tiden, Finn.no hadde angivelig sitt høyeste antall brukere på Torget i oktober 2008, og også Fretex og Uff skal ha hatt en omsetningsøkning på henholdsvis 24 og 25 prosent i oktober 2008 sammenlignet med samme periode i 2007 [**Dagens Næringsliv, DN.no, "Megatrendene i 2009", Tone Skjervold, 2009-06-05, http://www.dn.no/d2/article1569176.exe?WT.svl=article_title&jgo].**

Professor i entreprenørskap, Lars Kolvereid ved Handelshøgskolen i Bodø, sier at finanskrisen bidrar til økt antall etableringer. ”*Som enhver skogbrann er bra for skogen, er også enhver krise bra for økonomien. Det bidrar til nyskaping*”, sier Kolvereid i følge orapp.no. Innovasjon Norge har hatt like stor pågang fra gründere som vil skape sin egen bedrift i 2009 som de hadde i 2008. I slutten av april i 2008 hadde Innovasjon Norge mottatt 468 søknader, mot 473 i løpet av april i 2009. Kolvereid har også vært med på å utarbeide en rapport som viser at 256.000 nordmenn i fjor startet opp, eller var i ferd med å starte opp sin egen virksomhet. Tilsvarende tall for 2007 var 188.000. Imidlertid viser tall fra Brønnøysundregistrene en nedgang i antall nyetableringer i 2009. Mens det til og med april 2008 var 12.947 nyoppstartede bedrifter, er tallene for 2009 kun 9.132. Kolvereid mener det likevel er en rekke positive effekter ved den økonomiske krisen, men at dette baserer seg på at ”*regjeringen ikke spytter inn penger i bedrifter som står på kanten av stupet*” [**Økonomisk rapport, orapp.no, ”Etablerer til tross for finanskrisen”, publisert 28.05.09, Bård Andersson, 2009-06-05, <http://www.orapp.no/grunder/nyheter/grundere/20090528/etablerer-til-tross-for-finanskrisen/>**].

I følge Peter Hermrud, sjefsstrateg i finansmeglerhuset First Securities, er finanskrisen først og fremst de rikes krise, da disse rammes av krisen gjennom store tap i kapitalinntekter [”**Rike rammes av finanskrisen**”, publisert 16.05.09, Frifagbevegelse.no, 2009-06-05, <http://www.frifagbevegelse.no/anb-nyheter/article4336342.ece>].

Imidlertid hevder Marte Gerhardsen i CARE at finanskrisen kommer som en katastrofe for dem som har det vanskeligst fra før, og at de aller fleste i Norge merker lite til krisen – med mindre de blir arbeidsledige. Hun sier at mange nordmenn kan oppfatte krisen som et gode som fører til nødvendige justeringer i markedet. Utenfor Norges landegrensener er imidlertid tilstandene verre. Hun viser til en undersøkelse av hvordan krisen utvikler seg på CAREs 66 landkontor, der krisen i de fleste land kommer på toppen av andre alvorlige kriser som for eksempel klimakrise, matkrise, naturkatastrofer og politisk uro. Hun påpeker at krisen først og fremst påvirker den livsnødvendige eksporthandelen i de fattige landene, da etterspørselen etter deres varer faller dramatisk som en følge av krisen. Også nødvendig bistand fra rike land står i fare for å bli redusert som en følge av krisen, og Gerhardsen påpeker at under krisen på 90-tallet kuttet de rike landene bistanden med 25 % over fem år. Dermed står den økonomiske veksten i særdeles fare i mange av verdens fattige land, og det er lite som tyder på at det finnes politisk vilje til å komme med noen krisepakke til disse landene [**CARE, care.no, Marte Gerhardsen, ”Nå**

treffer finanskrisen de fattige”, 2009-06-05,

http://www.care.no/N%C3%A5+treffer+finanskrisen+de+fattige.b7C_wtbOYE.ips].

International Economic Studies (WIIW) melder om at finanskrisen rammer Sentral- og Øst-Europa, men at ikke alle land rammes like hardt. I følge WIIWs prognoser, vil de sentrale og østeuropeiske EU-landene oppleve en økonomisk vekst på omtrent null prosent inneværende år, en nedgang fra 4,4 prosent i 2008. En medvirkende årsak skal være at private utenlandske investeringer har blitt trukket ut, og eksperter frykter det verste fortsatt er forestående. Ungarn, Latvia, Romania, Serbia og Ukraina har derfor allerede søkt støtte hos International Monetary Fund (IMF), noe som antas også å kunne bli aktuelt for ytterligere flere land i nær fremtid. Krisen har imidlertid vist seg å ikke få like stor innvirkning i land hvor offentlig finansiering står for en relativt større del av BNP. Måltall fr Tjekkia, Polen og Slovakia tilsier at en lavere vekst og høyere arbeidsledighet må påberegnes, men at man håper å styre unna en resesjon. Disse landene har til felles at de har en relativt stor offentlig sektor [**Enterprise Europe Network, bedriftieu.no, ”Finanskrisen rammer Sentral og Øst-Europa”, publisert 15.04.09, Hans Erik Melandsø for Innovasjon Norge, 2009-06-05, http://www.bedriftieu.no/templates/eic2/Page_Meta.aspx?id=60871].**

En undersøkelse offentliggjort av MTV Sticky i mai 2009, har stilt unge mennesker i Europa spørsmål i forbindelse med dagens økonomiske situasjon. Undersøkelsen har vist at 96 % av ungdommene er oppmerksomme på finanskrisen, og 60 % tror at krisen vil ha påvirkning på deres liv. I tillegg er over halvparten av de spurte mer bekymret over den økonomiske situasjonen nå sammenlignet med for et år siden. Videre gir denne bekymringen utslag i ungdommenes oppførsel og forbruk, og 3 av 4 oppgir at de er mer forsiktige med hvor mye penger de bruker på seg selv. 75 % oppgav videre at de prøver å bruke mindre penger på mobiltelefon. Til tross for dette synes det, i følge undersøkelsen, som at holdningen til unge i Europa generelt er positiv; ”-Den dominerende følelsen hos de unge akkurat nå er håp, og de unge sier oftere at de føler seg ”positiv” enn at de føler seg ”bekymret” eller ”forvirret”” [**DIST Nyheter – DIST Creative AS, ”MTV spør unge om finanskrisen”, publisert 06. Mai 2009, 2009-06-05, <http://www.distnorge.com/archives/1074>]**

Nødvendighetsvarer; mat og klær

Det har også blitt hevdet at finanskrisen bidrar til at man i større grad velger billige og usunne fast-food alternativer i matveien [**Nordisk InnovationsCenter, ”-Finanskrisen bidrar til usunne valg”, 2009-06-05, <http://www.nordicinnovation.net/article.cfm?id=1-853-656>**].

Handels- og servicenæringens hovedorganisasjon (HSH) presenterte 22. september 2008 sine prognoser for utviklingen i omsetningen i 2008 og 2009. HSH forteller at økte renter, mangel på arbeidskraft og redusert etterspørsel fra norske forbrukere er faktorer som mange bedrifter fremhever som de viktigste begrensningene for fremtidig vekst. Dagligvarene hadde en vekst i 2007 på 6,1 prosent, og HSH mente i september 2008 at veksten for 2008 lå an til å komme opp i 7 prosent, mens de ventet en vekst i 2009 på omtrent 5 prosent. De presenterer den økte arbeidsinnvandringen og økningen i salget av ferdigmat som faktorer som har bidratt til den sterke økningen i dagligvaren [**Næringslivsavisen NA24.no AS, NA24.no, ”Butikkene frykter finanskrisen”, publisert 22.09.08, Magdalena Lorentzen, 2009-06-02, <http://arkiv.na24.no/Nyhet/326001/Butikkene+frykter+finanskrisen.html>**].

For klesbransjen var 2007 et eksepsjonelt godt år med en volumvekst på 15 prosent, noe som man ikke har sett siden 1995. 2007 lå på høyde med detaljhandel samlet sett med en vekst på 8,4 prosent, mens HSH spådde i september 2008 en vekst i klesbransjen for både 2008 og 2009 på 2 prosent. Vibeke Madsen, administrerende direktør i HSH, sier at man ser at folk fortsatt vil handle sko og klær, men at man helst vil ha billige ting. Klærne vi handler blir stadig billigere, og prisene har falt med 42,54 prosent siden 1995. Skobransjen er den bransjen som HSH antok at ville flate mest ut – med en forventet nullvekst for 2008 og en forventet vekst på 2 prosent for 2009. Imidlertid er det forventet at prisene på sko vil øke, etter å ha vært svært lave noen år, og at de økte prisene i stor grad vil kompensere for den fallende etterspørselen [**Næringslivsavisen NA24.no AS, NA24.no, ”Butikkene frykter finanskrisen”, publisert 22.09.08, Magdalena Lorentzen, 2009-06-02, <http://arkiv.na24.no/Nyhet/326001/Butikkene+frykter+finanskrisen.html>**].

Turtøyprodusenten Stormberg melder om en oppgang i omsetning i 2008 i forhold til 2007. I september 2008 var omsetningen kr. 17.455.014 mot en omsetning på kr. 9.376.862 i september 2007. Selv mener Stormberg at finanskrisen ser ut til å ha bidratt til at folk er blitt mer prisbevisste og i større grad velger mer prisgunstige merkevarer. Når folk ikke lenger søker mot det ekstreme, men mot nære opplevelser sammen med sine kjære, slik Stormberg har registrert at de ser ut til å gjøre, er dette noe som taler til fordel for turtøyprodusenten [**Recommended**

Norway, recommended.no, "Stormberg om finanskrisen", publisert 29. November 2008, 2009-06-05, <http://www.recommended.no/?p=57>].

Boligmarkedet

Torstein Dahle, leder for partiet Rødt, presiserte i en artikkel i Rødt! Marxistisk Tidsskrift nr. 4 2008 at man slett ikke trengte å gå til USA for å finne et boligmarked uten særlig stor grad av sikkerhetsbetingelser stilt til låneopptak av bolig, men at man i Norge for eksempel har utviklet borettslag med enorme fellesgjeldsposter og lave innskudd som boligkjøperne skal betjene. Ved å fremheve det lave innskuddet i markedsføringen, mener Dahle at dersom norske boligkjøpere blir gjeldsofre og må selge, så vil de antakeligvis ikke kunne oppnå samme kvadratmeterpris som det de betalte for boligen da de kjøpte. Videre hevder Dahle at det antas at 150.000 nordmenn har investert til sammen 38 milliarder kroner i ulike konstruksjoner som går under fellesbetegnelsen "struktureerte spareprodukter", noe som det høsten 2008 ble arbeidet hardt med å få i stand et omfattende gruppesøksmål mot i Norge. Dahle viser også til den såkalte "Terra-skandalen", der han hevder at, til tross for at det var lånepakker fra Citigroup som utløste skandalen, inneholdt saken også norsk finanskapitals arbeid for å lure kolossale beløp i vannkraftverdier fra de aktuelle kommunene. Han sier videre at saken omfattet press fra vekslende regjeringer for å kople norske kommuner opp mot finansforetakenes ulike "lure" plasseringsforslag, og sier at siden Norge er en del av det samme systemet som USA, finnes også de samme grunnleggende problemene som viser seg i USA også i Norge. Dahle mener derfor at det ikke er den hele og fulle sannhet at finanskrisen alene skyldes overspekulanter i USA, men at de samme tendensene har funnet sted i resten av verden, også i Norge. [**Rødt! Marxistisk Tidsskrift nr. 4 2008, marxisme.no, "Det store sammenbruddet. Hva er årsakene?"**, Torstein Dahle, 2009-06-02, <http://www.marxisme.no/index.php/2008/nr-4-2008/16-nr-4-2008/392-torstein-dahle.html>].

I følge forbrukerportalen fagmann.no, lønner det seg å bygge hus i dag til tross for finanskrisen. Dette begrunnes med at prisen på nye hus stort sett bestemmes av prisen på innsatsfaktorer som henholdsvis murstein og tømmer, som ikke er forventet å synke i nærmeste fremtid. I tillegg avgjøres også prisen av tomteprisen til boligen, som avgjøres nesten utelukkende av beliggenhet. Heller ikke denne antas å påvirkes av spesielle svingninger i boligmarkedet, og man har i følge nettstedet dermed ikke mye å hente på at finanskrisen skal gå over. Dermed er ikke markedet for nye boliger like utsatt for svingninger i økonomien som det brukte boligmarkedet er, og dersom man først skal bygge nytt hus kan man altså like godt gjøre det

---

allerede i dag [**Forbrukerportalen Fagmann.no – Fevåg Nett Konsult, 2009-06-05, <http://fagmann.no/go/html-page/l-nner-det-seg--bygge-hus-under-finanskrisen>**].

Luksus- og kapitalvarer

Forbrukerøkonom i Nordea Christine Warloe har uttalt til Dagens Næringsliv at det første som ryker når privatøkonomien blir strammere, er luksusforbruk og dyre kapitalvarer. Hun sier at salget av nye biler og dyre båter har stupt, og at større forbruksartikler som hvite- og brunevarer også i mindre grad går til innkjøp av [**Dagens Næringsliv, DN.no, ”Klamrer seg til ferien”, Line Kaspersen, 2009-06-05, <http://www.dn.no/d2/article1607868.ece>**].

Inspirert av motehus i Berlin og London, åpnet Søylen Eiendom dørene på det nye motemagasinet Eger 7. mai 2009, som de selv hevder er Nordens mest eksklusive motemagasin, på Karl Johan midt i Oslo. Magasinleder for Eger Marit Elisabeth Jensen uttalte til minMote at hun tror at folk shopper mindre og er mer bevisst i trange økonomiske tider, og at hun derfor tror at folk handler ting med høyere kvalitet og mindre av for eksempel gensere til 150 kroner. Hun tror dermed at folk vil være villige til å betale for gode produkter, og at våde gutter og jenter vil shoppe, tross nedgangstidene. Personal shopper og manager for Høyer Luxury Nina Buzzi tror også at finanskrisen kan bli en utfordring, men antar likevel at folk fortsatt vil ønske å se bra ut og shoppe fine klær [**minMote, minmote.no, Silje Pedersen, ”Åpner luksusmotehus i finanskrisen”, 2009-06-05, <http://minmote.no/index.php/2009/04/apner-luksusmotehus-i-finanskrisen/>**].

I desember 2008 meldte IFI – informasjonskontoret for farge og interiør om at mange nordmenn pusser opp til tross for nedgangstidene. Truls Vasvk, seniorkonsulent i Prognosesenteret, mener at nordmenn kanskje blir mer opptatt av å ha det koselig rundt seg når man må holde seg hjemme, og at dette kan være en forklaring på hvorfor folks fokus på hjemmet ikke avtar selv om økonomien er ustabil. Imidlertid pusser man opp mindre ting som ikke krever store investeringer, og maling og tapet selger godt. Til gjengjeld holder man gjerne mer tilbake med nye kjøkken eller totalrenovering av bad. Både bransjen og analytikere er i følge IFI enige om at det er mye psykologi inne i bildet, og Bjørn Agerup ved Fargerike Agerup på Majorstuen i Oslo sier at de merker at avisenes innslag virker inn på folks kjøpevaner. Han sier at når de aller mest pessimistiske overskriftene pryder avisene, blir folk mer tilbakeholdne, mens når oppslagene den neste uken er mer positive smitter dette over på kundene, og de blir mer kjøpevillige. Da denne meldingen kom ut hadde Handels- og servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) nylig

lagt frem ferske tall der de spådde en markant utflating i veksten i byggevarehandelen i 2009. Vasvik mener rapporten ikke er avskrekkende, med tanke på det helsvarte bildet som tidligere har blitt tegnet i mediene, og sier at siden renta vil gå ned i 2009, vil også folks kjøpekraft øke **[IFI – informasjonskontoret for farge og interiør, ifi.no, ”Pusser opp i nedgangstider”, publisert 10.12.08, Åshild Nyhus, 2009-06-03, http://www.ifi.no/contents.jsp?content=/doc/Nyheter/2008/2008_12/nedganstideroppussing.htm].**

Også MC-bransjen melder om oppgangstider ved sesongstart i 2009. Daglig leder i Motorsport, som har MC-utsalg i Oslo, Drammen og Jessheim, Truls Børresen melder om en oppgang i salget på 40 % i forhold til samme tid i fjor. Tendensen bekreftes av Elcon/Santander Consumer Bank, som melder om en økning i søknader om MC-lån med 19 prosent første kvartal i 2009 sammenlignet med samme periode 2008. Imidlertid kan det se ut som om forbrukerne bruker litt lengre tid på selve beslutningsprosessen enn tidligere, og at de kanskje er enda mer nøye med å finne drømmesykkelen før de handler. Denne antakelsen baseres på at det tar lengre tid fra lånesøknaden innvilges til selve kjøpet gjennomføres, i følge soussjef Mette Kjærund i Elcon/Santander. Daglig leder i Norsk Motorcykel Union Wenche Jordfald sier hun ikke er overrasket over at salget holder seg oppe til tross for usikre økonomiske tider, da hun mener at MC stort sett er en blanding av både hobby og livsstil, og at man derfor vil kutte i mye annet forbruk før sykkelen ryker. Dessuten, hevder hun, er mange av brukerne godt voksne mennesker med trygg økonomi **[AVIS2, ”Gasser på til tross for finanskrisen”, Ulf-Arvil Mejlænder, publisert 04.05.09, 2009-06-05, [avis2.no](http://avis2.no/bil_og_motor/Gasser_paa_til_tross_for_finanskrisen), http://avis2.no/bil_og_motor/Gasser_paa_til_tross_for_finanskrisen].**

Imidlertid melder man om nedgang i antall vrakede biler i første kvartal 2009 sammenlignet med første kvartal 2008. I følge Irene Røsholt i Falch, viser foreløpige tall fra Toll- og avgiftsdirektoratet at rundt 32.500 biler ble levert til gjenvinning i første kvartal 2009, i forhold til 39.000 biler samme kvartal 2008. Bilgjenvinning AS, som har ansvaret for bilgjenvinningen i mesteparten av landet, hevder at man må se nedgangen i vrakede biler som en følge av finanskrisen, og at salget av nye biler har blitt redusert. Daglig leder i Bilgjenvinning Pål Hansen hevder at til tross for at mange nordmenn fremdeles har en god økonomi, fører usikkerheten rundt hva som kan skje i fremtiden til at mange holder fast på den gamle bilen sin litt lengre enn de ellers muligens ville ha gjort, og at de har merket en betydelig økning i salget av brukte bildeler **[AVIS2, ”Kjører rundt i vrak grunnet finanskrisen”, Hege Bakke,**

---

publisert 13.04.09, avis2.no, 2009-06-05,

http://avis2.no/bil_og_motor/Kjoerer_rundt_i_vrak_grunnet_finanskrisen].

Prognoser utgitt i oktober 2008 fra Stiftelsen Elektronikkbransjen har sviktende salgstall, og til tross for at omsetningen av elektronikk har økt jevnt og trutt de siste 12 årene, spår man nå en nedgang i markedet. Det har også vist seg at man selger færre flatskjermer i 2008 enn man gjorde i 2007, og man har dermed fortsatt prisfall på flate TV-er. Så langt i år har disse prisene falt med 15 til 20 prosent, og man hevder at prisetallet primært skyldes sterk konkurranse mellom de store kjedene og lave produksjonspriser på verdensmarkedet. Administrerende direktør i Stiftelsen Elektronikkbransjen Synnøve Bjerke hevder at de foreløpig ikke har sett effektene av finanskrisen, men at dette fortsatt kan være litt tidlig å si noe om. Salget er fortsatt høyt, og dersom det er slik at folk gjerne er mer hjemme i dårlige tider, tror hun at tv-er er noe man antakeligvis vil fortsette å prioritere. Mer merkbart har nedgangen i salget av hvitevarer vært. Bjerke sier at folk som skal pusse opp kanskje nøyer seg med å skifte ut et kjøleskap som ikke virker, i stedet for å bytte ut hele kjøkkenet ”bare fordi det skal være i samme stil”, noe hun mener er en konsekvens av stagnasjon i boligmarkedet og i hytteutbygningen [Hjemmet Mortensen AS, [klikk.no](http://www.klikk.no), ”Fortsatt prisfall for flate TV-er”, publisert 20.10.08, Morten Solli, 2009-06-05, <http://www.klikk.no/teknologi/lydogbilde/article349599.ece>].

I følge HSH er det ikke finanskrisen som skremmer kundene fra å handle som er skyld i omsetningsfallet på flatskjermer, men de stadig lavere prisene gjør at elektronikkbedriftene tjener mindre på varene. Produktene er ikke lengre å regne som kapitalvarer, men som forbruksvarer. I forhold til luksusvarer har bransjen merket en nedgang lenge, men de som handler dyrere produkter har kapital til det. Denne delen tror administrerende direktør i HSH Vibeke Madsen, at også vil merke nedgangen i 2009 [Næringslivsavisen NA24.no AS, NA24.no, ”Butikkene frykter finanskrisen”, publisert 22.09.08, Magdalena Lorentzen, 2009-06-02, <http://arkiv.na24.no/Nyhet/326001/Butikkene+frykter+finanskrisen.html>].

For sportsbransjen har prisene falt sammenhengende siden 2002, noe de forventes å fortsette med i årene som kommer. I 2007 hadde sportsbutikkene en sterk vekst på 12,2 prosent, men denne utviklingen bremses nå, i følge HSH, kraftig opp. Prognosene var 5 prosent for 2008 og de forventet en vekst på 4 prosent for 2009 [Næringslivsavisen NA24.no AS, NA24.no, ”Butikkene frykter finanskrisen”, publisert 22.09.08, Magdalena Lorentzen, 2009-06-02, <http://arkiv.na24.no/Nyhet/326001/Butikkene+frykter+finanskrisen.html>].

Også markedet for møbler har falt markant. Etter en vekst på rundt 8 prosent siden 2002, forventet HSH i september 2008 en vekst på kun 2 prosent i både 2008 og 2009. Imidlertid har salget av småvarer bidratt til å holde omsetningen oppe, da det har vist seg at folk heller kjøper en ny pute enn en ny sofa. Madsen tror den psykologiske innvirkningen som økte renter har på forbrukerne spiller en stor rolle i handlemønsteret. Forbrukerne venter litt lenger med å handle, og de tenker seg kanskje om både en og to ganger før de velger å bygge om kjøkkenet. Den lave arbeidsledigheten gjør at mange bedrifter sliter med å få tak i dyktig kompetanse til prosjektutvikling. De sliter også med å få folk i butikkene, og butikkene er dermed bekymret for om dette kommer til å vare, sier Madsen [**Næringslivsavisen NA24.no AS, NA24.no, ”Butikkene frykter finanskrisen”, publisert 22.09.08, Magdalena Lorentzen, 2009-06-02, <http://arkiv.na24.no/Nyhet/326001/Butikkene+frykter+finanskrisen.html>**].

Reiser og kultur/ opplevelsesbaserte goder

Man har blant annet sett at for eksempel reiselivet har måttet gå til nedbemanning, og Reiselivsbedriftenes Landsforening (RBL) uttalte rett før påsken i 2009 at de for alvor begynte å merke finanskrisen. Bildet er imidlertid todelt; Til tross for at mange hoteller har måttet takle nedgangstider, har flere vintersportssteder hatt vekst i 2009 [**Aftenposten Onsdag 15. April 2009 UKE 16 NR. 170, Økonomi side 6-7, ”Reiselivet strammer livremmen”**].

Samfunnsgeograf Karl Fredrik Tangen mener at lange ferier, etter en periode der weekendturene i en del år har stått sterkt, igjen vil bli en trend i 2009, og at flere vil ønske å være borte i tre uker av gangen. I tillegg vil kirseforståelsen vi nå har føre til at familiens rolle vil styrkes, sier Tangen [**Dagens Næringsliv, DN.no, ”Megatrendene i 2009”, Tone Skjervold, 2009-06-05, http://www.dn.no/d2/article1569176.exe?WT.svl=article_title&jgo**].

I følge reiseinformanten Boarding.no opplever forsikringsselskapene en nedgang i utbetalingene for reiseforsikringserstatning i 2009 i forhold til i 2008. I 2008 utbetalte forsikringsselskapene rundt 1,3 milliarder kroner, i hovedsak grunnet sykdom under reise, mens tendensen nå ser ut til å snu. Kommunikasjonsdirektør i Finansnæringenes Hovedorganisasjon, Leif Osland, mener nedgangen kan forklares med at nordmenn reiser mindre enn tidligere som en følge av finanskrisen. Særlig stor skal nedgangen, i følge Osland, i reiser til eksotiske strøk være, og ferien påstås å bli lagt til tryggere reisemål i Norge og andre nordiske land [**Boarding.no, ”Norge ’vinner’ på finanskrisen”, publisert 31.05.09, 2009-06-05, <http://www.boarding.no/art.asp?id=36689>**].

Administrerende direktør i Apollo, Leo Berbu, sier at man har antatt at feriereisen er noe av det siste nordmenn ønsker å gi avkall på. I en undersøkelse TNS Gallup har gjennomført for Apollo viser det seg at denne antakelsen kan synes å stemme, da hele 86 % av de spurte gir uttrykk for at finanskrisen i liten eller ingen grad påvirker ferieplanene deres for 2009. Samtidig svarer også 38 % at de helt sikkert eller ganske sannsynlig kommer til å bestille en ferie til "Syden" i første halvår av 2009 [**Nyhetsveven, "Finanskrisen påvirker ikke ferien", publisert 9. Januar 2009, 2009-06-05, <http://www.nyhetsveven.no/2009/01/09/finanskrise-pavirker-ikke-ferien/>**].

Administrerende direktør i STS Alperreiser, Peter Johnson, sier at bestillingene til Alpene i år har vært omtrent som i fjor, og at man i meget liten grad er blitt berørt av krisen. Dermed er han også optimistisk med tanke på neste sesong, der det ventes et omtrent like bra resultat i både antall gjester og inntjening som i 2009. Det hele begrunnes med at man antar at lavere lånerenter vil ha like stor effekt som økende arbeidsledighet [**Asker og Bærums Budstikke ASA, budstikka.no, "Nordmenn strømmet til Alpene til tross for finanskrisen", publisert 22.04.09, Martin Jansen, 2009-06-05, http://www.budstikka.no/sec_reiser/article239034.ece**].

I følge Dagens Næringsliv er ferieturen noe av det siste som ryker for nordmenn, men det som peker seg ut som en konsekvens av finanskrisen er at vi ferierer annerledes enn vi gjorde før. En undersøkelse Synovate har gjort for Nordea viser at bare seks prosent frykter at de ikke får råd til å reise på ferie i år, slik at feriebudsjettet ikke viser seg å være det man kutter i når privatøkonomien blir strammere. Forbrukerøkonom i Nordea, Christine Warloe, sier at nordmenn synes å prioritere ferie og fritid ganske høyt også i dårlige tider slik at man fortsetter å feriere. Hun påpeker at nordmenn gjerne har blitt noe mer forsiktige med pengene sine som en følge av krisen, og at dermed reisebudsjettet er noe mindre enn tidligere. Dette innebærer igjen at man kutter ut eller kutter ned på weekendturer til storbyer i Europa. I stedet kommer nordmenn til å feriere mer i Norge og andre nordiske land, og å reise mer til hyttene våre enn tidligere, sier Warloe. Dette er noe også reiselivsbransjen selv har påpekt, og de tror at både nordmenn og utlendinger vil kunne ønske å feriere i Norge som en konsekvens av krisen, skriver Dagens Næringsliv [**Dagens Næringsliv, DN.no, "Klamrer seg til ferien", Line Kaspersen, 2009-06-05, <http://www.dn.no/d2/article1607868.ece>**].

I en Postbanken-undersøkelse som nylig ble gjort, oppgav en av tre spurte nordmenn at de bruker mindre penger som følge av finanskrisen. Av disse sa bare 11 prosent at de har kuttet

ned på utgifter til ”ferier og reiser”. Forbrukerøkonom i Postbanken, Ellen Dokk Holm, sier hun har inntrykk av at de fleste synes det er viktig å prioritere fornøyelser, og at man ikke ønsker å kutte ut hyggelige ting i hverdagen. De fleste kutter heller ned på klær og sko, da de har mer enn nok av slike konsumgoder i fra før av. Dermed registrerer Postbanken at man vurderer *hele* husholdningsbudsjettet når man skal stramme inn, selv om få kutter ned på opplevelser og ferie **[Dagens Næringsliv, DN.no, ”Klamrer seg til ferien”, Line Kaspersen, 2009-06-05, <http://www.dn.no/d2/article1607868.ece>].**

I følge StavangerAvisen bekrefter NHO Reiseliv i forbindelse med vinterferien 2009 at nordmenn ikke har sluttet å dra på ferie, men har blitt langt mer prisbevisste. I følge administrerende direktør i NHO Reiseliv, Knut Almquist, undersøker folk nå tilbudene nøyer enn tidligere. Grete Sexe, daglig leder i Novasol, som har over 400 hytter til leie i fjell-Norge, sier at nordmenn har tilbrakt dobbelt så mange døgn i hyttene deres i 2009 som de gjorde i 2008. Sexe antar at dette både kan henge sammen med at folk velger å feriere i Norge på grunn av usikre økonomiske utsikter, og at de som ønsker å investere i en hytte velger å leie fremfor å eie en stund til **[StavangerAvisen, stavangeravisen.no, ”Nordmenn jakter på rimelige ferier”, publisert 19.02.09, 2009-06-05, <http://www.stavangeravisen.com/art.asp?id=47051>].**

Imidlertid er det nordmenn over 60 år som bruker mest penger på ferie, noe som kommer frem i en undersøkelse TNS Gallup har foretatt for Europeiske Reiseforsikring. Ungdom legger, i tillegg til god mat og drikke, vekt på sol, varme og lave priser når de skal feriere. Andre aldersgrupper legger vekt på komfort og service, mens aldersgruppen over 60 år skiller seg ut ved at de er mest opptatt av serverdigheter, kultur og temareiser. Europeiske reiseforsikring sier de opplever denne aldersgruppen som en meget ressurssterk gruppe som ønsker opplevelsesreiser. De har en høy reiseaktivitet, og reiser gjerne flere ganger i året **[Europeiske Reiseforsikring, europeiske.no, ”60-åringene bruker mest penger på ferie”, publisert 12.11.08, 2009-06-05, <http://www.europeiske.no/web/no/europeiske.nsf/noframes/13E123FDC346D4EDC12574FF00350C28>].**

---

6. Tolkning og diskusjon

Det er et omfattende arbeid å tolke all den informasjon som er lagt til grunn i denne oppgaven, både statistiske, kvantitative størrelser så vel som mediaoppslag og annen kvalitativ informasjon. Området kunne trenge en noe grundigere undersøkelse.

Det første punktet som må søkes avdekket er hvordan norske konsumenter faktisk oppfører seg i krisetider. Her finnes det lite og fragmentarisk datamateriale fra den finanskrisa som verden og Norge nå befinner seg i, men en del av de funn man har fra tidligere økonomiske nedgangstider for landet, vil tildels være valide for det handlingsmønsteret norske konsumenter utviser overfor denne nye krisesituasjonen. Det paradoksale denne gangen er at dette sannsynligvis ikke vil bli noen krise for landet, siden vi etter forrige krise tok tak for å sikre oss solide finansinstitusjoner, og også trolig heller ikke noen krise for andre nordmenn enn de som arbeider i konkurranseutsatt eksportrettede næringer. I tillegg har Norge en stat med både vilje og evne, gjennom landets enorme oljeformue, til å demme opp for det meste av negative følger denne krisa måtte by på.

Et punkt er om de modellene som er lagt til grunn fullt ut kan forklare hvordan norske husholdninger disponerer midlene sine i økonomiske krisetider. Mye tyder på at de langt fra har en rasjonell atferd som fortjener betegnelsen «homo oeconomicus», men at det også finnes en ukjent faktor, en psykologisk forklaring på forbrukeratferden. En indikasjon på dette fenomenet er at offentlig ansatte, i faste og trygge jobber, med betydelig lønnsøkning og med gode pensjoner, samt med gode faglige rettigheter i et gjennomregulert arbeidsliv i verdens kanskje best utbygde velferdsstat, likevel bremser sitt forbruk når media snakker om en finanskrisa som ikke berører dem annet enn i positiv betydning, ved f.eks. at lån blir billigere fordi renta tvinges ned. Mye kan tyde på at det er mye, til dels ubegrunnet, nervøsitet, både blant produsenter, forhandlere og konsumenter for hvilke følger denne krisa vil få i Norge.

Et annet spørsmål er om livsløpshypotesen (consumption smoothing) medfører riktighet, om borgerne i Norge utjevner sitt konsum over livet, slik at de f.eks. når de er unge kan lånefinansiere forbruk for å etablere seg, når de er middelaldrende kan legge til side penger, mens de som eldre kan leve av oppsparte midler. Mye tyder på at det er de eldre fortsatt er de som er flinkest til å spare, sannsynligvis fordi dette er en innarbeidet vane hos denne delen av

befolkningen. Dette er i tilfelle igjen en psykologisk forklaring som rokker ved hypotesene om økonomisk rasjonalitet.

Nok et spørsmål som det vil være nyttig å se nærmere på, er hvordan husstandenes disponible midler, til å bruke på enten forbruk eller sparing, har utviklet seg. I den tiden som er undersøkt har både gjennomsnittlig reallønn for fulltids arbeidsårsverk, andelen av befolkninga som er i fulltids arbeid og husholdningenes størrelse fluktuert. I tillegg kommer at stadig flere har disponible midler som kommer som overføringer, gjennom skattesystemet (trygd og andre ytelser), fra den yrkesaktive delen av befolkninga. Flere av disse faktorene drar i hver sin retning, selv om det er hevet over tvil at disponibel realinntekt, for alle deler av befolkninga, herunder yrkesaktive, mottakere av trygd, sosialhjelp og andre støtteordninger, samt studenter, har hatt en formidabel vekst.

7. Konklusjon.

Denne oppgaven har tatt sikte på å kunne avdekke hvorvidt norske konsumenter endrer atferden sin i økonomiske nedgangstider. Oppgaven har fokusert på både folks disponible inntekt og lønnsutvikling, samtidig som den har sett på hvordan folk faktisk bruker pengene sine – både i normaltid og i nedgangstid.

Man har i Norge hatt en noenlunde kontinuerlig lønnsvekst i løpet av både siste halvdel av 1900-tallet så vel som frem til i dag. På grunn av dette har det ikke funnet sted særlige nedganger i konsumutgiftene til den norske gjennomsnittshusholdningen.

Det synes også som om nordmenn generelt er opptatt av å spare, og det spares også i nedgangstider. Imidlertid kan det synes som om livsløpshypotesen, som sier at man i ung alder, ved hjelp av lånefinansiering, konsumerer mer enn den disponible inntekten kan kjøpe, i middelalder både tilbakebetaler på lån og setter av økonomiske midler til sparing, og i pensjonistalder, i tillegg til den pensjonen man mottar, også konsumerer og lever av oppsparte midler fra tidligere perioder, ikke blir fulgt helt ut. Det kan synes som om gamle mennesker har en høyere sparetilbøyelighet enn hva denne teorien legger til grunn.

Økonomisk teori har også tatt høyde for at den andelen av inntektene som brukes til å finansiere matvareutgiftene, vil reduseres ettersom inntekten øker. Dersom man legger Forbrukerundersøkelsen til Statistisk sentralbyrå til grunn, kan det synes som om dette er en teori som stemmer godt med de tallene som man finner blant norske husholdninger. I 1958 var andelen av en gjennomsnittshusholdnings matvareutgifter på 39,9 %. I 1974-1976 hadde andelen sunket til 22,6 %. Videre sank prosentandelen som norske husholdninger brukte på mat til 15,1 % i 1986-1988, 12 % i 1998-2000, 11,7 % i 2003-2005 og har i begge de to siste forbruksundersøkelsene som SSB har lagt frem, lagt på 11,3 % både i 2004-2006 og i 2005-2007. Imidlertid må det tas høyde for at nordmenn spiser mer på utsiden av hjemmet enn de gjorde tidligere, slik at ikke alle tallene nødvendigvis kan tolkes som direkte nedgang i matvareutgifter, men må sees i lys av også andre utgiftsposters endring over tid.

Videre har man antatt at luksusvarer er en utgiftspost som mange forbrukere vil være tilbøyelige til kutte i dersom de blir økonomisk kredittrasjonerte. Dette er en antakelse som baserer seg på at såkalte nødvendighetsvarer som mat og klær, ikke i like stor grad vil la seg

kunne kuttes i, da husholdningene er avhengige av disse varene. Imidlertid har man sett at for eksempel MC-markedet har gått oppover til tross for Finanskrisen fra 2007. Imidlertid har man samtidig registrert en nedgang i biler som leveres til gjenvinning. Dette bildet er dermed todelt. Feriereiser er også en utgiftspost man kunne finne sannsynlig at ville ha blitt kuttet ned på i økonomiske nedgangstider. Imidlertid har enkelte undersøkelser reiselivsbransjen har gjort, funnet at dette ikke synes å være tilfellet. Reiselivsbransjen hevder at nordmenn ikke lar være å reise på ferie fordi om de økonomiske fremtidsutsiktene synes å være mørkere enn tidligere. Imidlertid velger enkelte å feriere på en annerledes måte enn tidligere, og mange velger å reise på hytta og på vinterfjellet. Også billige turer utenlands har blitt registrert som attraktive reisemål i 2009.

Møbelbransjen hevder de har merket at husholdningene har endret kjøpevanene sine, og at mange i større grad kjøper andre husholdningsartikler enn store møbelgrupper i nedgangstiden de nå står overfor. Også hvite- og brunevaremarkedet har merket denne tendensen.

Oppussingsbransjen har rapportert at folk synes å være mer forsiktige med de helt store renoveringsprosjektene, muligens på grunn av dårligere fremtidsutsikter, og at forbrukerne velger rimeligere alternativer. Imidlertid hevdes at det pusses opp ”som aldri før”.

Enkelte har hevdet at de eneste reelle konsekvensene den nåværende krisen har for norske forbrukere, er de konsekvensene krisen vil få for den delen av befolkningen som blir truffet av nedgangen i boligmarkedet. Synkende boligpriser vil være en utfordring for forbrukere med høy gjeld og liten mulighet til å betjene boligutgiftene. Dette var tilfellet på 1980-tallet, da mange husholdninger endte opp med å måtte selge boligene sine til en lavere verdi enn hva de hadde i gjeld. Da rentene begynte å stige som en følge av den nåværende krisen, ble mange grepet av panikk. Imidlertid er renteutgiftene i denne krisen svært lave, slik at det ikke synes sannsynlig at mange vil kunne slite med å tilbakebetale renter og avdrag, i hvert fall ikke som en ren konsekvens av krisen. Et ankepunkt er de som sitter med såkalt fellesgjeld i borettslag og lignende, og som kan bli sittende med andre menneskers gjeldsforpliktelse i tillegg til sin egen.

Også andre forbrukere som treffes direkte av krisen vil kunne oppleve å måtte endre konumtilbøyeligheten sin. De forbrukerne som har mistet jobben sin, eller eventuelt står i fare for å miste jobben sin i nær fremtid, vil kunne måtte endre innkjøpsvanene sine som direkte følger av krisen. Imidlertid synes det relativt sannsynlig å kunne anta at dette kun gjelder et mindretall av befolkningen, og at resten av de norske husholdningene ikke vil bli truffet i særlig stor grad av krisen. Dersom denne delen av befolkningen likevel endrer sin atferd, synes det

nærliggende å anta at denne typen atferdsendring må skyldes andre faktorer enn reduksjon i disponibel inntekt eller reduksjon i fremtidig forventet inntekt, noe som også antas å være relevant for konsumentenes atferd i dag.

Området krever imidlertid nærmere undersøkelse. De funn som analysene i denne oppgaven har gjort, vil ikke alene kunne si noe utdypende om norske forbrukeres atferd, verken i normaltilstand eller i økonomiske nedgangstider. Til dette vil det kreves nærmere undersøkelser, både av husholdningenes disponible inntekt, sparetilbøyelighet og hvordan disse størrelsene henger sammen med de ulike utgiftspostene som norske husholdninger bruker pengene sine på. Et viktig moment i denne sammenheng er at reallønningene har hatt stor vekst i den perioden man her har forsøkt å belyse, og at det dermed er veksten i de ulike økonomiske størrelsene, og hvordan disse henger sammen, som muligens bør granskes for å kunne avgjøre hvor vidt den atferden man har registrert, faktisk er en konsekvens av konjunkturedgangen.

Kildeliste

- Andersson, B. (2009). *Etablerer til tross for finanskrisen*. Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.orapp.no/grunder/nyheter/grundere/20090528/etablerer-til-tross-for-finanskrisen/>
- Arntsen, E. (n.d). *Finanskrisen gir rekordtrafikk på nav.no*. Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.arbeidsrettsadvokaten.no/nyheter/advokat-oslo-arbeidsrett-oppsigelse-avskjed/finanskrisen-gir-rekordtrafikk-pa-nav.no/>
- Bakke, H. (2009). *Kjører rundt i vrak grunnet finanskrisen*. Lastet ned 05. juni 2009, fra http://avis2.bil_og_motor/Kjoerer_rundt_i_vrak_grunnet_finanskrisen
- Billington, L. (n.d.). Store norske leksikon. *John Maynard Keynes*. Lastet ned 02. juni, 2009, fra http://www.snl.no/John_Maynard_Keynes
- Billington, L. (n.d.). Store norske leksikon. *Konsum*. Lastet ned 02. juni 2009, fra <http://www.snl.no/konsum>
- Billington, L. (n.d.). Store norske leksikon. Milton Friedman. Lastet ned 02. juni 2009, fra http://www.snl.no/Milton_Friedman
- Browline, D. & Horne, S. (2002). Paradise Lost? Consumption Dreaming and Denial in Penal Environments, S. C. Beckmann & R. H. Elliot (Red.). *Interpretive Consumer Research. Paradigms, Methodologies & Paradigms*. (1. Utg., ss. 239-270). Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- Burcharth, M. (2008, 7. Oktober). Tvil om hjelpepakkens virkning på det fastlåste kredittmarkedet i USA: Risikerer å betale overpris. *Klassekampen*, ss. 12-13.
- Dahl, M. S. (2008, 26. September). Psykotisk aksjemarked. *Ny Tid*, s. 13.
- Dahle, T. (2008). *Det store sammenbruddet. Hva er årsakene?* Lastet ned 02. juni 2009, fra <http://www.marxisme.no/index.php/2008/nr-4-2008/16-nr-4-2008/392-torstein-dahle.html>
- Danbolt, P. (Red.) (2008). *Finanskrise, sier du?* Lastet ned 02. juni 2009, fra <http://www.dinside.no/786950/finanskrise-sier-du>
- Fagerstrøm, A. (2001). *Forbrukeratferd. Studieguide*. Handelshøyskolen BI – Senter for nettstudier, desember 2001.
- Farbrot, A. (2007) *Oppskriften på en finanskrise*. Lastet ned 02. juni 2009, fra http://www.bi.no/Content/Article____62782.aspx
- Finansdepartementet (2009). *Finanskrisen rammer Norge mindre enn andre land*. Pressemelding 15.05.2009, Nr: 48/2009. Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/pressemelder/Pressemeldingar/2009/finanskrisen-rammer-norge-mindre-enn-and.html?id=561745#>

-
- Finanskrisen bidrar til usunne valg (n.d.) Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.nordicinnovation.net/article.cfm?id=1-853-656>
- Finanskrisen påvirker ikke ferien (2009). Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.nyhetsveven.no/2009/01/09/finanskrisen-pavirker-ikke-ferien/>
- Fylkesnes, T. K.(2006). *Ja takk, begge deler*. Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://arkiv.sv.no/partiet/regjering/fornyingsdepartementet/nyheter/dbaFile118739.html>
- Gerhardsen, M. (n.d.) *Nå treffer finanskrisen de fattige*. Lastet ned 05. juni 2009, fra http://www.care.no/N%C3%A5+treffer+finanskrisen+de+fattige.b7C_wtbOYE.ips
- Gedde-Dahl, S. (2009, 15. April). Reiselivet strammer livremmen. *Aftenposten - Økonomi*, ss. 6-7.
- Gordon, R. J. & Wilcox, J. A. (1981), *Monetarist interpretations: an evaluation and critique*, K. Brunner (Red.). *The Great Depression Revisited*, (2. Utg., ss. 49-50). Boston/The Hauge/London: Martinus Nijhoff Publishing.
- Green, G. D. (1981). *The ideological origins of the revolution in american financial policies*, K. Brunner (Red.). *The Great Depression Revisited* (2. Utg., ss. 220-225). Boston/The Hauge/London: Martinius Nijhoff Publishing.
- Grønmo, S. (1984). Samfunnsvitenskapelig forbrukerforskning – perspektiver og problemområder, S. Grønmo (Red.). *Forbruker, marked og samfunn* (ss.14-16). Oslo/Bergen/ Stavanger/ Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hanisch, T. J., Søylen, E. & Ecklund, G. (1999). *Norsk økonomisk politikk i det 20. Århundre. Verdivalg i en åpen økonomi*, Kristiansand: Høyskoleforlaget AS – Nordic Academic Press.
- Haram, E. R. (1994). *Luksusforbruk. En analyse av norske luksusforbrukere i 1990-årene*. Arbeidsrapport nr. 4 – 1994. Statens institutt for forbruksforskning (SIFO).
- Henriksen, E. & Windheim, I. (2008). *En finanskriser i emning*. Lastet ned 02. juni 2009, fra http://hvorhenderdet.nupi.no/artikler/2008_2009__1/en_finanskriser_i_emning
- Jansen, M. (2009). *Nordmenn strømmet til Alpene til tross for finanskriser*. Lastet ned 05. juni 2009, fra http://www.budstikka.no/sec_reiser/article239034.ece
- Jonung, L. (1981). *The depression in Sweeden and the United States: A Comparison of Causes and Policies*, K. Brunner (Red.), *The Great Depression Revisited* (2. Utg., s. 286). Boston/The Hauge/London: Martinius Nijhoff Publishing
- Kaspersen, L. (n.d.). *Klamrer seg til ferien*. Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.dn.no/d2/article1607868.ece>
- Krugman, P. (2000). *The return of depression economics*, London: Penguin Books Ltd.
- Landon, T. (2009). *Thriving Norway Provides an Economics Lesson*. Lastet ned 15. Mai 2009, fra <http://www.nytimes.com/2009/05/14/business/global/14frugal.html>

-
- Lie, L. G. (2009, nr. 1). –Blir manipulert av kursendringer. *UniverS Magasin fra Universitetet i Stavanger*, s. 28.
- Lerø, M. (2008, 3. Oktober). Økonomiske terningkast. *Ny Tid*, s. 6.
- Lodberg-Holm, A. & Mørk, E. (2001). *Forbruksundersøkelsen 1996-1998*. Statistisk sentralbyrå, ssb.no. Lastet ned 17. mars 2009, fra [ttp://www.ssb.no/vis/fbu/om.html](http://www.ssb.no/vis/fbu/om.html)
- Lorentzen, M. (2008). *Butikkene frykter finanskrisen*. Lastet ned 02. juni 2009, fra <http://arkiv.na24.no/Nyhet/326001/Butikkene+frykter+finanskrisen.html>
- Lønner det seg å bygge hus under finanskrisen (n.d.). Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://fagmann.no/go/html-page/l-nner-det-seg--bygge-hus-under-finanskrisen>
- Mayer, T. (1981), Comments on 'monopoly explanations of the great depression and public policies toward business', K. Brunner (Red.), *The Great Depression Revisited*, (2. Utg., s. 214). Boston/The Hauge/London: Martinus Nijhoff Publishing.
- Meamber, L. & Venkatesh, A. (2002). Ethnoconsumerist Methodology for Cultural and Cross-cultural Consumer Research. S. C. Beckmann & R. Elliott (Red.). *Interpretive Consumer Research. Paradigms, Methodologies & Applications*. (1. Utg., ss. 87-88). Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- Mejlænder, U. A. (2009). *Gasser på til tross for finanskrisen*. Lastet ned 04. mai 2009, fra http://avis2.no/bil_og_motor/Gasser_paa_til_tross_for_finanskrisen
- Melandsø, H. E. (2009). *Finanskrisen rammer Sentral og Øst-Europa*. Lastet ned 05. juni 2009, fra http://www.bedriftieu.no/templates/eic2/Page_Meta.aspx?id=60871
- Meltzer, A. H. (1981), Comments on 'monetarist interpretations of the great depression, K. Brunner (Red.), *The Great Depression Revisited*, (2. Utg., ss. 148). Boston/The Hauge/London: Martinus Nijhoff Publishing.
- MTV spør unge om finanskrisen (2009). Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.distnorge.com/archives/1074>.
- Nilsen, R. (2008, 26. September). –Steng de globale kasinoene. *Ny Tid*, ss. 8-9.
- Nilsen, S. R. (2009) *Finanskrisen har satt en støkk i oss*. Lastet ned 05. juni 2009, fra http://www.hegnar.no/personlig_ekonomi/article377280.ece
- Nordmenn jakter på rimelige ferier (2009). Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.stavangeravisen.com/art.asp?id=47051>
- Norge ”vinner” på finanskrisen (2009). Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.boarding.no/art.asp?id=36689>
- Nygård, H. S. (2008). *Spår forbruksstopp i USA*. Lastet ned 02. juni 2009, fra <http://e24.no/boers-og-finans/article2759838.ece>

-
- Nyhus, Å. (2008). *Pusser opp i nedgangstider*. Lastet ned 04. mai 2009, fra http://www.ifi.no/contents.jsp?content=/doc/Nyheter/2008/2008_12/nedganstideroppusning.htm
- Olsen, M. N. (2008). *Etter finanskrisen*. Lastet ned 04. mai 2009, fra <http://www.nytid.no/perspektiver/artikler/20081017/etter-finanskrisen/>
- Ormerod, P. (2006). *The fading of Friedman*. Lastet ned 04. mai 2009, fra http://www.prospect-magazine.co.uk/article_details.php?id=7988
- Pedersen, S. (2009) *Åpner luksusmotehus i finanskrisen*. Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://minmote.no/index.php/2009/04/apner-luksusmotehus-i-finanskrisen/>
- Poppe, C. (2006). *Husholdningens økonomiske situasjon 2006*. Statens Institutt for Forbruksforskning, SIFO, Prosjektnotat nr. 6, 2006. Lastet ned 02. juni 2009, fra http://www.sifo.no/files/file66154_prosjektnotat_nr.6_-2006.pdf
- Rike rammes av finanskrisen (2009). Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.frifagbevegelse.no/anb-nyheter/article4336342.ece>
- Skjervold, T. (n.d.). *Megatrendene i 2009*. Lastet ned 05. juni 2009, fra http://www.dn.no/d2/article1569176.exe?WT.svl=article_title&jgo
- Sørensen, M. P., (2004). *Den politiske forbruker*, København: Havn Reitzels forlag.
- Sørensen, P. B. & Whitta-Jacobsen, H. J. (2005). *Introducing Advanced Macroeconomics: Growth & Business Cycles*, Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Schwartz, A. J. (1981). Understanding 1929-1933, K. Brunner (Red.). *The Great Depression Revisited*, (2. Utg., ss.5-48). Boston/The Hauge/London: Martinus Nijhoff Publishing.
- Solli, M. (2008). *Fortsatt prisfall for flate TV-er*. Lastet ned 04. mai, 2009, fra <http://www.klikk.no/teknologi/lydogbilde/article349599.ece>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Forbruksundersøkelsen*. Lastet ned 03. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2002-12-16-01.html>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no. *Forbruksundersøkelsen 1999*. Lastet ned 03. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2000-12-18-01.html>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Forbruksundersøkelsen, 2000*. Lastet ned 03. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2001-12-01.html>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Forbruksundersøkelsen 2001-2003*. Lastet ned 03. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/magasinet/blandet/art-2005-02-01-01.html>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Forbruksundersøkelsen 2004-2006*. Lastet ned 03. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/fbu/arkiv/art-2007-09-10-01.html>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no. *Forbruksundersøkelsen 2005-2007*. Lastet ned 17. mars 2009, fra <http://www.ssb.no/fbu/main.html>

- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Historisk statistikk*. Lastet ned 17. april 2009, fra <http://www.ssb.histstat/aarbok/ht-0901-lonn.html>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Historisk statistikk*. Lastet ned 18. april 2009, fra <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/9-9-1t.txt>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no. *Konjunkturtendensene for Norge og utlandet – Den verste produksjonsnedgangen bak oss*. Lastet ned 03. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/kt/main.html>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Nasjonalregnskap*. Lastet ned 17. april 2009, fra http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/tabeller/22-22-25.txt.
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Nasjonalregnskap*. Lastet ned 13. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/emner/09/01/knri>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Nasjonalregnskap*. Lastet ned 13. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/finsek/husholdning.pdf>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Nasjonalregnskap*. Lastet ned 13. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/finsek/>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Samfunnsspeilet nr 1. 2003*, Lastet ned 18. april 2009, fra <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200301/06/>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Samfunnsspeilet nr. 4, 2005*. Lastet ned 06. mai 2009, fra <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200504/08/>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Temaside – Forbruk*. Lastet ned 03. juni 2009, fra <http://www.ssb.no/emner/05/02/forbruk/main.shtml>
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no. *Ukens statistikk nr. 12, 1996: Forbruksundersøkelse, 1992-1994: Utgiftene uforandret i ni år*. Lastet ned 03. juni 2009, fra http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9612/3.html
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no. *Ukens statistikk nr. 40, 1996: Forbruksundersøkelsen, 1995: Boutgiftene er blitt mindre*. Lastet ned 06. juni 2009, fra http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9640/2.html
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no. *Ukens statistikk nr. 48, 1997: Forbruksundersøkelsen, 1996: Husholdningenes forbruk øker*. Lastet ned 03. juni 2009, fra http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9748/2.html
- Statistisk sentralbyrå, ssb.no, *Ukens statistikk nr. 51. 1998: Forbruksundersøkelsen, 1997: Husholdningene passerer forbrukstoppen fra 1980-tallet*. Lastet ned 03. juni 2009, fra http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9851/3-01t.txt.
- Stormberg om finanskrisen (2008). Lastet ned 04. mai 2009, fra <http://www.recommended.no/?p=57>
- Thjømøe, H. M. & Olson, E. L. (2001). *Forbrukeratferd* (7. Utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Varian, H. R. (2006). *Intermediate Micro Economics. A Modern Approach* (7. Utg.). New York/London: W. W. Northon & Company.

Ødegaard, P. & Jantzen, C. (2002). Shifting Perspectives in Consumer Research: From Buyer Behaviour to Consumption Studies, S. C. Beckmann & R. H. Elliott (Red.). *Interpretive Consumer Research. Paradigms, Methodologies & Applications*. (1. Utg., ss.11-17). Copenhagen: Copenhagen Business School Press.

Østrem, O. (2008, 4. Oktober). Tyr til Keynes i kriser. *Klassekampen*, ss. 28-29.

60-åringene bruker mest penger på ferie (2008). Lastet ned 05. juni 2009, fra <http://www.europeiske.no/web/no/europeiske.nsf/noframes/13E123FDC346D4EDC12574FF00350C28>